

A

LATIN NYELV

ÉS

DIALEKTUSAI.

SZÉKFOGLALÓ

SZÉNÁSSY SÁNDOR

LEV. TAGTÓL.

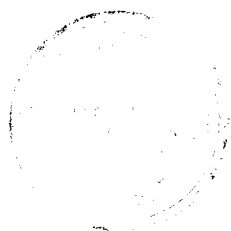

P E S T.

EGGENBERGER-FÉLE AKAD. KÖNYVKERESKEDÉS

(Hoffmann és Molnár.)

1872.

A LATIN NYELV S DIALEKTUSAI.

(Olvastatott a M. T. Akadémia 1871. november 20-án tartott ülésén.)

Tekintetes Akadémia!

Az 1871-dik évi választó nagygyűlés engem ezen tudományos intézet levelező-tagjává megválasztván, sokáig tündötem rajta, hogy micsoda érdemek azok, melyek engem ily nagy kitüntetésre méltattak; de minél tovább gondolkodtam, annál inkább meggyőződtem arról, hogy eddigi működésem eredménye távolról sem elegendő arra, hogy ily megtiszteltetésben részesüljön. — Azt kell tehát hinnem, hogy igen tisztelt választóim inkább a jövő reményében, mint az eddig általam felmutatott latin nyelvtudományi kísérletekre való tekintetből, adták reám becses szavazataikat. — Ezen föltevés az, mely engem ezen tudományos férfiak számára szentelt helyen pirulás nélkül megjelenhetni felbátorított. — Bizom ugyanis egyrésről egyszerűtetemben, melylyel a latin nyelvtudományt fölkaroltam, s mellette mind ez ideig állhatatosan megmaradtam, hogy azon eredmény, melynek vajmi csekély voltát magam érzem leginkább, további ernyedetlen működésem folytán hasonló vagy nagyobb mérvben fog növekedni, mint eddig. — Reméllem ezt annyiival inkább, mivel tanulmányaimban sikerült immár azon pontra eljuthatnom, a hol a tudomány, melylyel foglalkozunk, már képes magát velünk megkedveltetni, s a honnan a továbbhaladás már nem fárasztó kinlódás többé, hanem azon élvezetek egyike, melyek minél gyérebben tűnnek föl, annál boldogítóbbak szoktak lenni. Másrésről pedig, megválasztatásom az, mely — ha a bennem helyezett nagy becsü, de jelenleg meg nem érdemelt bizalom irányában háladatlan maradni nem akarok — azt parancsolja, hogy eddigi szorgalmamat és tevékenységemet megkettőztessék, mit teljesíthetnem — legyen

szabad megigérnem — mindenkor kedves kötelességemnek fogok tekinteni. — Addig pedig míg ünnepélyesen tett ígéretem beválthatom, méltányos elnézésért s igazságos, de nem szígyoru megítéltetésért esedezem.

A latin nyelv és dialektusairól szóló ez első értekezésünköt következő részekre osztottuk fel:

1. Nyelvtörténeti bevezetés.
2. A latin nyelvtudomány.
3. Az oszkus nyelv, az oszkus betűk és oszkus névragozás.
4. A latin vegyes névragozás

1. A Nyelvtörténeti bevezetés.

Micsoda népek vagy néptörzsek lakhatták kezdetben Italiát, arról a történelem egészen hallgat; sőt mondákban is csak annyi maradt ránk, hogy Itáliában, épen úgy mint mindenütt a föld kerekiségén az első emberek a földből származtak. — Ha tehát csak egyedül a történelemre volnánk utalva, mint olyanra, mely Italia ős lakóit velünk megismertetni kizárólag hivatva van, akkor kevés reményünk lenne arra nézve, hogy valaha feladatunkat megoldhatjuk. — Van azonban egy más forrás is, mely bár csak töredékekben ugyan, de megbízható anyagot szolgáltat a kérdés megfejtésére. Ezen forrás nem egyéb, mint a történeti idők előtt Itáliában lakott néptörzsek ránk maradt nyelvemlékei. — Igaz, hogy az itáliai nyelvek közül csak egyet, t. i. a latint ismerjük teljesen, de e mellett több nyelvekből is birunk elegendő anyaggal arra nézve, hogy felismerhessük a köztük levő rokonságot avagy idegenséget.

A nyelvtudomány három itáliai ősnép-törzset különböztet meg egymástól, t. i. a *iapygiai*t, az *etruskus*t és az *italiai*t, melyek közül az utóbbi ismét két részre oszlik, t. i. a *latinra* s azon *idiomra*, melyhez az *umberek*, *marsusok*, *volskusok*, és *samniumbeliek* nyelvei tartoznak.

Iapix utódainak nyelvéről vajmi keveset tudunk. Italia legvégső délkeleti részében, a messapiai vagy calabriai

félszigeten talált feliratok bizonyára ezen nyelv töredékeit tartalmazzák, de a melyeket eddig értelmezni nem sikerült. *)

Valamivel ismeretesebb előttünk az etruskusok nyelve, s habár a ránk maradt feliratokból egyet-mást ki is betűzhetünk, mindazáltal még azt sem sikerült eddig biztosan meghatározni, hogy micsoda helyet foglal el az etruskus nyelv a vele rokon nyelvek között. — Magában a nyelvben két korszakot lehet egymástól megkülönböztetni. A nyelv régebbi korszakában az önhangzók oly kiváló szerepet játszanak a szókban, hogy két mássalhangzó csaknem sohasem találkozik össze. **) — Az újabb koru feliratokon ellenben a végön- és mássalhangzók elejtése által a nyelv egészen keménynyé és rideggé lesz. ***)

A ránk maradt nyelvelmélekből s a görög és latin írók által felhozott ezen nyelvhez tartozó szókból ítélve, az

*) Mit jelenthet pl. az ostunii káptalan kertjében egy idomtalan kődarabon 1845-ben fölfedezett következő felirat:

θεοτορας ακτα ται ται

βενναρρικινο,

vagy a régi Gnathiában a mai Fasano környékén egy sírtüregben talált lovag paizsán olvasható következő szavak:

δαζ. τονας πλατορρι ται βολλι ται,

még nem is sejthetjük s talán sohasem fogjuk sejthetni. Hogy azonban ezen dialektus az indogerman nyelvcsaládhoz tartozik, valószínűvé teszük az idézett szókban előforduló: *aibi* és *-ihi* genitivusi végzetek, melyek a sanskrit *-asja*, görög *-οιο* genitivusi végzetnek felelnek meg. Azon körülmény pedig, hogy a hehezetes mássalhangzók ezen dialektusban megvanak s hogy az *m* és *t* szó végén leesnek, oda mutat, hogy a nyelv közelebb áll a görög mint a latin nyelvhez.

**) A caerei cserépedényeken talált feliratok pl. így hangzanak: *minicedumamima dumaramlisiaidipure naiedeeraiseepanamineδunastavhelefumi ramuδas kaiusinaia.*

***) A terjedelmes perusiai felirat kezdete pl. így hangzik: *eulat tanna larezul amevaxr lausn veldinase stlaafunas sletedearu stb.*

Így jöttek aztán létre az ilyenek:

<i>ramδa</i> ,	ebből:	<i>ramuδas</i> ,
<i>Tarchnas</i>	„	<i>Tarquinius</i> ,
<i>Menrva</i>	„	<i>Minerva</i> ,
<i>Menle</i>	„	<i>Μενελαος</i> ,
<i>Pultuke</i>	„	<i>Πολυδεύκης</i> ,
<i>Elxsentre</i>	„	<i>Ἀλέξανδρος</i> , stb.

etruskus nyelv nagyon közel áll a latinhoz mind a töképezés mind pedig ragozásra nézve, a mint ez különösen az istenek neveiből kitűnik. *) — Ezen körülmény azonban nem zárja ki a nyelv több sajátágaiból eredő azon következtetést sem, hogy a tuskus nyelv oly távol állott az összes görög-italiai nyelvcsaládtól, mint pl. a kelták és szlávok nyelvei. Valószínű ugyanis hogy azon szók, melyek a két nyelvben rokonoknak látszanak, csak a későbbi, az etruskusok és latinok közt kifejlődött politikai és vallásügyi érintkezések eredményei s nem egyebek, mint a latinoktól átvett szók etruskusítása. — Magok a rómaiak sem ismerték el távolról sem hozzájuk tartozóknak, mi kitetszik abból, hogy a tuskus és gallus nyelvet barbár nyelveknek, az oszkus és volskus nyelvet ellenben pór nyelvjárásnak nevezték.

Az új összehasonlító nyelvtudomány is inkább csak sejti mint tudja, hogy az etruskus nyelv mégis az indogerman nyelvcsaládhoz számítható. Gyanítja ezt abból, hogy számos régi felirat *mi*-vel kezdődik, mi bizonyára nem egyéb mint *mi*, azaz *émi*, s hogy pl. a következő genitivusi alakok *venerus*, *rafnus*, a régi latinban is előfordulnak. Növeli ezen föltevést az etruskus Zeus neve is, t. i. *Tina* vagy *Tinia*, mely éppen úgy függ össze a szanszkrit *dina* (=nap) szóval, mint *Zár* (v. ö. Curt. Grundr. d. griech. Etym. 544) a vele egyenlő jelentésű *divan*-val. — Mindezen hasonlóságok daczára az etruskus nép nem kevésbé áll elszigetelve minden más néptől jelenleg mint régenten állott. Az etruskusok — mondja Dionysius — nyelvük- és szokásukra nézve egy néphez sem hasonlítanak: ennél többet róluk mi sem mondhatunk.

Legismeretesebbek előttünk az itáliai néptörzsek nyelvei, melyeknek tudományos fejtegetéséből kétségtelenné van téve, hogy ezen nyelvek az indogerman nyelvlánczolat egyik lánczszemét képezik, s hogy azon időszak, melyben ezen nyelvek egy egységet képeztek, aránylag késői. — Hangrendszerükben jellemző a lihentő *f* betű, miben az etrusku

---

*) Az etruskus nyelvben pl. *Usil* „napot“ és „hajnalt“ tesz, tehát nagyon is szembeötlő a hasonlat közte s a latin *ausum*, *aurum*, *aurora* és *sol* között.

sok nyelvével megegyeznek, de különböznek minden görög törzstől, sőt a szanszkritttől is. — Ellenben a hehezetes hangok, melyek a görög nyelvben mindnyájan, az etruskusban pedig részben, t. i. a kemények megvannak, az itáliai nyelvekben eredetileg hiányoztak s helyettök egyik alkatrészök, és pedig vagy a media-k vagy pedig maga a hehezet egyedül szokott állani; tehát *f* vagy *h*; a több hehezethangok (*s, v, j*), melyeket a görög nyelv lehetőleg kerül, az itáliai nyelvekben fenmaradtak, sőt itt-ott tovább is fejlődtek. — A hangsúly visszavonása s az ez által eléidézett alakcsonkulás az itáliai nyelvekben is megvan, épen úgy mint némely görög szójárásban s az etruskusban, de nagyobb mértékben alkalmazva mint amazokban, s kevésbé mint emezekben. Az alakok végzeteinek rendkívüli elkopása s megcsonkulása az umber nyelvben bizonyára nem eredeti, hanem későbbi elkorcsosulás szüleménye, minek, habár nem is oly nagy mértékben, a latin nyelv sem állhatott ellen. Ezen körülménynek tulajdonítható, hogy az itáliai nyelvekben a rövid önhangzók rendesen, a hosszú önhangzók pedig gyakran leesnek a szó végéről; a mássalhangzók azonban a latinban s még inkább az oszkusban szilárdul megmaradtak, ellenben az umberben ezek is elkallódtak. — Ennek tulajdonítható továbbá azon körülmény is, hogy az itáliai nyelvekben a *verbum medium* — kivéve egy pár név- s ige-szóí alakot — nyom nélkül kiveszett s helyette, egy ezen nyelvcsoporthoz jellemző *r*-vel képzett *passivum* van használatban. Az ige-idők nagy része is csak összetétellel, t. i. *es* és *fu* gyökökkel képezhető; míg ellenben a görög nyelvben az *augmentum* mellett nagy bőségben meglevő hangváltakozás a segítő igeik használatát fölöslegessé teszi. — Míg az itáliai nyelvek az eoliai dialektussal megegyezőleg a dualist nem képzik, addig bennök az *ablativus*, mely a görögből egészen kiveszett, sőt jó részben a *locativus* is, — egészen otthonos. Jellemző az itáliai nyelvekben a *gerundium* és *supinum* használata is, melyeknél fogva az igeeknek névszóként való használata sokkal teljesebb mint magában a szanszkrit nyelvben is. — A már eddig eléadott nyelvsajátságok is — melyeknek számát könnyen szaporíthatnók — elegendők arra, hogy az itáliai

nyelvtörzsnek, bármely más indogerman nyelv ellenében, saját individualitását minden kétségen kívül helyezték, s legközelebbi rokonául mind nyelvbeli, mind pedig földrajzi tekintetben, a görög nyelvet tüntessék föl: a görög az italikusszal — mondja Mommsen — két egy testvér, a kelta, a német és szláv pedig nagy bátyuk.

Az italiai és görög összes szójárásoknak és néptörzseknek valódi egysége hogy mindkét nemzet előtt már korán világos és öntudatos volt, mutatja a latin nyelvben egy ős régi, de fájdalom, homályos értelmű szó: *Graius* vagy *Graicus*, mely szó a rómaiaknál minden görögöt jelölhet. Épen ily forma szó a görögöknél *Ῥαῖος*, mely hasonlóképpen minden a görögök által a régi korban ismert latin és samniumi törzsre alkalmazható, de nem a iapygiusokra és etruskusokra.

Magában az italiai nyelvtörzs kebelében is a latin nyelv határozott ellentétet képez az umber-samniumi dialektussal. Ezen csoportból úgyis csak kettő, t. i. az umber és samniumi vagyis oszkus nyelvjárás annyira a mennyire s még így is igen hiányosan s ingadozó módon ismeretes; a több dialektusok közül némelyek, mint pl. a volskus és marsus, oly csekély töredékekben maradtak reánk, hogy azokból individualitásukat fölismerni, sőt még e szójárásokat biztosan osztályozni is, teljes lehetetlenség; mások pedig mint pl. a sabinus, a provinciális latinságban fenmaradt néhány szót leszámítva, nyom nélkül elvesztek. *) — Annyi azonban nyelvtörténetileg bebizonyítható, hogy a szóban levő összes dialektusok a nagy italia nyelvcsalád umber-samniumi ágá-

---

*) Ilyen szó pl. *alpus*. V. ö. Paul. p. 4. (ed. Müller): *album quod nos dicimus a Graeco quod est ἄλφον est appellatum*. Sabini tamen *alpum* dixerunt, unde credi potest nomen *Alpium* a candore nivium vocitatum. Továbbá *harena*, melyről Velius Longus (de orthographia, p. 2230. ed. Putsch) így tanít: *harena non arena propter originem vocis, siquidem, ut testis est Varro, a Sabinis fasena dicitur, et sicut a familiariter in r transit, ita f in vicinam aspirationem mutatur*. Similiter ergo et *hoedos* dicimus cum aspiratione, quoniam *foedi* dicebantur apud antiquos; item *hircos*, quoniam eosdem aequé *fircos* vocabant. Nam et e contrario, quam antiqui *habam* dicebant, nos *fabam* dicimus.

hoz tartoztak, s hogy ezen ág, ámbar a latin törzshöz közelebbi rokonságban áll mint a göröghöz, mégis attól is lényegesen különbözik. — Az oszkus és umber ugyanis a névmásokban, hol a római *q-t* ejtett, *p-t* mondott, p. o. a latin *quis*, az umberben *pis*. Az önhangzók a latinban s általában az északi dialektusokban igen megrongáltak, ellenben a déli szójárásokban eredetiségüket jobban megóvták; ennek tulajdonítható azon körülmény is, hogy a római az összetételben a különben oly makacsul védett tőönhangzót elgyengíti, a mi a rokon nyelvcsoporthoz nem történik. — Az *a*-névragozáshoz tartozó szók genitivusa ez utóbbiakban épen úgy mint a görögben *-as-on* végződik, ellenben a *classicus* latinban *-ae*; az *-eo-n* végződő tők genitivusa az oszkusban *-eis*, az umberben *-es*, ellenben a latinban *ei*; a *locativus* a rómaiaknál mindinkább-inkább háttérbe szorúl, ellenben a többi dialektusokban teljes használatban van; a *dativus pluralis*nak csak a latinban van *-bus* ragja, a dialektusokban *-eis*, *-s*, *-is*, sőt *us* is lehet. Az umber-oszkus *-um* végzetű infinitívust a latin nem ismeri, mint szintén az oszkus-umberben meglevő *es* gyökkel (mint a görögben $\lambda\upsilon-\sigma-\omega$) képzett futurum (*her-est*) is hiányzik nála, s helyette *fu* gyökkel összetett futurum (*ama-b-o*) van használatban.

Megjegyezni való azonban, hogy ezen különbségek gyakran, pl. a *casus*alakokban, csakis a mindkét részről már kifejlődött nyelvben vannak meg, míg eredetileg azonosak voltak. Ha tehát az itáliai közös nyelvet a görög mellett önállóan képzeljük, akkor amazokban a latin nyelv úgy viszonylik az umber-samnumi dialektushoz, mint a jóniai a dóriaihoz, az umber pedig az oszkushoz s a többi dialektusokhoz úgy, mint a sicíliai dorismus a spartaihoz. — A legfontosabb három latin dialektusok e szerint a következők lesznek: a latin, melylyel a faliskus, az umber, melylyel a volskus, végre az oszkus, melylyel a sabellus szójárás áll szoros kapcsolatban.

Ha már most az itáliai nyelvek fejlődését nyelvtörténetileg meg akarjuk határozni, akkor az általunk itt csak vázlatban adott tényekből is biztosan következtethetünk annyit, hogy az ő, eredetileg közös anyanyelvből egy törzs

kivált, mely a görögök és italikusok közös őseit foglalta magában; ebből azután az italikusok származtak, kik ismét nyugati és keleti ágra szakadtak. — Később ismét a keleti oszlott két részre, u. m. umberre és oszkusra. Hol és mikor történt ezen elválás, azt a nyelv megmondani ugyan nem képes, de a nyelvek összehasonlítása, helyesen és ovatosan eljárva, sejtetheti velünk ama miveltségi fokozatot, melyen a nép az egymástól való elválás előtt állott, mi által a történet kezdete van megadva, mely azután nem egyéb mint a civilisatio fejlődése. — A fejlődési korszakban ugyanis a nyelv a mindenkor elért miveltségi fokozatnak hű tolmácsa; le vannak abban mindazon physikai átalakulások, melyeken valamely nép idők folytán átment, rakva, mint valamely levéltárban, melynek okmányaiból bizonyára nem fog késni a jövőkor azon időkről tanulságot vonni le, melyekről minden közvetlen történelmi hagyomány mélyen hallgat.

2. A latin nyelvtudomány.

Nem lehet azt állítani, mintha a nyelvtudomány csak 1816-ban Bopp Ferencz ily czimű művével: „A szanszkrita nyelv igeragozási rendszere összehasonlítva a görög, latin, perzsa és germán nyelvvel“ —, kezdődnék; megvolt a latin nyelvvel való tüzetes foglalkozás azelőtt is, csak hogy annak más célja, más iránya volt mint a jelenlegi nyelvtudománynak. — A latin philologus fő feladata ugyanis az volt, hogy ama szellemi kincseket, melyek a latin nyelven írt művekben le vannak rakva, elsajátítsa. Minthogy pedig a római nép szellemi életének fölismerhetésére a leghathatósabb eszköz maga a latin nyelv, tehát természetes, hogy a latin philologusok ezt tették tüzetes tanulmányaik tárgyává, mint a melynek alapos tudása nélkül kitüzött célukat el nem érhatték volna. A latin philológiának tehát épen oly eszköze, mint célja a latin nyelvvel való foglalkozás. Ámde a latin nyelvvel ugy is lehet foglalkozni mint nyelvvel, azaz, semmit sem törődve azon szellemi kincsekkel, melyek benne lerakvák, egyedül annak s dialektusainak élettevékenységét, fejlődését.

nek történetét tűzve ki tanulmányozásunk fő czéljául: s az új nyelvtudomány épen ezt teszi. A mennyiben azonban a nyelv ily nemű morphológiája és physiológiája a hozzá rokon nyelveknek összehasonlítása nélkül nem eszközölhető, tehát a nyelvényozás azon neméhez kell folyamodnunk, melyet közönségesen összehasonlító nyelvtudománynak szokás nevezni. De bizonyára még nagyobb joggal nevezhető ezen tudomány nyelvtörténelmi tudománynak, mivel feladata nem annyira az, hogy az egymással rokon nyelveket összehasonlitsa, mint inkább az, hogy kifürkészsze micsoda változásokon ment át időnk folytán a hang, az ugyanazon családhoz tartozó nyelvekben, s azok dialektusaiban; micsoda szabályokon alapulnak a hangok eme változásai, s ezen hangtani szabályok értelmében, mi módon alakultak úgy át az eredetileg közös szók és nyelvtani alakok, hogy gyakran az eredetileg azonos, vagy legalább egymáshoz igen hasonló szók eredeti alakjukból csaknem egészen kivetkőztetve tűnnek föl. Hogy azután a philologia az összehasonlító, vagyis történelmi nyelvtudománnyal eljárásában gyakran érintkezik, sőt olykor ugyanazon uton halad, az nem zárja ki a két szakma között levő fogalmi különbséget, s a cél és irány egymástól való elütését.

Mi módon értjük ezt, legyen szabad egy példával közelebbről határozni meg.

A latin nyelvben a singularis genitivusnak nem kevesebb mint kilencz-féle végzete van. Az első névragozásban — *ae*, a második és ötödikben — *i*, a harmadikban — *is*, a negyedikben — *us*; továbbá a névmásokat jellemző — *ius*. Ezekon kívül előfordulnak még következő elavult casusvégzetek: — *as*, — *ai* az első névragozásban; *us* (v. ö. *nomīn-us*, *) *Castor-us*, *Vener-us*) a harmadikban —, *os* (v. ö. *senatu-os*, *magistratu-os*) a negyedikben. A philologiai szónyomozás megelégszik a látott végzetek kimutatásával, sőt a kilenczet hatra leszállíthatja, a mennyiben az — *ae* és *ai* egyetértékűek, úgy hogy az első, második és ötödik névragozásban csak — *i* lesz a végzet; az — *us* pedig nem egyéb mint — *uis* összevonása. Ennél tovább menni a latin nyelvhezében lehetetlen; itt tehát

*) Bopp, Vergl. Gramm. I, 348. l.

a philologia működése megszakad, s a további nyomozást az összehasonlító nyelvészre bizza, ki a látott casusvégzetek további fejlődését úgy igyekszik kutatni, hogy a rokon nyelvek birodalmába megy át, s az azokban feltalált hasonló tüneményeknek összevetése alapján deríti föl az ellentétet, melybe a latin nyelv látszólag önmaga magával került.

Az ó-indus nyelvben a singularis genitivus végzetei ezek: —s, —as, —sja. *) Az —s rag, mely leggyakoribb, mássalhangzón végződő névszói tökhöz járul, és pedig megelőző ugynevezett *a* kötőhangzóval, p. o. tőalak: *pad-*, genitivus singularis *pad-á-s* (-lat. *ped-i-s*). Az *i*-n és *u*-n végződő névszói tök hasonlóképen az egyszerű sziszegő hanggal képezik ugyan a szóban levő casust, de gunával, azaz, a többeli önhangzónak fokozásával, mi abban áll, hogy a többeli önhangzó elébe egy rövid *a* tétetik, mely *i*-vel egyesülve *ē*-t, *u*-val pedig *ō*-t ad, tehát pl. tőalak: *priti-* (= *gaudium*), genitivus *prītē-s*; tőalak: *sūnu-* (= *filius*), genitivus *sunō-s* stb.

A szanszkritban az *a* a leggyakoribb önhangzó mint szintén a gótban is, de már a görög és latinban helyette többnyire *o* vagy *e* szokott állani, p. o.

szkr. *bhārāmi*, gör. *φέρω*, latin *fero*;

szkr. *asti*, gör. *ἔστί*, lat. *est*

szkr. *bharantas*, gör. *φέρωντες*, lat. *ferentes* stb.

Ezenkívül a latin nyelvhezében az *a* gyakran *i*-be, *o* pedig *u*-ba megy át, p. o. *cad-o*, *ce-cid-i*, *in-cid-o* stb.; így lett az *o*-névragozás nominativusában az elavult —*os* végzet helyett —*us*. A gótban, mely a rövid *e* és *o* önhangzókat nem ismeri **), természetes, hogy a szanszkrit *a* sokkal gyakrabban fordul elé, mint a görög és latinban; de itt sem ritka azon eset, hogy a régibb *a* önhangzó *i*-be gyengül ***), sőt több tagu szókban s előtt ezen súlyedés beállása szabály ****), p. o. szkr. *bharasi*, lat. *fers* (e. h. *feris*), gót *bairis* stb.; a személyes névmás első személyének genitivus pluralisa: *unsara* (= *unser*), de már az accusativusa és dativusa: *unsis* (= *uns*) stb.

*) Bopp, Vergl. Gramm. I, 378. l.

**) Meyer, Gothische Sprache, 589. l.

***) Meyer, Goth. Spr. 511. l.

****) Meyer, Goth. Spr. 480. l.

E szerint egészen szabályosan történik az, ha a szanszkrit *pad-á-s* genitivusi alaknak a görögben *ποδ-ό-ς*, a latinban pedig *ped-i-s* felel meg; továbbá ha a szanszkrit *priṭ-ē-s* (ered. *priṭ-a-is*) genitivusnak a gótban *ansta-i-s* (tőalak: *ansti* = *gratiae*), a litvánban *avē-s* (tőalak: *avi* = *ovis*) és a szanszkrit *sunō-s* (e h. *sunā-u-s*, v. ö. Bopp, Vergl. Gramm. I, 378. l.) hasonlóképen genitivusi alaknak, a gót és litvánban *sunā-u-s* (v. ö. Schleicher, Compend. II. 450) a megfelelő genitivusi alakok, mely utóbbinak jelentése mindegyik nyelvben ugyanaz. — Ellenben sem a görög sem a latin, sem a gót is-en végződő nőnemű szók nem tűrik a szanszkritban az *a* betoldásával eszközöltött gunát; innen van az, hogy a görögben *πόλις* genitivusa *πόλιος*, *ρέκνς*-é pedig *ρέκνος* lesz; épen így a latinban *ovis* genitivusa *ovis*, *senatus*-é pedig *senatūs*, azaz, *senatuis* lesz, mint szintén a gótban is *gasts*, e h. *gastis* (= *hostis*) genitivusa hasonlóképen *gastis* stb.

A latin nyelv történetéből kitűnik, hogy az ilyen genitivusoknak: *nominis*, *senatūs* (e h. *senatu is*) régibb kori alakjai így hangzottak: *nomin-us*, *senatu-os*; a szanszkritből pedig az bizonyítható be, hogy a szóban levő genitivusok egy még jóval régibb időszakban *as-on* végződtek, p. o. *namn-as*, ezen tőalaktól: *nāmen* stb. Ezen *-as* végzet azonban a latin nyelvhezében többé nem találhatik, de ama középkori *-us* végzetnek biztos nyomai még maig is fennvannak némely névmási casusalakokban, ilyenek:

cu i-us, *e-i-us*, *hu-i-us*,

ips-i-us, *un-i-us* stb.,

összesen tizenöt névmási tulajdonságnévben.

Az épen felhozott genitivusi alakokban *-us* végzetet megelőző *i*, hasonló az *a*-, *o*- és *e*-névragozás genitivus singularisában levő vég *i*-hez. Hogy azonban ezen vég *i*, nem a genitivus ragja, mutatja azon körülmény, hogy a nominativus singularisban is előfordul, p. o. *qui*, *hi-c* masculinum, *quae*, *hae-c* femininum és neutrum, mely alakok bizonyára ezek helyett állanak: *quo-i*, *ho-i-ce*; *qua-i*, *ha-i-ce*, a mint ez a régi feliratokon még található *haice*, *quai* és az umber dialektusban meglevő *poi* alakokból kitűnik. Hogy pedig a látott alakokban az *i* csakugyan a régibb *-ai*, *-oi*-ból fejlőd-

dött, bizonyítja azt az elavult *prai* (= *prae*) alak is, melyből később *prī* lett, ebben: *primus*; épen így lett az elavult *foidos* alakból *fidus* stb.

A szanszkritban van egy casus, mely idő- és térviszonyt szokott jelölni, t. i. a locativus. Ezen casus a singularisban -i-n, a pluralisban -šu-n végződik. — A latin nyelvhezében a pronomén demonstrativum *i* töalakjából a locativusnak *i*-nek, azaz, *ii*-nek kellene lenni, s ez azon *i*, mely a fentebbi genitivusokban szerepel (v. ö. Corssen. Krit. Beitr. 543. l.). — E szerint *huius*, *cuius* bizonyára ezek helyett állanak: *ho-i-us*, *quo-i-us*, mely alakok régi feliratokon még csakugyan él is fordulnak; épen így vannak képezve *unius*, *solius* stb. genitivusi alakok, miből következik, hogy a latin *i*-n végződő genitivusok eredetileg locativusok voltak (*servi* = *servo i*), mint szintén az -is-en végződő dativus és ablativus pluralisban is kétségkívül locativusi alak rejlik.

A görög nyelvben a locativust a dativus pótolja, és pedig úgy a singularis-, mint pluralisban. Hogy azonban a genitivus a locativus által jelölt viszonyt helyettesítheti, mutatják a német nyelvben az ilyenek: „aller orten,” „son-tags“ stb.

Az -as végzetet a szanszkritban a nőnemű szók szokták fölvenni, p. o. *ācāvā-j-ās* *), mely végzetnek az ó-latinban -*ās* felel meg, p. o. *escas*, *terras* stb. Ez a végzet más itáliai dialektusokban is szerepel, pl. az umberben: *tutas Ijuvinas* (= *totae* sc. *gentis Iguvinae*); épen így az oszkusban: *multas* (= *multae*). — Hasonló a görögben az -*ας* és *ης* genitivusi végzetek, a gót és litvánban hiányzik a hosszú *a*, s a hol rá szükség van, *o* pótolja, p. o. gót: *ahva*=*aqua*, genitivus *ahvōs*; litván: *ašva*=*equa*, genitivus *ašvōs* stb.

A szanszkrit -*śja* genitivusi végzetnek a latinban nincs semmi nyoma. Általában az indogerman nyelvek közül ezen végzet csakis a görög nyelvben található és még ott is leginkább csak az epikusoknál, a lyrikusoknál már gyéren fordul elő. — A szanszkrit *açvas* alaknak ugyanis egészen megfelel a görögben *ἵππος*, a dialektusokban *ἴκκος*, mely szó ge-

*) Bopp, Vergl. Gramm. I, 390. l.

nitivus singularisának, a szanszkrit *açvasja*-nak megfelelőleg, *ἵπποσι*-nak kellene lenni; ámde a görögben a sziszegő hang két önhangzó között ragozás közben rendesen kiesik; *γενεσσος*-ból, ezen tőalaktól: *γενεσ*- pl. lesz *γένεος*, összevonva *γένους*; ebből: *λοιισο*, lesz *λοιιο*. Így lesz Homerusnál *ἵππος* genitivus singularisa *ἵπποιο*. A közbeszédben azután még az *i* is kiesett, úgy, hogy végre a szóban levő casus *ἵππο-ο*, összevonva *ἵππο* lett.

Az eléadottakból, úgy hisszük, eléggé kitűnik, hogy mit tartunk philológiának, mit összehasonlító nyelvtudománynak: amsz az általa kedvelt nép szellemébe elmélyedvén, a több népekkel s azoknak nyelveivel semmit sem törődik; emez a népeket s azok nyelveit úgy fogja fel mint az emberiség különféle módosulatait, s épen azért még a legmiveletlenebb népek nyelveit is épen oly buzgalommal karolja fel, mint a legmiveltebb népekéit, s nem utolsó érdeme az, hogy beható nyomozásaiban kimutatja, miszerint a nyelvszellem mostoha külső viszonyok leple alatt is él s szakadatlanul működik. — Az összehasonlító nyelvtudomány legnagyobb érdeme azonban amaz örök igazság, mely szerint sikerült kimutatnia, hogy az újabb népek semmivel sem ifjabbak azoknál, melyeket mi régieknek szoktunk nevezni. Ha már ezen örök igazság tetőpontjáról szemléljük a világtörténelmet, abból azon komoly, de egyszersmind bátorító tanulságot vonhatjuk le, hogy a népek ellentétben az egyes individuumokkal korgyöngesség folytán sohasem hálnak ki, de igenis elvesznek, ha a küzdelemben kellő képességgel nem bírnak a megifjodásra.

3. Az oszkus nyelv, az oszkus betűk és oszkus névragozás.

a) Az oszkus nyelv.

Ámbár tehát — mint fentebb mondók — nem állíthatjuk azt, mintha a latin nyelvtudomány az összehasonlító nyelvbuvárlattal egyidejű volna, de annyi bizonyos, hogy

azon fényes eredményt, melyet mai napig kivívott, egyedül az összehasonlító nyelvészetnek köszönheti, s itt is nem annyira a hozzá távolabb álló rokon nyelvnek, mint inkább azon dialektusoknak, melyek hozzá legközelebb állanak, s melyek ő reá s ő azokra vet közvetlenül világosságot. — Valamint a görög nyelvben az attikai szójárás, ha megtanulható is, de a hozzá tartozó testvér dialektusok nélkül sohasem érthető meg, épen úgy nem lehet a latin nyelv hang- s alaktanában sikerrel működnünk, hacsak a dialektusokat nem értjük.

Azt hiszszük tehát, hogy csak latin nyelvtudományunk elodázhatlan követelményét tartottuk szem előtt akkor, midőn magunkat eltökéltük, hogy jelen értekezésünk tárgyául a latin nyelv dialektusait, különösen pedig annak egyik legfontosabb dialektusát, az oszkus nyelvet, választsszuk. — Ezen dialektus, fájdalom, mint fentebb is említők, előttünk csak feliratokból ismeretes, melyek közül három meglehetősen terjedelmű, a többiek azonban nagyon is rövidek, s olykor csak egyes szókból állanak, úgy hogy az egész oszkus nyelv kincs — ha ugyan így nevezhető — alig van annyi mint pl. Corneliusnál Agesilaus életrajza; sokkal kevesebb azon nyelvanyagnál, mely reánk az umber dialektusból az iguvi-umi táblákon fenmaradt.

Az oszkusoknak (*Opsci, Osci*, gör. *Ὀπικοί*) s nyelvöknek (*lingua Osca, γλῶσσα Ὀπική*) hona tulajdonképen Samnium volt, melyhez a hirpinusok, frentanusok területe, ezenkívül Campania is tartozott, sőt politikai hatalma növekedtével kiterjesztette ezen törzs uralmát a szomszéd Apuliára, Lucaniára, sőt a bruttiusok földjére is egészen a sicíliai Messanaig. — Nem ily szerencsésen terjedt ezen törzs hatalma észak felé, hol csak az aequeusok földjén talált egyetlen feliratból gyaníthatni, hogy ott is létezett.

A mi a feliratok chronológiáját illeti, azok közül a legrégiebbeket, melyek mindnyájan görög betűkkel írvák, a város építésének negyedik századáig lehet visszavinni, a későbbiek, azaz, a pompeji feliratok, Kr. u. a 79-ik évig terjednek. A nyelv a közhasználatból a szövetséges háboru alatt (91—88 Kr. e.) veszett ki. Hogy azonban a samnium-

beliek nyelve virágzó korszakában saját nemzeti alphabettummal és hangszerrel, szóval irodalommal birt, azt a régi írók egyhangu tanításaiból, mint szintén az újabb korban tett régiségtani bűvárlatokból is biztosan következtethetjük.

b) Az oszkus betűk.

A görög és római írók, úgy a régiebbek mint a későbbiek, a latin betűírás feltalálását a pelagusok idejére teszik, és ha mai napság ezen tanításnak semmi hasznát sem vehetjük többé, de azon körülmény, hogy szerinte a betűírás Latiumba való eljutása a legrégibb korba esik s hogy Görögországból származott át Itáliába, nagyon is figyelemre méltó. — A nem rég feltalált faliskus feliratok ugyanis, melyeknek nyelve nem egyéb mint a latinnak régibb alakja, kétségtelenné teszik, hogy volt idő, midőn a latin betűírás épen úgy mint a több itáliai dialektusokban jobbról balra ment. Mily régen történhetett ez, gyanítható a ránk maradt latin feliratokból, melyek közül még a legrégiebbek is balról jobbra vannak írva.

Az itáliai alphabetumok két csoportra oszthatók. Az elsőbe az etruskus, umber, oszkus, északetruskus és a sabelus alphabetum tartozik, melyek mindnyájan azon ó-dória-alphabetumtól származnak, mely Etruria Caere nevű vároiban, Galassi tábornok birtokában egy régi sírban talált edény fenekére van írva s melynek oldalán egy etruskus syllabarium is olvasható. — Ezen alphabetummal egészen meg-egyező másik alphabetumot találtak fel még a XVI-ik században Colle környékén Sienától hét mértföldnyire egy sír oldalán, de ez az o betűnél félbeszakad; e mellett is van egy syllabarium. — Ezen alphabetumnak az etruskus alphabetumhoz való rendkívüli hasonlósága, mint szintén azon körülmény is, hogy egy és ugyanazon alphabetum Etruria két különböző részében találtatott, nagyon valószínűvé teszi azon véleményt, miszerint az egész nem egyéb mint azon görög alphabetum mintája, melyből később az etruskus alphabetum fejlődött ki.

A samnium-oszkus alphabetum, mely a „cippus Abel-

lanus“-ban, az „agnonei vallássos szertartásról szóló feliratban“ s néhány kisebb tartalmu nyelvemlékben tartatott fenn korunkig, huszonegy betűjegyből áll, következő rendben:

a b g d e v z h i k l m n p r s
t u i ù f.

Ha ezen alphabetumot a latinnal összehasonlítjuk, úgy találjuk, hogy először is az önhangzók közül hiányzik az *o*; ezt azonban a nyelv *V* betűvel s ennek két szára közé helyezett ponttal jelölte. — Továbbá az *i* kétszer, azaz, két alakban van meg: *i*, *ì*; amaz egyszerűen a latin *i*-t képviseli s vele tökéletesen egyértékű, emez azonban azon középhangot jelöli, mely az *i* és *e* között van. — A mássalhangzók közül az *x* hiányzik, melyet az oszkus nyelv *k-s*-vel ír körül. — Jellemző ezen alphabetumra nézve az, hogy benne az *u* consonans külön betűjeggyel bir. Hogy a betűk ejtése ugyanaz volt az oszkusoknál mint a latinoknál, azt az átírásokból tudjuk. — Az oszkus feliratoknak ugyanis csak egy része van nemzeti betűjegyekkel vésve, egy másik része latin betűkkel vannak átírva, — ezek között van a *tabula Bantina* is, mely minden oszkus feliratok között eddigelé a legterjedelmesebb; egy harmadik része végre, mely azonban csak kisebb tartalmú feliratokból áll, görög b. tükkel vannak írva. Minthogy pedig azon nyelvemlékek, melyek nemzeti betűjegyekkel írva maradtak reánk, régibb korból valók mint a latin betűkkel átírottak, tehát amazok nyelvét ó-oszkus, emezekét uj oszkus nyelvnek nevezhetjük.

c) Az oszkus névragozás.

Valamint a latin nyelvben, úgy az oszkusban is egy *ő*- (*ǣ*-), egy *ā*-, egy *i*-, egy *u*- és egy mássalhangzói névragozást különböztethetünk meg, de már az *e*-névragozásnak az oszkusban nyoma sincs, sőt az *u*-, *i*- és mássalhangzói névragozás is csak gyengén van képviselve; ellenben az *o*-és *a*-névragozás, valamint tárgy-, úgy tulajdonságnevekben is, oly tökéletes, hogy azt egész terjedelmében tárgyalhatjuk. — Az úgynevezett indeclinabilia *k*, t. i. az adverbiumok, conjunctiók és praepositiók az oszkusban is épen úgy mint a latin-

ban *) kihalt s részben megcsönkült névszói és névmási tőalakoktól származó casusok; épen ezért az illető casusokkal együtt tárgyaljuk.

Az oszкус nyelvben következő casusok vannak: *nominativus*, *accusativus*, *genitivus*, *dativus* és *ablativus* mint a latinban. Ezenkívül van még egy más casus is, t. i. a *locativus*, de csak a singularisban, mely casus a latinban csak gyéren fordul elé, pl. *Romae* stb. — A vocativusra példa nincs; a dualis pedig épen úgy mint a több itáliai nyelvekben egészen hiányzik.

I. Egyes-szám.

I. Nominativus.

1. o-t ö k.

Az o-névragozáshoz tartozó hímnemű névszók ragja a nominativusban, épen úgy mint a több itáliai s más rokon nyelvekben a sziszegő s, mely mindenkor a tőalak végönhangzójához kapcsoltatik. — Ezen végönhangzó az indoeurópai nyelvekben eredetileg *ǎ* volt, mely a görög és latin nyelvben rendesen *ō*-ba gyengült, sőt ez utóbbiban egészen *ū*-ig süllyedt: szkr. a *ç v ā*-s, görög *ἴππο*-s, latin *e q u o*-s, később *e q u u*-s.

Van azonban arra is eset, hogy az eredeti *ǎ* úgy az oszкус mint a latin és görög nyelvben mindvégig megmaradt, mint például a következő oszкус tulajdonnevekben: *T a n a*-s, *Καλα*-s, *Μαρα*-s, *Santiā* = gör. *Ξανθία*-s, mely utóbbiban épen úgy esett le a nominativust jelző s mint a görög *νεφεληγερέτα*, *ἰππότα*, a latin *p e r f u g a*, *G a l b a*, *S u l l a* stb. névszókban. — Az ilyen eredeti *ǎ*-t megtartott, de casusra-got elejtett névszók száma a latinban nem csekély, sőt az ólatinban a fentebb idézett oszкус *Tana*-s alaknak megfelelő nominativus is fordul elé ezen két szóban: *hosticapa*-s, *parricida*-s.

*) V. ö. szerző értéközését a „Philologiai Közlöny“ negyedik és ötödik füzetének 168. stb. lapjain.

Az eredeti *ǎ* elgyengülésének első fokozata, t. i. az *ö*, mely a görögben s régi latinban az eredeti *ǎ* helyett szokott állani, az ó-oszkusban csak egyetlen egy példában fordul elő: *Περρεος*, mely alak a görög *ἵππο-ς*, az ó-latin *equo-s*, *filio-s*, *Plautio-s* s a faliskus sziszegő hangot vesztett *Tito*, *Maxomo*, *Marcio*, *Voltio* stb. alakoknak, tökéletesen megfelel.

Az *o* mellett már a régi latinban is előfordul az *u*: *Cornelius*, *prognatus*; épen így de *s* nélkül van képezve az ó-oszkusban: *Herenniu*. — A classikus latinban uralkodó *-us* végzet az új oszkusban is előfordul: *sipus* (elav. *sibus* = *calidus*, *acutus*), töalak: *šipo-*, *facu-s* (e h. *faccus* = *factus*), *praefucu-s*, de sokkal gyakoribb azon eset, hogy a sziszegő hang elől az eredeti *ǎ*-ból lett *u* esik ki: *hürz* mint *pars* = *partis*, azaz, *hürt-s* = *hortu-s* (v. ö. *damna* (*t*)-*s* = *damnatu-s*, *sana* (*t*)-*s* = *sanatus*); továbbá *tüvtiks* = *tuticus*, azaz, *urbicus*, *publicus* (v. ö. umber *fra'rek-s*, lat. *fratricus*); éppen így *Nuersen-s*, töalak: *nuersēno-*, *Perken-s*, *Pūmpaiian-s*, *Aadiran-s*, *bantin-s* stb., melyek éppen úgy vannak képezve mint *Campan-s*, *Herculan-s* stb. az ó-latinban; így viszonylik *Tafidin-s*, töalak: *tafidino-*, a régi latin *termin-s*, *Agellin-s*, umber *Jkuvin-s* nominativusi alakokhoz.

A látott szókban tehát csak a többeli önhangzó veszett ki, ha azouban a többeli önhangzó előtt *r* vagy *t* állott, akkor a casusjelző is lebukott: *Aukil*, *Mutil*, töalak: *mütilo-*, *Mitl*, *Paakul*, *famel* (a régi latinban *famul*), *Fiml*, *Frunter*, e h. *Fruntero-s*, lat. *Fronto* (v. ö. *puer(os)*, *vultur*, de a régi latinban *vultur*); umber *ager*, *katel* = *catulus*. — Így esett ki a többeli önhangzó a gót *vulf-s*, e h. *vulf-as* alakból, szkr. = *vrka-s* = *lupus*.

Az oszkus feliratokon igen nagy az oly névszók száma, melyek *-io*-val vannak képezve s melyeknek képzésre nézve a latin *-io-s*, *-iu-s* végzetű nominativusi alakok tökéletesen megfelelnek. — Az oszkusban ezen végzet fokonként annyira elgyengül és megcsönkul, hogy alig lehet a szóra rá ismerni. Először is a többeli *o* elgyengül *e*-be, azután *i*-be: *Πομπτις*, *Aadirüs*, *Atimüs*, *Vüniküs*, töalak: *vmikio-*, *Maamüs*, *Purüs* = lat. *Purius* (v. ö. a volskusban: *Pakvies* = lat. *Paquius*, *Cosuties*, *Tafanies*, a sabellusban: *Alies*.) — Hasonló

egyenlősülés történik a latinban megelőző *i*-hez az ilyenekben: *Leucesie*, *flie* stb.

Az oszkus nyelv ezzel meg nem elégedve *ie-t* és *i-t* áthasonlítja *ii-be*. Ezen alakban fordul az *io*-képző az oszkus nyelvben leggyakrabban elé: *Babbiis*, *Gaaviis*, *Vaaviis*, *Virriis*, tőalak: *virrio*-, *Virriis* (=lat. *Virrēius*), tőalak: *virrēio*-, *Hurtis*, *Husidiis*, *Maakdiis*, *Maakiis*, *Metiis*, *Mulukiis*, *Puntiis*, *Pupdiis*, *Pupidiis*, *Siuttiis*, *Slabiis*, *Staatiiis*, *Trebiis*, *Opiis*, *Ufiis*; az *ii* egyszer *ii-be* hasonult: *Staiis*, e mellett *Staiis*.

Ezen *ii* igen könnyen olvad össze hosszú *i-be*, mely a későbbi nyelvben azután ismét megrövidült: *Asis*, *Bivellis*, *Vübis*, *Viline-i-s* (= *Vilinēius*), *Heirennis*, *Kaluvis*, *Luvkis* (*Lucius*), *Luvikis*, *Mais*, e mellett: *Mahiis* (*Magius*), *Niumsis* a későbbi (v. ö. Orth. tan. 208. l.) *Numeriis* mellett; továbbá *Pakis*, *Stenis*, *Ohtavis*. — Az *io* képző ezen alakja a régi latinban is előfordul: *Caecilis*, *alis* (= *alios*, *alius*) stb., éppen ilyen az umberben *Trutitis*, *Kois* és a sabellusban: *Polleenis*.

Az ó oszkusban *ie* gyakran *ē-be* olvad össze: *Σεστε-s*; még gyakrabban megy *ii*, közvetítő *ii-n* át (v. ö. *Staiis*) *i-be*: *Aiē-i-s* = *Aiēius*, *Vesullia-i-s*, e mellett *Mais* és *Mahiis*, *Mairaiis*, *Mefitaiis*; mindezen példákban a megelőző *ā* vagy *ē* hatása idézte elé az *io* képző *ie*-, *ii*-, *i-be* és nem *ie*, *ii* és *i-be* való átmenetét.

Az *io* képzőből fejlődött hoszsú *i* végre, miután megrövidült, egészen kiesett, úgy hogy az egész *ios* végzetből csak a nominativust jelző *s* marad meg: *Heirēns*, e mellett *Heirennis* és *Herenniu-s*, *Salavs*, *Treps*, *Upils*; éppen így a latinban az ilyenekben: *quinc-unx*, *dec-unx* stb., e mellett: *uncia*.

Az *ios* végzetnek azóban nemcsak őnhangzói eshetnek ki, hanem mássalhangzója is lekophatik: *Herenniu*, *Hereni*, e mellett *Heirennis* és *Heirens*, tőalak: *heirēnnio*; éppen így *Pupie*, tőalak: *pūpio*-, *Statie*, tőalak: *statio*, *Silie*, e mellett: *Silli*, tőalak: *Silio*-, *Paapii*, *Paapii* és *Paapi*, *Melüssaii*, *Asilli*, *Helvi*, sőt *Luvki* is = *Lucilius*, hol a képző a casusraggal együtt leest.

E szerint az *o*-névragozáshoz tartozó himnemű névszók végzetei a nominativus singularisban a gyengülés és összevonás következő fokozatain mennek át, míg végre egészen kivesznek:

a) *-io-s, ie-s, i-s, ii-s (-i-s), -i-s (-i-s, -ē-s), -i-s, -s.*

b) *-iu, -ie, -i, ii, i, i, —.*

Az *i-s* alakokkal egybe lehet vetni a régi latinból az ilyeneket: *Clodi, Sulpici, Corneli*=*Clodis, Sulpicis, Cornelis*, ezek helyett: *Clodios, Cornelios, Sulpicios*. — Azon körülmény, hogy az a) és b) alatt levő oszкус alakok egymás mellett minden meghatározott szabály nélkül fordulnak elő, azt mutatja, hogy a nominativus jelzője az oszкусban éppen úgy mint a latinban sohasem vészett ki nyom nélkül, hanem noha gyengén s elhangozva, mindig ejtetett. — Hogy végre az *ios* végzet csönkulása nem egyedül a későbbi nyelv sajátága, mutatják a következő ó-oszкус alakok: *Πομπιης, Καλινς, Herenniu, Mulukiis* stb.

2. a-t ő k.

Az *a*-névragozás eredetileg nem egyéb mint a himnemű *ā-n* végződő tők mellékalakja. A többeli rövid *ā*-nak hosszu *ā-vá* való fokozása folytán lehetséges vala a himnemű szókat a nőneműektől megkülönböztetni, s ez az oka, hogy az eredetileg egy névragozás kétféle szakadt. A szanszkritban még mindkettő egy osztályt képez s csak a graeco-italiai nyelvtörzs képezett egy külön *o*-névragozást az *a* töönhangzónak *o*-ba való áthangoztatása által, mely utóbbi a nőnemet jelző *a*-ragozástól lényegesen különbözik: szkr. *açva-s*=*equo-s*, de a nőnemben: *açvā*=*equā*. — A nőnemű nominativusnak semmi ragja nincs, valószínű azonban, hogy eredetileg itt is a sziszegő *s* jelzé a nominativust. — A töönhangzó megrövidülése a görög-latinban másodrendű hangmódosulás, mely a görögben gyakori, a későbbi latinban azonban általános használatban volt; ellenben a régi latinban még számosan találtnak oly szók, melyek a töönhangzó eredeti hosszúságát megőrizték: *famā, terrā* stb. — Az oszкус egy lépéssel tovább megy, a mennyiben a hosszu *ā*-ból létre jött rö-

vid *ă*-t szabályszerűleg *ŏ*-ba gyengíti, — legalább így fordul ez elé már a legrégibb oszkus feliratokon is, — egyedül két pénzfelirati szó: *Alifa*=*Alifae*, 'Αλιφαί és *diuva*=*Jovia*, tőalak: *diuvīā*, tartotta meg az eredeti *a*-t, a többiek mind *o*-val vannak képezve: *τωφο*=*populus, civitas*, tőalak: *tovtā*, *Μαμερτιρο*=*Mamertina* (t. i. *τωφο, civitas*); *μῦνικῦ*=*communis*, tőalak: *mūnīkā*; *allo*=*alia*, e h. *al-jo*, *al-io* (v. ö. gör. ἄλλο-s, e h. ἄλ-jo-s, ἄλ-io-s); *ancensto*=*incensa*, azaz, *non censa*, tőalak: *ancenstā*; *egmo*=*res*, tőalak: *ēgma*; *molto*=*multa*, régi latin *molta*, tőalak: *moltā*; *Viteliū*=*Italia*, azaz, *Confinium* mint a szövetséges háboruban a szövetséges törzsökök fővárosa, tőalak; *vitēl-ia*=*baromdús*, görögül *italós*; latinul *vit-ulu-s*, *vit-ul-a*; umberben *vit-lu-t*, *vit-la-f*, szkr. *vat-sa*; ebben *fūsnū*=*fanum, templum*; bizonyára az *u* szárai közül a megkülönböztető pont hiányzik s e helyett áll: *fūsnū*.

Az ó-umberben a többeli *o* váltakozva fordul elé *u*-val, a későbbi umber nyelvben már csak *o* van használatban: *muta*, *mutu*=*multa, toto* stb.; a sabellusban a többeli önhangzó marad: *regena*, *pia*, *Iovia*. Ezen sabellus alakok: *Ceriē*, ebből: *Ceriā*, latinul: *Heriē*, (acc. *Heriem*, v. ö. Tanáregyl. Közl. IV, 4, 161), *Neminie*, e h. *Neminia* (v. ö. u. o. 162); továbbá az umber *kvestretie*=*quaestura*, az *e*-névragozásba mentek át; az oszkus és volskusban hasonló hangváltozásnak semmi nyoma sincs.

3. í-t ő k.

Az *i*-névragozásra nézve mindenekelőtt szükséges megjegyeznünk, hogy az összes oszkus nyelvmemlékekben igen kevés az oly névszók száma, melyek ezen névragozáshoz tartoznak. Az egyes nominativusra ugyanis csak két példát vagyunk képesek felhozni: *αἰλῖ*=*aedilis*, *cev-s*=*civis*, mely a régi latinban még *ceivi-s*, tőalak: *cē-vi*; amabból a nominativusi jelző *s* a többeli *i*-vel együtt kiveszett, éppen úgy mint a latin nyelvben az ilyenekben: *vigil*, *pugil*, *par*, *acer*, ezek mellett *pari-s*, *acri-s* stb.; éppen így az umber *ukar*, *okar* alakokban, melyeknek a latinban *ocri-s* felel meg; — emeből a töönhangzó veszett ki a casusrag elől, éppen úgy mint

a latinban a foghangu *d* és *t* után, mi által az ilyen szók a mássalhangzói tök közé mennek át: *Mar(t)-s*, *fron(d)-s*, *li-me(t)-s*, de az accusativusban: *limit-em*, mely alaknak az oszkusban: *lìmit-om* egészen megfelel; éppen így felel meg az umberben: *eriet-u* a latin *ariet-em* alaknak.

4. u-t ö k.

Az *u*-névragozáshoz tartozó szók nagy részben, hogy ne mondjuk egészen, úgy az oszkusban mint az umberben egészen az *i*-tökhöz mentek át; különben az egész oszkus nyelvkincsben ezen névragozásból csak a következő casusokra mutathatunk fel eddigelé példákat: acc. sing. *manim* = *manum*; abl. sing. *castrid* = *capite*; gen. sing. *castrous* = *capitis*. — A két első példa önhangzóátalakulás folytán jött létre a következő alakokból: *manu-im*, *castru-id*, éppen úgy mint a volskusban *b-im*, ebből: *bu-im*, *bov-im* (v. ö. umber *bū-m*, gör. *βοῦν*). A casusrag itt éppen úgy mint a mássalhangzói töknél teljes alakjában tűnik fel: *im*, lat. *-em*, eredetileg *-am*. — Hasonló fejlődésre mutat az umber *s-im*, mely bizonyára ebből: *su-im* = *suem* jött létre. — Az ablativusi *castrid* alakkal képzésre nézve megegyeznek az umber következő alakok: *manī* = *manu*, *trefi* = *tribū*, *arputrati* = *arbitratu* stb., melyek hasonlóképen ezek helyett állanak: *manu-id*, *trefu-id*, *arputratu-id*. — A látott oszkus-umber alakokban az ablativusi rag *-id*, eredetileg *-āt* önhangzója a töönhangzóval *ui* kettős önhangzóba olvadt össze s azután hosszú *ī*-vé fenődött el, mely hosszú önhangzó után az umberben a rag mássalhangzója leesett, ellenben az oszkusban — hol a casusragok eredeti alakjukat hivebben megőrizték — megmaradt. A latin az *ui* kettős önhangzót hosszú *ū*-ba vonta össze, tehát *magistratū*, mely mellett a régi latinban *magistratūd* is előfordul.

A genitivusi *castrou-s* alakban a többeli *u* fokozva van *ou-vá*, mely kettős önhangzó előtt az *-es* eredetileg *-as* casusrag önhangzója nyomtalanul elvesz. Hasonló fokozást találunk a szanszkritban — a mint fentebb is tanítottuk — az *u*-tökhöz tartozó szók genitivusában: *sunō-s* = gót *sunau-s*, ezen tőalaktól: *sunu* = *filius*; ilyen az umberben *trifō-r*, ezen tö-

alaktól *trifu*=*tribu-s*. A görögben a fokozás hiányzik: *xxxv-os*, de ez is állhat *xxxv-fos* helyett. — A régi latinban a töönhangzó a casusrag előtt rövid: *senatū-os*, *senatū-is*, melyből később önhangzóösszevonás folytán *senatūs* és *senatī* jött létre; a latinban azonban ilyenek is vannak: *domu-us*, *exercitu-us*, *magistra-tu-us* stb.

5. Más salhangzó i tők.

Ezen névragozásban is kevés az olyan névszók száma, melyeket a nominativusra felhozhatunk. Ilyen *meddis-s* (tulajdonképen *i-tő*), *meddi s*, *meddi-s*, ezen eredeti alakból *meddeik s*, melylyel képzésre nézve a latin *vox*, azaz *voc-s* teljesen meg egyez; csakhogy amabban a többeli torokhang áthasonult a casust jelző sziszegő hangba *s* azután egészen leesett, mivel szóvégén álló kettőzött sziszegő hang a kiejtésben úgy hangzott mint egy egyszerű, de éles *s*.

A nominativus jelzője, éppen úgy mint a rokon nyelvekben, a *-tor* képző végéről leesett: *embrātur*=*imperator*, *kenzstur*=*ensor*, *kvaissstur*=*quaestor*, régi latinban =*quaistor*, az umberben =*questur*. — V. ö. latin *da-tor*, gör. *δο-τήρ*, szkr. *dā-tā* pótló nyújtással, ebből: *da-tar-s*; éppen így *pa-ter*, gör. *πα-τήρ*, gót *fa-dar*, szkr. *pi-tā*, eredetileg *pa-tar-s*.

Nem vették föl a nominativusi ragot az *f*-vel képzett nőnemű oszkus szók: *tribarakkīuf*=*aedificatio*, tőalak: *tribarakkīuf*; *fruktatiuf*=*fructus*, *usus*, tőalak: *fruktātiuf*; *ūittiuf*=*usus*, régi latin *oisus*, *oesus*, e h. *ois-sus*, *oit-tus*, ezen igétől: *oit-*, régi latin *oet-ier*, *oet-i* (v. ö. *oitile*=*utile*), *oittiuf*. — Megjegyezni való itt *ūtium*=*usum*, tőalak: *oitio*, mely tisztán az *o*-névragozás szerint van képezve.

Ide számítható végre a semleges nemű *esuf*, melylyel jelentésre nézve a litván *es-a-ba*=*lé v ő*, azaz, *v a g y o n*, *b i r t o k*, ellentétben *eitua*-val, mely járópénzt jelöl azonos; e szerint *esuf* ezen gyöktől *ēs*=*esse*, *eitua* pedig ettől: *i* származik, csakhogy ez utóbbiban a töönhangzó fokozva van.

II. Accusativus.

1. o-t ő k.

Az o-tőkhöz tartozó szók accusativus singularisa mind a három nemben *m* raggal van képezve, mely egyszerűen a tőőhangzóhoz járul. — A többeli őhangzó a régi oszkus feliratokon rendszeren megmarad ugyan, de az *u* felé való hajlása kitűnik a több ide tartozó példában levő közvetítő *o*ⁿ vagy *ű* hangon :

masculinum	femininum	neutrum.
<i>ταυρον</i> = taurum	<i>τῆτβῦμ</i> = aedificium	<i>σορσωμ</i> = ossuarium
<i>ἡῦτῦμ</i> = hortum	<i>ῦτῦτῦμ</i> = usum	<i>καπιδοιμ</i> = ollarium
	(V. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. XIII. 197, 172.)	<i>βρατωμ</i> = votum.

Ellenben :

saahtum = sanctum
tefürum = sacrificium
pestlum = templum
sakaraklum = sacellum
tērūm = terra
thesaurum = thesaurum
dūnūm = donum
 (v. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 363, XIII, 180, XV, 246, XIII, 161).

Ilyen accusativusi alakok az oszkusban az infinitivusok is, melyekből csak az ő-oszkusban végződik egy *om-on* :
τολλω ωμ = *extruere*, különben *um*-ot vesznek föl :

<i>tribarakūvum</i> = aedificare	<i>acum</i> = agere
<i>censaum</i> = censere	<i>ezum</i> = esse
<i>moltaum</i> = multare	<i>aserum</i> = asserere
<i>deikum</i> = deicere	<i>pertumum</i> = adimere.
<i>fatium</i> = fari,	

A többeli őhangzót az új oszkus is megtartja többnyire, de gyakran ugyanazon feliraton az *om*-végzet mellett *um* is előfordul.

Igy állnak pl. a tabula Bantina-n egymás mellett a következő alakok:

o

dolom = *dolum**mallom* = *malum**zicolom* = *diem**nesimom* = *proximum**valaemom* = *validissimum**touticom* = *publicum**posmom* = *postremum**comonom* = *comitium**censtom* = *censum*

u

dolum = *dolum**trutum* = *finitam, dictam* (diem)*nesimūm* = *proximum.*

Ide tartozik a capuai czintáblán ez:

Nūvellum = *Novellum.*

Ide sorozható végre a pompeji szivagra festett veres színű feliraton következő két példa:

veru = *portam**sarīnu* = *Sarīnum,*

mely példákban már az accusativusi *m* rag oly gyengén ejtett, hogy már ki sincs írva.

Az *o*-tökhöz tartozó accusativusi alakok továbbá a következő pronomenek: *ionc*=*eum*, *sionc*=*se*, mint szintén következő adverbiumok, praepositíók és conjunctíók is:

pīdum = *quidem**ekum* = *item**perum* = *sine**com* = *cum**pūn, pou* = *quom, cum.*

Ebben: *aiueu*, *inīm*, *inīm*, melylyel alakra nézve a latin *enim* (Cors. II. 20.) teljesen megegyez,—az eredeti *ā* közvetítő *e*-n át gyengült *i*-be (v. ö. umber *enom*, *enem*=*tum*, *et*).

Az eléadottakból kitűnik, hogy az *o*-névragozáshoz tartozó szók az accusativusban a többeli *o*-t a régi és legrégibb feliratokon tisztán megtartották s hogy *u*-ba való gyengülése csak az újabb koru nyelvemlékeken kezdődik, de még itt is váltakozik az *o* az *u*-val, egyedül az infinitivus az, mely — mint fentebb láttuk — csaknem kivétel nélkül *o* helyett *u*-val van képezve.

Az accusativus ragja (*m*) minden időszakon át szilárdul megtartotta magát, csak az említettük két példa az, me-

lyek egy késő keltü pompeji feliraton, az *m*-et elejtették. Ezen körülmény az, mely világosan mutatja, hogy az oszkus casus-alakok eredetiségöket jobban megóvták mint ezt a classicus latinságban látjuk, sőt korra nézve még az ó-latin casus-alakokat is felülműlják, hol már a legrégibb feliratokon is az *m* ragot gyakran nem találjuk: *pocolo*=*poculum*, *viru*=*virum*, *donu*=*donum*, *muru*=*murum*, *monimentu*=*monimentum* stb.

A többeli önhangzó az ó-sabellusban is megmarad: *da-neimom* ;

sőt a későbbi feliratokon is uralkodók az ilyen alakok :

aunom

dunom

és *duno*

pesco ; ellenben

a legkésőbb kori feliratokon már *u*-ba homályosul: *hiretum*.

A volskus is megtartja az *o*-t:

statom

pihom

esaristrom ;

hasonlóképen *o* van az új umberben is: *poplom* = *populum*, *ortom*=*ortum*, *screlto*=*scriptum* ; ellenben *purtitu*=*porrectum*, *kuratu*=*curatum* az ó-umberben, mert itten az *o* önhangzó nincs meg.

A többeli önhangzó kiesett a következő semleges nemű szók accusativusában: *medicim*, e h. *medic-io-m*=*magisterium*, *mem(n)im*, e h. *memn-io-m*, azaz, *memeniom*=*monumentum*. — Az ily nemű accusativusi alakok képzésre nézve megfelelnek a fentebb említett *is-en* végződő nominativusoknak, milyenek: *Vib-i-s*=*Vibius*, *Ohtav-i-s*=*Octavius* stb.

2. a-t ő k.

Az accusativus singularis ragja az *a*-tőknél *-m*, mely egyszerűen a tőönhangzóhoz járul, és pedig a mint egy régi oszkus feliraton eléforduló névmási alak: *paam* mutatja, a tőönhangzó hosszúságát a casusrag előtt — legalább az ó-oszkusban — megtartotta. — Az ezen casusra vonatkozó nevezetesebb példák ezek:

Abellanam=*Abellanam*,

altrram=*alteram*,

Nüvlānam=*Nolanam*,

fñsnam = *fanum*,
viam = *viam*,
eitiuram = *pecuniam*,
upsannam = *operandum*,
sakupam = *conceptam*,
ulam = *ollam*; ó-lat. *aula* (főzőfa-
 zék), e h. *auc-sula*, tőalak: *olā*,
aram = *aram*,
eituam = *pecuniam*,
moltam = *multam*,
toutam = *populum*,
pam, paam = *quam*.

Ilyen nőnemű accusativusi alakok továbbá az ígehatározóként használt *σφα*=*sic*, tőalak; *sva*, s a conjunctio *pan*, ebben: *pruterpan*=*priusquam*, itt azonban — hol a nyelv az accusativust többé nem érezte — a rag *n*-be ment át.

Míg a casusrag a *tabula Bantina*-n épségben megvan, addig egy más hasonlóképen késő kori feliraton már részben leesett; megvan pl. ezekben: *pñntram*=*pontem*

Stafiānam=*Stabianam*;

ellenben: *iñviia*=*Joviam*, tőalak: *iovio*-,

kālla=*cellam*

Pñmpaiāna=*Pompejanam*

vīa=*viam* stb.

Az ily rag nélküli alak különösen az umberben gyakori: *muta*, de: *asam* stb. De már a sabellusban éppen úgy van mint az oszkusban, tehát: *eituam*, *suam*, *venalinam*=*venaliciam* stb.

3. i-t ő k.

Az accusativusi *m* rag előtt a többeli önhangzó ò-vé homályosul: *slagim*=*locum*, tőalak: *slagi*; *tiurri*=*turrim*, tőalak: *tiurri*; *dekkviarim*=*decialem* (v. ő. lat. *Decius*, *Dequius*). — A casusragot vesztett *tiurri* egy késő kori pompeji feliraton fordul elé s hasonló az *a*-tőknél felhozott ragnélküli accusativusokhoz: *iñviia*, *Pñmpaiāna*, *via* stb. — Különb. *tiurri*, e h. *tiurrim*, egészen hasonmása a latin *turrim*-nak,

melynek másik alakja is: *turrem* éppen olyan jogosult mint *turrim*. Ezen szóban tehát a töönhangzó ingadozik, de már pl. *urbs*, *pars*, *omnis* stb. szók *accuastivusa* csak *urbem*, *partem*, *omnem* lehet, azaz, éppen úgy képzik *accusativusokat* mint a mássalhangzói tők. Az *i*-tőknek a mássalhangzói tőkhöz való átmenete bizonyára az oszkus alakon át történt: *turrim*, *turrim*, *turrem*.

A többeli önhangzó az umberben is rendesen megmarad a casusrag *m* előtt és pedig akkor is, ha az *m* leesik, de az is megtörténik, hogy a töönhangzó *e*-be süllyed: *spantim*, *spanti*, *puni*, *sevakni* stb.; de *uvem*, *sacrem*, *uvre*, *sacre*, *pune* stb.

Megvan a töönhangzó a görögben is: *πόσι-ν*, éppen így a szanszkritban: *pati-m*; ellenben a gót a casusragot a töönhangzóval együtt elejtette: *balg* = *follem*, e h. *balgi-n* stb.

Az *u*-tők *accusativusát* lásd fentebb a *nominativusnál*.

4. Mássalhangzói tők.

A mássalhangzói tőkhöz tartozó szók az *accusativusban* az egész *-am* ragot fölveszik, nem úgy mint az önhangzón végződő tők, hol — mint láttuk — a casusragnak csak mássalhangzója maradt meg, sőt olykor ez is leesett. — Megjegyezni való azonban, hogy a casusrag eredeti önhangzója részint *o*-ba homályosul, mint az oszkus-umberben, részint *e*-vé gyengül, mint a latinban, p. o. *līmītum* = *līmitem*, tőalak: *līmīt-*, *medicatinom* = *iudicationem*, *iudicium*, tőalak: *medicātin-*, *tanginom* = *sententiam*, tőalak: *tangin*. — Az umberben ezen kívül az önhangzó elhomályosulása után a rag mássalhangzója egészen leesik, p. o. *uhtūru* = *auc'orem*, *cur-naco* = *cornicem*. — Középhangveszéssel (*synkope*) van képezve a következő *accusativusi* alak: *Velliām*, e. h. *Velliاتم*, tőalak: *Velliati-*, mely szó tulajdonképen az *i*-tőkhöz tartozik. — A semleges nemnek, éppen úgy mint a több rokon nyelvben semmi casusragja nincs: *esuf*, *essuf* = *caput*.

III. Genitivus.

1. o-t ö k.

A genitivus singularis eredeti -*ās* ragja az oszkusban -*is*-vé gyengül s ilyen minőségben járul a végtőőnhangzóhoz (-*ō* ered.=*ā*), mely maga is, alkalmazkodván a rag elgyengült őnhangzójához, — *e*-be süllyed. — A szóban levő két őnhangzó egymáshoz való viszonyos egyenlősülésének törekvése az oszkusban még tovább megy, a mennyiben a casus-rag őnhangzója *ī*-be homályosul. — Innen van az aztán, hogy a régi görög betűkkel irt feliratokon a genitivus végzete *ēi*, a nemzeti betűkkel bíró feliratokon pedig *eī* (v. ö. Momms. Unt. Dial. 230. l. Cors. Ausspr. Vocal. d. lat. Spr. I, 768. l.), mely végzetnek aztán a latin betűkkel átírt tabula Bantina-n *-ei* felel meg. — Azon körülmény, hogy az oszkus betűkkel jelölt *-eī* a latin betűkkel történt visszaadás alkalmával *-ei*-vel íratott, mutatja hogy ezen *-eī* (*-ei*) végzetnek kettős őnhangzói minősége a nyelv minden korszakában megvolt. Példák:

Γεινεις = Virini (nom.

Virins = Virinus)

Κοττειεις = Cottēi

Στατειεις = Stati

Νιμσδιεις = Numisi, Numeri

Γερκελεις = Herculis.

Ezen szókban az *η* mindenütt *ε*, *e* helyett áll, mivel az oszkus görög betűkkel írott nyelvemlékek keletkezésekor az *ε* és *η*, o és *ω* különleges használata még nem vala megalapítva. Éppen így láttuk fentebb az accusativusnál *ω*-t, o helyett írva. — Az idézett görög betűkkel irt genitivusok mellett következő nemzeti betűkkel írott genitivusi alakok fordulnak elé a feliratokon:

Νιμσιεῖς = Numisii, Numerii

Ηερκελῆς = Herculis

senateῖς = senatus

sakarakleῖς = sacelli

tereῖς = terrae

kūmbenniēis = conventus

lūvfreῖς = liberi stb.

De már a tabula Bantina-n: *minstreis*, *mistreis*=*ministri*, értelmileg=*minoris*; *senateis* stb.

A névmásokból ide tartoznak: *suveis* = *sui*

eiseis és a tabula

Bantinán: *eizeis* = *eius*, ezen tőalakoktól: *suvo-* és *eiso-*, későbbi tőalak: *eizo-*.

Az umber nyelv a genitivusi *eis* végzetet -*ēs*-be, később -*er*-be, a sziszegő *s* rag elejtése után *e*-be vonta össze:

katles = catuli

popler = populi

Propartie = Propertii.

A latin nyelv, mint tudjuk, a genitivusi *oi*, *ei* diphthongusokat már a legrégibb nyelvemlékekben *ī*-vé olvasztotta össze s egyszersmind a gyengén ejtett sziszegő hangot is elejtette: *Volcani*, *sacri*, *Barbati* stb. — Hogy az ó-latin későbbi korszakában az *ī* nagyon közeledett -*ē*-hez, az kitűnik a *populei*, *agrei*, *Romanei*, *Marcei* stb.-féle genitivusi alakokból, melyek a harmadik pún háboru és Gracchusok kora óta fordulnak elé a régi latin feliratokon; a classicus korszak azonban ismét visszatért a hosszú *ī*-hez.

A latinnal a szóban levő casus képzésére nézve meg egyez a faliskusi dialektus, a mennyiben itt is csak *i* a genitivus ragja: *Marci*, *Acarcelini* stb.

Ezen egymástól meglehetősen elütő genitivusi végzetek tőalakja az itáliai nyelvekben: -*o-is* (v. ö. Cors. I. 769. l 772. l.) mely tőalakot az oszkus aránylag még leghivebben őrzött meg; legtávolabb áll tőle a latin-faliskus-alak, melyhez az umber a diphthongus összeolvasztása s a vég sziszegő hang már-már elejtése által igen nagyon közeledik. — Ezen genitivusi tőalakot azonban csak az itáliai nyelvtörzs ismeri; a szanszkritban már az *a*-tők genitivusi ragja: -*sja*, p. o. *vrka-sja*=*lupi*. Ugyanezen genitivusi ragot találjuk a görög és gót nyelvekben az *a*-tökhöz tartozó szóknál, p. o. görög: *λύκον*, ebből: *λύκο-jo*, *λύκο-σjo*, gót: *vulfis*, ebből *vulfa-s(ja)*. Ez azonban így is magyarázható: *vulfi-s*, ebből: *vulfi-is*, ez ismét ebből: *vulfä-is*, mely alak aztán könnyen fejlődhetett az eredeti *vulfa-äs* genitivusból.

2. a-t ő k.

Az *a*-tőkhöz tartozó szók genitivusában az eredeti genitivusi *-as* rag önhangzója a tőönhangzóval hosszú *ā*-ba olvad össze:

eituās = *pecuniae*

vereiās = *civitatis, reipublicae*

maimās = *maximae*

multās = *multae*

touticās = *publicae*.

Ezen genitivusi képzésnek egészen megfelel a sabellusban *Joviās* = *Joviae*; az ó-umberben: *tutās Jjuvinās* = *civitati Iguvinae*; ezen képzésnek megfelel az új umberben: *totar Jovinar*, mely hasonlóképen = *civitatis Iguvinae*.

Ilyen a régi latinban: *vias, familias* stb.; a doriai dialektusban *γλώσσαις* = attikai *γλώσσης*. A később kori latinságban eléforduló *i*-vel képzett genitivusi alakoknak, melyeknek: *vitai, silvai* stb., — az oszku nyelvben nyoma sincs, mert az egyetlen *Marai* alak, mely egy pénzfeliraton áll s melyet Mommsen (Unterit. Dial. 277. l.) genitivus singularisnak vall, lehet nominativusi alak is, összevonva ebből: *Maraieis*, melylyel azután képzésre nézve azonos lenne a boianumi feliraton levő: *Marāiēis* = *Maraieiūs*. De ha Mommsennek igazsága is volna, hogy t. i. *Marai* csakugyan genitivusi alak, akkor sem sokat bizonyíthatna ezen alak a nőnemű *a*-tőkhöz tartozó szók genitivusára nézve, mivel tője *Mara-* lenne, s mint ilyen a hímnemű *a*-tőkhöz tartoznék, épen úgy mint *scriba, scurra, sculna* a latinban. — Azon Bopptól (Vergl. Gramm. I, 377. 399.) eredt tanítást sem fogadhatjuk el, melynél fogva az ilyen *i*-vel képzett genitivusok, tulajdonképen locativusok volnának s melyek csak az *-as*-on végződő genitivusi alakok elavultával vették volna fel a genitivusi jelentést. Ha ugyanis ezen elavult genitivusi alakot: *aquā-i* a megfelelő szanszkrit: *açvā-jās* genitivusszal összehasonlítjuk, lehetetlen be nem látnunk, hogy a két alak ugyanazon egy casusraggal van képezve, és pedig úgy, hogy először is az *-ā-ias* végzet tőalakjából a vég sziszegő hang

leesése s az *-ia*-nak *-ie*-be való áthasonulása után *-ā-ie* lett, melyből azután önhangzói összeolvadás folytán *ā-i* jött létre.

3. í-tők.

Az *i*-tők genitivus singularisában a többeli önhangzó *ei*-vé fokozva tűnik fel, épen úgy mint az *u*-töknél az egyszerű *u*, fokozással *ou*-vá lesz. Ezen fokozott önhangzó azután *ei*-be homályosul s a mi feltűnő, még a mássalhangzói töknél is megtartja ezen minőségét. — Az eredeti *-as*-ból fejlődött *-is* genitivusi rag önhangzója, a fokozott töönhangzó után egyszerűen kiesik:

Herentatei-s = *Veneris*, tőalak:

Herent-āti-

Luvkanātei-s = *Lukanātis*, tőalak:

Luvkan-āti-

Futrei-s = *Genetrīcis*, tőalak:

Fu-tr-i-.

Ezen genitivusi képzés analógiája szerint a határozatlan névmási *pi*-tőalakból: *pi-eis* = *alicuius*, lesz.

Az *i*-tők genitivusának képzése tehát egészen elüt a latintól, a mennyiben ottan semmi fokozás nincs s az egész képzés csak abban áll, hogy az eredeti *-as* rag mássalhangzója egyszerűen a töönhangzóhoz járul; *puppi-s*, *urbi-s*; ellenben a szanszkritban a fokozás már ismét megvan: *āves*, azaz, *avai-s*, ezen tőalaktól: *avi-* (= lat. *ovi-s*); a vedában ismét nincs fokozás épen úgy mint a latinban, tehát: *arj-as*, tőalak: *ari-* (= lat. *hosti-s*). — A gótban hasonlóképen fokozás van: *anstai-s*, tőalak: *ansti-* (= lat. *gratie*), mint szintén a görögben is: *πόλις-ως*, azaz, *πολεῖως*, de már itt a ioniai dialektusban *πόλι-ος* is lehet.

Az umberben ezen casus annyira csonka, hogy nem lehet meghatározni, vajjon az oszku vagy pedig a latin szerint van-e képezve; *ocrer* például állhat *ocreis*, de *ocris* helyett is, a mint a végönhangzót hosszúnak vagy rövidnek vesszük.

A sabellusban következő genitivusi alakok: *pacris* = *paciferi*, *Tarincris* és *ocres* = *montis* inkább a latin képzés

felé látszanak hajolni, mivel *ocre-s* a többeli *i* elhomályosulása folytán könnyen fejlődhetett ki *ocri-s* alakból.

4. Mássalhangzó i tők.

A mássalhangzón végződő tők genitivusa az oszkusban egészen az *i*-tők szerint képeztetik: *Juveis* = *Jovis*, *medikeis* = *meddicis*, *maatreis* = *Matris (deae)*, *carneis* = *partis*, tőalak: *carnă-*, *tangineis* = *sententiae*. — A több rokon dialektusokban az eredeti *-as* genitivusi rag egyrésztől mint *-ēs*, *-īs*, másrésztől pedig mint *-ōs*, *-ūs*, tűnik föl. — Amaz a régi latinban a mássalhangzó i tőkhöz tartozó szókban otthonos, p. o. *Apolon-es*, *Salut-es*, *praitor-is*, *patr-is* stb.; épen így a sabellusban, p. o. *patr-es* = *patr-is*, *Jov-es* = *Jov-is*, mint szintén az umberben is, p. o. *nomn-er* = *nomn-is*, *far-er* = *farr-is*; itt tehát a sziszegő hang már *r*-be ment át; — emez az oly mássalhangzón végződő tőkhöz tartozó latin szókban szokott föllépni, melyekben az eredeti *-as* rag *-os* közvetítése folytán lett *us-szá*, p. o. *nomn-us*, *homn-us* (már a *lex agraria-n homn-is* is), *patr-us*, *Cerer-us* stb. De már a görögben csak *φείφορ-ος*, szkr. *bhárat-as*.

IV. Dativus.

1. o-tők.

A dativusi *i* rag eredeti tőalakja: *-ai*, az itáliai nyelvekben először is *-ei*-vé homályosul, azután pedig hosszú *ī*-be vonatik össze. — Ez utóbbi a többeli őnhangzóval egyesülve *-oi* diphthongust képez, mely az *i*-nek *o*-hoz való egyenlősítése után az oszkusban *-oi-vá* lesz:

Evklùi = *Inkluto*,
Hereklùi = *Herculi*,
pūkhioi = *pio*,
Verehasiūi = *Virgario*,
hūrtūi = *templo*,
Kerriūi = *Cereali*,

Abellanù = *Abellano*,

deketasiù = *quaestori aerario*, tőalak : *deketāsio*,

Vestirikù = *Vestricio*, tőalak : *Vestirikio*.

Juvkiù = *Jovicio*, tőalak : *iovkio*,

Maiù = *Maio* stb.

Ebben: *altrei* = *alteri* a tőönhangzó *e*-vé gyengült; ezen újabb alak képezi az átmenetet az umber hosszú *ē*-hez az ilyen alakokban: *Jovie*, *Martie*, *Grabovie* (de *Grabovei* is, mely alakban már az *ei* = *i*, épen úgy mint ebben: *alteri*). Ilyen *e*-n végződő dativusi alakok a régi latinban is fordulnak elé: *Leucesie*, *filie*, *Vergilie*, *Mercurie*, *Laertie* stb.

A dativusi alak az itáliai nyelvekben legtisztábban megmaradt a régi latin: *populoi*, *Romanoi*-féle elavult casusokban; az oszkus már a kettős önhangzót — noha gyéren — elhomályosítja, úgy hogy az épen felhozott régi s az ebből kifejlődött későbbi latin dativusi alak közé esik; a fejlődés menete bizonyára az vala, hogy az ilyen alakokban: *populō Romanō*, az *o* először is elhomályosulás, azután pedig összeolvadás folytán eredeti *oi*-ből fejlődött ki, olyan formán mint az umber *ē* az oszkus *ei*-ből. Az ilyen dativusi alaknak tökéletesen megfelel a görög *ἰππῶ*, de már a gótban az eredeti önhangzó marad: *vulfa*, ebből: *vulfa-i*; a szanszkrit a szóban levő casusban az eredeti *ai*-ből fejlődött *ē*-t egy *a*-val toldja meg, így *āçvāja* = *equo*, ebből *açva-aj-a* stb.

2. a-t ő k.

A dativus singularis ragja: *i*, eredetileg *ai*, a tőönhangzóval egyesülve *ai*, eredetileg *āi* kettős önhangzót adja, mely az oszkusban az *i*-nek *a*-val való egyenlősítése folytán *ai*-vá lesz:

Ammai = *Matri*

Anterstatai = *Interstitae*

Genetai = *Genetae*, i. e. *Genetrici*

Deivai = *divae*, elav. *deivae*

Entrai = *cogn. deae* = *Entrae*

Kerrüai = *Cereali*

Patanaì = *Patanae* (lat. *Patella*, *Patellana*,
a gabonát kinyitó istennő neve),

Pernaì = *Praestiti* (v. ö. lat. *praestites*
lares = előlálló, óvó házi istenek),

Püstaì = *Fidiae*

Flunsaì = *Florae*

vereiaì = *civitati*

Pümpaianaì = *Pompeianae*

Herukinaì = *Erycinae* (Venus mellékneve
Eryx hegyről Siciliában).

A sabellusban a kettős önhangzó tisztán megmarad:

toutai {
totai } *populo*

Maroucai = *Marrucinae*.

Egészen megfelelnek ezen alakoknak a régi latinban az ilyenek: *fileai*, *Loucinai*, *qurai*, mely utóbbiból homályulás folytán a rendes *curae* alak jött létre. Ezen elavult alakok mellett azonban már a régi latinban fordulnak elő oly szók, melyek a szóban levő casust csak a többeli önhangzó megnyújtásával képzik: *Feroniā*, *Loucinā*, *Fortuna* (Cors. II. 687.), *Matuta* stb., mely alakoknak képzésre nézve teljesen megfelel a faliskusi dialektusban ezen casusra eléforduló egyetlen példa: *Menerva* (Cors. II, 688).

A régi latinban az is megtörténik, hogy az *-ai* összeolvad *ē*-be: *Victoriae*, *Vesune*, *Fortune* stb.; mely alakoknak ismét egészen megfelel a volskusban *Vesunē*, a faliskusban *Abelesē* és *Plenesē*. Ezekhez sorozhatók az ó-umberben az ilyenek: *tutē*, *Ikuvinē*, az uj-umberben: *totē*, *Iioveinē* stb. — E szerint az oszkus dativusi alak az *a*-tőknél a régi latin, a sabellus és az uj latin között, a középen áll.

3. i-t ő k.

Az *i*-tőkhöz tartozó szók közül kevés van olyan, melyek a feliratokon a dativus singularisban eléfordulnak; ilyenek:

Herentatei = *Veneri*, tőalak:

herentāto,-

$\begin{matrix} Fuutrei \\ Futrei \end{matrix} \left\{ \right. = \text{Genetr. ci, tőalak: futri-}$
Hereklei = *Hercolei* (de *Hereklūi* is az
 o-tők szerint),
piei = *cui*, tőalak: *pi*.

Ezen alakoknak egészen megfelelnek a latinban a következő régi feliratokon találtató alakok: *urbei*, *Hercolei*, *Herculei*, *Martei* stb., mely alakokból a latinban összevonás folytán a közönséges *urbi* stb. jött létre. A dativus tehát a látott alakokban úgy az oszkus mint a latinban *ei*-vel van képezve; ezen *ei* kettős önhangzó az umberben mindig hosszú *ē*-be vonatik össze, tehát: *sakrē*, tőalak: *sakri*-, *Casilatē*, tőalak: *Casilati*. A régi latin feliratokon ilyen összevonás is találatik, mint pl. ezekben: *Hercule*, *Marte*, tőalak: *Mart(i)*-, *Salute*, tőalak: *Salut(i)*- stb.

4. Má ss al hang z ó i t ő k.

A mássalhangzón végződő tőknek ragja a singularis dativusban hasonlóképen *-ei*, az ó-oszkusban *-ei*, eredetileg *-ai*:

$\Gamma\epsilon\rho\sigma\sigma\epsilon\iota$ = Versőri, i. e. $\Gamma\rho\sigma\alpha\iota\omega$, qui hostes in fugam vertit; tőalak: *versōr*-, e h. *vertōr*-,

$\Delta\iota\omicron\nu\Gamma\epsilon\iota$, e mellett: $\Delta\iota\delta\upsilon\epsilon\iota$ = Jovi, régi latin = *Diovei*, *Diove*

$\text{'}\text{Α}\pi\epsilon\lambda\lambda\omicron\nu\nu\eta\iota$ = Apollini

Vezkei = Vetusio

paterei = patri

regaturei = rectori

Sverrunei = Sverruni (hivatal cím)

kvaisssturei = ó-latin. quaistorei

medikei = meddici

Liganakdikei = lege tutae possessioni.

Ebben: *Kerri* az *-ei* végzet *i*-be van összevonva, tőalak: *kerr*-, ebből: *keres* = lat. Cerer-, azaz, *Ceres*.

A latinban egymás mellett fordulnak elé az ilyenek:

<i>Apolenei</i>	<i>Apolone</i>
<i>Junonei</i>	<i>Junone</i>
<i>Virtutei</i>	<i>matre</i>

<i>Jovei</i>	<i>patre</i>
<i>uxorei</i>	<i>ioure</i>
<i>Venerei</i>	<i>vetere</i> stb.

Az umberben ezen casus rendesen *ē*-n, ritkán *i*-n végződik: *Martē, Marti, patrē*, = szkr. *pitṛē*, azaz, *pitrai*.

V. Ablativus.

1. o-t ő k.

A singularis ablativus végzete *-āt* (azaz, többeli végőnhangzó *ā*+casusrag *-āt*) az itáliai nyelvekben *ōt*-ba, azután a *t* reglágyításával *-ōd*-ba megy át. — Ezen *-ōd* az ó-oszkusban rendes ablativusi végzet:

Buvaianūd = Boviano, tőalak: *bovaiāno*

sakaraklūd = sacello

eīsūd, eīsōd = tőalak: *eiso-*

amnūd = circa, in circuitu

pūkkapīd, e h. pōd-kā-pīd = quandoque;

tőalak: *po*.

Az új oszkusban még megvan: *pōd* = quo, de már a *tībula Bantina-n pocapīd, pokapīd* olvasható.

E szerint az ó-oszkusban a többeli önhangzó az ablativusban rendesen megmarad ugyan, de arra is van példa, hogy már itt is *u*-ba homályosul, p. o.

tristaamentud = testamento

aragetud = argento

Tianud = Teano

Sidikinud = Sidicino.

Az új oszkusban pedig egyedül ezen *u*-ba homályosult tőnhangzó a szabályos, p. o.

altrud = altero

dolud = dolo

zikulud = die, tőalak: *zicolo-*, e h. *die-colo-* (v. ő.

dīkulus nom. plur. = dies, lat. *dīē-cula*)

mallūd, malūd = malo;

preivātūd = privato, régi latin = *preivātōd*;

amiricatud = immercato, i. e. non mercato;

mēddiūd = officio (meddici), a *ti, tj* assibilatiója
folytán ebből: *meddic-t-io-m* = officium;

medikatūd = magistratu;

amviānud = ambitu.

Ezekhez sorozhatók a következő praepositíók és pronomenek is:

amnūd = circum, circa

contrud = contra

pru = pro

eksuk = hoc (névm. tőalak: *i, ei, ē*, meg bővíve
ko, ka és *so, sa* képzővel)

eizuc = illo (névm. fokozott tőalak: *ei* tovább-
képezve *so, sa*-val)

eisucen = ab illo inde (v. ö. *huc, illuc* latin alakok-
kat; a torokhang elől a *d* kiesett. Épen
így esett le a *d* ebben: *pru* = *pro*, e
h. *prōd*).

Ezen utóbb látott névmásokat kivéve tehát látjuk, hogy az oszкус névszók ragozásában a *d* mindenütt megmaradt, de a latinban az ilyen alakok már elavultak és csak a régi nyelvben találhatók az ilyen ablativusok:

Gnaivōd   *Benventōd*

poplicōd   *pucnandōd*

preivatōd   *oquoltod* stb. Ed. de Bacch C.

I. 196, 15.

Sőt már itt is — noha gyéren — előfordul a többeli ön hangzónak *u*-ba való gyengülése, p. o.

(*nef*)*astud* v. (*c*) *astud*

(*ob* v. *con*) *latud*,

mely alakok egészen megfelelnek az oszкус *preivatud* ablativusnak. A latin elavult, de még előforduló *preivatōd* alalból a közönséges *privato* ablativus a szó végén gyengén hangzó dentalis eleste után jött létre. Nevezetes az a latinra néve, hogy míg az ablativusi rag le nem esett előtte, a töőhangzó *u*-ba homályosulhatott, mihelyt azonban a *d* leesett a töőhangzó a szó végére jutott, azonnal visszanyerte előbeni alakját, csak az igen késői nyelvben fordulnak elő ilyenek:

<i>posteru</i>	<i>quintu</i>
<i>Plautiu</i>	<i>tertiu stb.,</i>

de még ekkor is túlnyomó használatban maradt úgy az irodalom mint a nép szájában a tőőnhangzóval képzett ablativus. Ellenben a több itáliai rokon nyelvekben az ilyen ablativus igen otthonos; már az ó-sabellusban :

orsiō,

peio, pio ablativusi alakok mellett:

kiperu = cipro, cupro,

pru = pro alakok fordulnak elé.

A volskus dialektusban pedig minden eddig ablativusnak felismert alakban a töönhangzó helyett kivétel nélkül *u* áll:

$$vinu = \text{vino}$$

tuticu = populo

covehriu = contione

sepu (régis latin: *sibo* =
sciente).

Az umberben hasonlóképpen csak u - van:

$$vinu = vino$$

testru = dextro

puplu = populo

mestru = magistro

terminu = termino

anglu = angulo stb.

Ide tartozik végre *amprufid* = improbe (Cors. II. 469), melynek tulajdonságnevi tölalakja *am-prufo*; épen úgy mint *improbe* igehatározónak *im-probo*.

Következő praepositíók is: *p̄nt*, *ant*, ezekből: *postid*, *antid* = lat. *postidea*, *antidea*; *pert*, ebből: *per-tid*, — bizonyára ablativusi alakok, csakhogy *ant*, ebből: *an-ti*, *an-ti-d*, gör. *ἀντι* és *pert*, ebből: *per-tid*, gör. *πορτι*, a kretai dialektusban: *πορτι*, lat. *porr*, *por*, ezekben: *porricere*, *portendere*, szkr. *pra-ti*, — inkább az *i*-tőkhöz mint ide tartoznak.

2. a-t ō k:

Az *a*-tökhöz tartozó szók ablativusa hasonlóan képezetik az *o*-tökhöz tartozókéval: az eredeti ablativusi *-āt* rag a *tőön*hangzóval *-ūt*-ba olvad össze s azután *-ād*-ba gyengül.

A rag *d*-be gyengült mássalhangzója itt is mindig megmarad:

suvād = sua
ehtrād = extra
mùñnikād = communi
toutād = civitate
eitiuvād = pecunia
mùltasikād = multaticia
Akudunniād = Aquilonia
egmad = re
imād-en = inde, ab ima
poizad = quali
ekhād = hac, i. e. in hoc loco.

Ebben: *dāt* = de, szkr. *adhas*, a rag eredeti mássalhangzója (*t*) megmaradt.

Az ilyen ablativusok a latinban még a legrégibb feliratokon is csak gyéren fordulnak elé, ilyenek:

praidad   *exstrad*
praedad   *suprad*
Hinnad   *ead*
sententiad   *Troiad*,

melyekből azután a szó végén gyengén hangzó foghang elmosódása után a közönséges *praeda*, *sententia* stb. ablativusi alakok fejlődtek ki.

E tekintetben az umber nyelv tökéletesen megegyez a latinnal, a mennyiben a casusrag mássalhangzója itt is nyom nélkül kiveszett:

tuta = civitate
asa = ara
comohota = commota
Ikuvinā = Iguvina
Petrunia = Petronia
subra = supra stb.

3. i-t ő k.

Az ezen tökhöz tartozó szók ablativusában — a mint az a rokon nyelvek összehasonlításából kitűnik — épen

úgy mint a genitivusban a töönhangzó a casusrag *d* (ered. *t*) előtt *ei*-vé fokozva tűnik fel; az *ei* azonban először is *i*-be, azután pedig *i*-be homályosult, p. o.

slaagid = loco, elav. stloco

prupukid = decreto

serevkiđ = iussu

praesentid = praesente.

Az umberben a casusrag mássalhangzója egészen kivezett s csak a többeli hosszú *i* jelöli az ablativust, olykor azonban az *i* helyett *ei*, sőt *e* is fordul elő, p. o.

uvi = ovi

ukri, ocre = ocri

peracri, peracrei.

A sabellusban a végzet csak *e*, p. o. *flusare* = Florali.

A latinban a látott ablativusi alakok mindnyájan eléfordulnak, sőt azoknál egy új alakkal (*-ed*) gazdagabb is, p. o.

-id *marid* = mari

antid = ante

postid = poste, post, pos;

-ed *navaled* = navali

praesented = praesent(i);

-ei *fontei* = fonte

omnei = omni

partei = parte;

-i *parti, praesenti*

sorti, vectigali;

-e *fronte, parte*

urbe, aede stb.

4. Mássalhangzó i t ö k.

A mássalhangzó i t ö k ablativusában az eredeti *-at* casusrag a régi oszkusban *-öd*-ba, a későbbi nyelvben pedig *-űd*-ba gyengül, p. o.

tanginūd } = sententia
tanginud }

ligud = lege.

Az umberben ezen casus *-e*-n végződik, p. o.

natine = *natione*

karne = *carne*

nomne = *nomine*

pase = *pace*,

tehát — mint látjuk — a latin classicus kori használatnak felel meg.

Épen így van képezve ezen casus a sabellusban is, p. o.

agine = *agonio*

mesene = *mense*

bie = *bove*.

A latinban a végzetek ugyanazok, melyeket az *i*-tők-nél láttunk, p. o.

-id

-ed

airid

conventionid ;

dictatored ;

nominid ;

-ei

-i

virtutei

proportioni

salutei ;

luuci, luci ;

-e

aire

dictatore

honore stb.

VI. Locativus.

1. o-t ö k.

A locativus ragja az indoeurópai nyelvekben eredetileg *ī*; az itáliai nyelvekben ezen rövid *i* fokozás folytán hosszú *i*-vé lesz. — Hogy ez így van, mutatják azon mássallhangzón végződő tők, melyeknek locativusa hosszú *i*-n, ablativusa pedig rövid *e*-n végződik:

Sicyonī de: *Sicyionē*

Carthaginī „ *Carthaginē*.

Ugyanezt bizonyítják az *a*-tökhöz tartozó következő locativusi alakok is:

terrāī, silvāī, Albāī stb.

Ezen locativusi *i*-nek a többeli *o*-hoz való járulása után *oi* kettős önhangzó jött létre, mely két önhangzó aztán egymáshoz való egyenlősítés folytán *ei*-vé homályosult.

A tabula Bantina-n ezen *ei* mindig *ei*-vel van visszaadva s e szerint az oszkusban diphthongus természetét mindvégig megtartotta, p. o.¹

akenèi = in anno, tő: *akeno*-

altreì = in altero

pùtereì-pid = in utroque, tő: *potero*-

muìnikei = in communi, tőalak: *moiniko*-

(v. ö. lat. *comoinem*)

tereì = in terra, tő: *tēro*-

thesavreì = in thesauro

Frentreì = Frentri (városnév)

Ladineì = Larini (városnév)

comeneì }
comoneì } = in comitio.

Hogy a sabellusban a locativusi *oi* végzet épen úgy mint az oszkusban *ei*-vé gyengült, mutatja az épen felhozott oszkus locativusi alakkal azonos: *komenei* (= in comitio) alak, ezen tőalaktól: *komon-o*.

Ide sorozhatók a következő névmási locativusok is:

èiscè
escè }
eizei-e } = in eo, in illo,

következő tőalakoktól: *èiso-*, *eizo-*, *ēso-*; továbbá: *eki-k* = *hīc*, tőalak; *ēko-*, itt azonban az *ei* már *ī*-be olvadt össze. Épen így ebben: *au-ti* = aut, umber: *ote*, *ute*, lat. *aut*, ebből: *au-tei*, tőalak: *au-to*; mint szintén következő íghatározóban is: *samì* = una, tőalak: *samo* (v. ö. lat. *simītu* = simul). (Cors. Krit. Beitr. z. lat. Forml. 22. l.)

A latin nyelven ezen casust nem tartotta meg oly tisztán mint az oszkus, a mennyiben *oi* a közvetítő *ei*-n át midig *ī*-be olvadt össze, p. o. *domi*, *humī*, *belli* stb.; a régi latinban azonban ilyenek is fordulnak elő: *hei-ce*, *hei-c* = *hīc*, ezen névmási tőtől: *ho*.

Még inkább észrevehető ezen casus eredeti alakja a görögben: *οἴοι*, *πέδοι*, az aetoliai szójárásban: *μέσσοι*, *ποῖ* stb.

A locativusnak látott alakján kívül eléfordul még — noha gyéren — egy másik locativusi végzet is az oszkusban, t. i. *-im, in*, p. o.

Kerrin = in Cereali, tőalak: *kerrio*

= lat. *cererēio*-

hūrtin = in templo, tőalak: *horto*-

fūsnim = in fano, tőalak: *fūsna*-, az
umberben: *fesna*.

Ezen locativusi *-in* vagy teljesebben: *im* végzet eredeti *bhjam* képzőre vihető vissza, mely a szanszkrit névmási ragozásban otthonos, p. o. *asmā-bhjam* = nobis, fokozva azonban a névragozásban is eléfordul, p. o. *devā-bhām* = diis (instr., dat., abl. dualis). — Ezen képző ősz alakja az itáliai nyelvekben: *fīem* volt, miből az ajakhangú tenuisnak *f*-ből való kiválása után: *-him*, azután *-im*, az oszkusban pedig *-im* s az *m*-nek *n*-be való vékonyulása folytán *-in*, *-in* lett. — Ilyen locativusok a latinban: *ist-im*, *utr-im-que*, *ex-in*, *de-in*, *pro-in* stb.; ilyen az oszkusban a helyhatározó: *pūst-in*, = ó-umber: *pust-in*, új umber: *posti*, tőalak: *pos-to*-; ilyen a simuló helyhatározó *-ēn*, ezen névmási tőalaktól: *i*, fokozva *-ei*, *-e*, az ilyenekben: *eisuc-en* = ab illo, *imad-en* = ab ima stb.

Ezen *fīem* itáliai ősz alakból azonban egy másik locativus is fejlődött ki és pedig úgy, hogy nem a kezdő, hanem a végbetű esett le belőle, minek következtében először is *-fe*, *-fei* (*ei* = *i*), azután pedig a végönhangzó lekopása után *-f* rag állott elé, p. o.

si-fei = si-bei, sibi (v. ő.
i-bei, *i-bi*)

stati-f = statim, tőalak: *stato*-

pūuf = *u*-bi, ubei, (c)ubei, (c)*u*-bi.

Ilyen az umberben: *pu-fe* = ubi, a sabellusban: *ea-f-ce* = ibi; továbbá az umberben: *tra-f* = trans, a volskusban: *asi-f* = in ara. — Az eredeti *fīem* képzőnek eléfordul még az umberben következő két alakja: *-fem*, ebben: *vape-fem*; *he*, ebben: *mehe*, sőt a latinban: *-hei* is, ebben: *mi-hei* = mihi.

2. a-t ő k.

Az *a*-tőknél a locativus *i* ragja egyesülve a töőnhangzóval *-ai* kettős őnhangzót ad, mely — épen úgy mint a dativusban — *a*̀-*vá* homályosul:

aasai = *arae*, in *ara*

purasiai = in *igniaria*, tőalak: *purasio-*

viai = in *via*

mediai = in *media*, tőalak: *medio-*

esai = *eā* vagy *illā*

sai = *umber*: *sve*, *volskus* = *se*, lat. =

si, ezen névmási tőtől: *sua*.

A későbbi oszkusban ezen diphthongus épen úgy mint a latinban már *-ae*-vé lesz:

Bansae = *Bantiae*

suae = *si*

prae = *umber*: *pre*, régi latin: *prai*-, *classicus*

latin: *prae* (v. ő. az oszkusban: *prae-*

sentid, *prae-fucus* = *praefectus*)

prei = lat. *pri*, ebben: *privatud* = *privato*.

Ilyen nemű locativusok a régi latinban az ilyenek:

Romai = *Romae*

Asiai = *Asiae*

Syriai = *Syriae*.

Mi módon alkalmazta a nyelv ezen locativusokat úgy mint genitivusokat, fentebb említve volt.

Az *umber*ben ezen *casus*nak — épen úgy mint az *o*-tőknél — az oszkustól eltérő képzője van, t. i. *-mem*, p. o. *Akerunia-mem*, mely a fentebb eléadott módon *-fem*-ből fejlődött ki.

3. i-t ő k.

Az *i*-tőknél a locativusra csak egyetlen egy példa van:

tacusiim = in *ordine*, tőalak: *tacusi*.

A mássalhangzói tőknél pedig egy sincs.

I. Többes-szám.

II. Nominativus.

1. o-tők.

A nominativus pluralis ragja az indoeurópai nyelvekben -ās; ezen eredeti ragnak önhangzója a többeli önhangzóhoz hasonulván ō-ba olvadt össze. Az oszkus nyelvben pl. ezen összeolvadás szabály:

Abellanūs = Abellani, tőalak: *abellano* =

degetāsiūs quaestores aerarii, tőalak: *deketasio*-

Nūvlanūs = Nolani, tőalak: *novlano*-, azaz, *novulano*-

pūtūrūs-pīd = utrique, tőalak: *putero*-

statūs = stati, constituti, tőalak: *stato*.

Ezekben tehát, mint látjuk, a nominativus pluralis végzete -os; egy régi Fisteliából került didrachma-n azonban *Fistlus* áll, mely bizonyára csak egy o-névragozáshoz tartozó szó többesi nominativusa lehet, a mint ugyanezen oszkus város-név ránk maradt többesi ablativus alakja: *Fistlois* és *Fistlus* mutatja. Azt kell tehát hinnünk, hogy a feliratban graphikai hiba van s hogy csak tévedésből maradt el a V szárai közül a megkülönböztető pont, épen úgy mint ezekben: *Urina*, *Urinai*, melyek mellett *Orina* is előfordul.

Ezen régi feliratokon uralkodó -ős végzet az újabb nyelvezetű tabula Bantina-n már -us-vá homályosul:

deivatūs = iurati, tőalak: *deivāto*

iūs-su = iidem.

Az umberben a nominativus pluralis képzése az o-tők-nél az oszkus nyelvvel megegyez, csak hogy a sziszegő hang olykor r-be megy át vagy egészen leesik, p. o.

prinuvatūs, *prinvatūr*, *prinuvatū* = privati;

Ikuvinūs, *Ikuvinū* = Iguvini;

cersnatūr = cenati;

tasētūr = tacitī;

screihtor = scripti stb.

Egészen eltér ezen képzéstől a nevezett casusban a latin, melyben az o-tökhöz tartozó szóknak a nominativus pluralisban különbnél különbféle végzetei vannak, ilyenek:

1) -oe, p. o. *Fesceninōe*

- 2) -ē, p. o. *ploirume*
- 3) -ei, p. o. *foideratei, oinvorsei*
- 4) -es, p. o. *conscriptes, magistres*
- 5) -is, p. o. *magistris, ministris*
- 6) -eis, p. o. *leibereis, publiceis*
- 7) -ei, p. o. *puerei, illei*
- 8) -ī, p. o. *liberi, universi*.

Épen így eltér a görög is, hol a végzet -oi, p. o. ἰπποι stb.; ellenben a gót az oszkusszal tökéletesen megegyez, p. o. *dagōs, vulfōs* stb.

2. a-t ö k.

Az *a*-tők nominativus pluralis végzete: -as, mely a tőönhangzóból és a nominativus pluralis eredeti -ās ragjából jött létre. Az ezen casusra szolgáló példák a következők:

asas = *arae* (v. ö. ó-lat. *asas* = *aras*)

scriftas = *scriptae*, tő: *scrito-*

aapas = *aquae*

ekas-k = *hacce*

pās = *quae*.

Az oszkusszal ezen casus képzésére nézve egészen megegyez a sabellus és umber dialektus, de már az új umber a végsziszegő hangot *r*-vé lágyítja. Ide tartoznak a sabellusban az ilyenek:

asignas = *insignia*

aviatas = *circumvectae*;

az umberből ide sorozhatók:

urtas = *ortae*

ivengar = *iuvencae*

motar = *multae*.

A latin és görög eltér ezen képzéstől; a mennyiben az *a*-töknél is épen úgy jár el mint az *o*-töknél, azaz, hosszú *i*-vel képi a szóban levő casust, melynek azonban még a latinban kétféle alakja lehet, t. i. a régi és újabb alak:

régi: *arai* = új: *arae*

„ *literai* = „ *litterae*

„ *tabelai* = „ *tabulae*;

a görögben pedig csak egy:

$\chi\omega\tilde{\rho}\alpha\iota$ = terrae stb.

3. i-tők.

Az i-tők egész többes-számára csak két példát hozhatunk fel az oszkus nyelvből:

1) *aīdilis* = aediles, régi latin: *aīdileis*, tőalak: *aīdili-*, ez tehát többes nominativusi alak (v. ö. úmber: *paracni-om*, lat. *civi-um*, gör. *ιον. πολί-ων*);

2) *Tiātium* = Teatium, tőalak: *tiāti-*, tehát többes genitivusi alak.

Ezen nominativus pluralisra felhozott egyetlen példa azt bizonyítja, hogy az oszkusban a végzet *-īs*; ellenben az umberben ide tartozó szók végzete egészen a latinnal egyezik meg, tehát *-es*, vagy pedig a sziszegő hang meglágyulása után *-er* p. o.

puntes = collegia

foner = fausti

paerer = propitii.

A latinban a szóban levő casus végzete:

1) *-eis*, p. o. *ceiveis*, *fineis*

2) *-īs*, p. o. *finīs*, *atriensīs*

3) *-ēs*, p. o. *omnes*, *partes* stb.

A görög megegyez a latinnal azon különbséggel, hogy az *-īs* végzet itt egészen hiányzik, tehát csak: *πόλε-ις* vagy attikailag: *πόλε-ις* stb.

4. Mássalhangzó i tők.

A nominativus pluralis eredeti *-ās* ragja az oszkusban *-ēs-en* át *-s-be* csönkul:

$\mu\acute{\epsilon}\delta\delta\epsilon\iota\varsigma$, *meddis-s* = meddices.

Ha azonban a tő végmássalhangzója *r*, akkor az egyszerű *s* casusrag is nyom nélkül leesik, úgy hogy a nominativus pluralisban csak a tiszta tőalak marad meg, p. o.

censtur, *kenzsür* = censores. tőalak: *censtür*.

A nominativus pluralis a singularis nominativustól tehát csak abbau különbözik, hogy míg amaz az eredeti töönhangzót hosszan megtartotta, emez azt megrövidítette. — Hasonló módon képezte-e ezen casust minden mássalhangzón végződő tö, azt biztosan meg nem határozhatjuk, mivel az egész oszkus nyelvben ezen egy példánál több nincs. Sőt az aránylag sokkal gazdagabb umber nyelv is csak két példát tud ezen casusra felmutatni:

frater = fratres

Tuderor = fines;

amabban a casusrag épen úgy kiveszett mint az oszkusban, emebben -or e helyett áll *ös*, eredetileg *äs*. — Az oszkus *μεδ-δεῖξ* alakkal egészen azonos a volskusban: *melix*, a sabellusban: *liæs* = leges, azaz, *lic-ss*, ebből: *lig-s*.

A latin mássalhangzói tökhöz tartozó szók ezen casust egészen az *i*-tők analógiája szerint képzik, p. o.

lexeis = leges,

ioudicis = iudices,

honōres stb.

A semleges nemű szók nominativus pluralisa épen úgy képeztetik, mint az accusativus pluralis.

II. Accusativus.

1. o-t ö k.

Az o-tökhöz tartozó szók accusativus pluralisa úgy képeztetik, hogy a singularis accusativusi raghoz a többes-szám jelzője: *s* járul, tehát: *-ms*; ez *n* *-ms* először is *-ns*-be, azután pedig *-ss*-be hasonul át, a mikor a töönhangzó a nasalis eleste után pótló nyújtást nyer. Az *ss*-nek értéke a kiejtésben annyi mint egy egyszerű, de éles sziszegő hangé, p. o.

feihû-ss = ficos, tőalak: *feiho*,

lûfrîkûnû-ss = ingenuos,

loufrîkonû-ss = liberigenos,

leigû-ss = cives, tőalak: *leigo*.

Ezen alakok a megfelelő latin alakoktól: *ficû-s*, *equû-s*

csak az oszkusban sajátos írásmód által különböznek (lásd. Cors. Ausspr. II, 197. l.); az ó-sabellusban azonban épen úgy van mint a latinban, p. o.

esmo-s

aorato-s

(v. ö. dór. ἱππος, att. ἵππος pótlónyujtással, ebből: ἵππορ-ς; az *vs* megvan a krétai szójárásban, p. o. *τόρ-ς ἵππορ-ς* (v. ö. Lat. nyt. tanulm. 20. l.), mint szintén a gótban is, p. o. *daga-ns* = dies; de már a szanszkritban a sziszegő hang leesik, p. o. *ácṣvā-n* = equo-s.

Az accusativus pluralisban épen úgy mint a nominativus pluralisban a semleges nemű szók ragja *ā*, mely a töönhangzóval egyesülve *-ā-vá* lesz, ez ismét megrövidül *-ā*-ba s azután az oszkusban többnyire *ō*-ba gyengül, p. o.

σακογο e mellett: *sacra* (acc.)

teremenniū (nom) terminalia, tőalak: *teremennio-comono* (acc.) = comitia, tőalak: *comeno-*

Ez: *passtata* valószínűleg e helyett áll: *pastatam*, azaz: *parastatam* = porticum, tőalak: *pastato-*, tehát accusativus singularis volna a nőnemben.

Semleges nemű többesi accusativusok továbbá a következő névmási alakok: *io-c*, s az ó-oszkusban: *eka*, ezen tőalakoktól *io-* és *ēko*.

Az umberben a megfelelő alakok hasonlóképen *ā* és *ō* (*ū*) között ingadoznak, p. o.

ó-umber: *veskla*, *vesklu* = vascula

uj-umber: *adro* = atra stb.

A rag eredeti hosszúsága megmaradt a latinban az ilyenekben: *quinquā-ginta*, *propter-eā*, *ant-eā*, sőt Plautusnál az ilyen névszók is: *oppidā*, *ceterā* stb. eléfordulnak hosszú *ca-susraggal*.

2. a-tők.

Az *a*-tökhöz tartozó szóknál az accusativus pluralis *-ms*, *-ns* ragja épen úgy hasonul átt *ss*-be mint az *o*-töknél, p. o.

via-ss = *vias*

eka-ss = has ;

de már a későbbi *aituā-s* = pecunias alakban csak egy *s* van (v. ö. lat. *viā-s*, gör. *χώρας*, ebből: *χώρα-ς*, szkr. *āc-vā-s*, gót. *gibbō-s*).

Az umberben ezen casus *f*-vel van képezve és pedig úgy az önhangzói mint mássalhangzói tőknél; p. o. *vitla-f* = vitulas, mely eredetileg bizonyára mint locativus szerepelt.

3. Mássalhangzói tők.

A mássalhangzói tökhöz tartozó szók közül, fájdalom, csak egyetlen egy példát vagyunk képesek felhozni:

teremniſs = terminos, tőalak: *teremen* = ó-latin: *termen*; umber: *termnu*, tőalak: *termino*; gör. *τέρμων*, tőalak: *τερμοϝ*; szkr. *tarman*.

Ezen egyetlen példa — mint látjuk — azt mutatja, hogy ezen casus az oszkusban egészen az *i*-tők szerint volt képezve mert az *-iss* (eredetileg *-ins*) végzet csakis az *i*-tőket illetheti meg.

A semleges nemű szók többesi accusativusára következő példák vannak:

petiro-pert {
petiru-pert } = quater

és a Festus által felhozott: *petora*; amazokban az eredeti casusrag megrövidülés után *ō* és *ŭ*-ba homályosult. De megtartotta az eredeti *a* hosszúságát a latin: *quadrā-ginta* s a régi latin: *verberā* stb. szókban, ellenben ebben: *quatuor* egészen elesett (v. ö. gör. *τέσσαρ-α*).

III. Genitivus.

1. o-tők.

A genitivus pluralis eredeti *-am* ragja az *ā* tőönhangzóval *-ām*-ba olvad össze s ezen *-ām* az italiai nyelvekben *-ōm*-

ba megy át. — Ezen elavult itáliai genitivusi végzet azonban az ó-oszkusban is csak egyszer fordul elő:

Λουκανοῦ = Lucanorum, tőalak: *loukano*;

a többi ezen casusra eléforduló példákban az *-ōm* mindig *-ūm*-ba megy át:

Μαμερτινῶν = Mamertinorum, tőalak: *mamertino*

Κυπελτερνῶν = Compulterinorum

Αλαφατερνῶν = Alfaternorum

Δεγβίνῶν ?

Νυκρινῶν = Nucerinorum

Αβελανῶν = Abellanorum

Νὺλᾶνῶν = Nolanorum

πὺτρονῶν = utrorumque, tőalak: *potero-*
nesimum = proximorum, tőalak: *nesimo-*

(m)esinum = mensium, tőalak: *mesino*.

Az említett *Λουκανοῦ* alaknak megfelel a sabellusban:

Ανααιῶν = Annaeorum, a volskusban:

Βελεστῶν = Veliternorum, az ó-latinban:

Romanōm = Romanorum

sovōm = suorum.

Ide sorozhatók még az ó-latinból az oly genitivusi alakok, melyekből a gyengén hangzó vég *m* leasett, p. o.

Romanō = Romanorum

Aiserninō = Aeserninorum

Aiserniō = Aeserniorum stb.

Ezen utóbbiakhoz számíthatók az umberből az ilyenek:

ó-umber: *Attieriu* {
uj umber: *Atiersio* { Atidiorum

" " *pihaclo* = piaculorum.

A közönséges oszkus genitivus pluralisnak megfelelnek a latinban az ilyenek:

liberum = liberorum

deum = deorum

socium = sociorum stb.

Ujabb alak ennél a névmási ragozásból átvett ó-latin genitivusi alak:

duonō-rō (m) = bonorum

annoru (m) = annorum stb.;

mely alakok később a latin nyelvben általános használatra vergődtek.

Az oly *o*-tökhöz tartozó szók, melyek *-io*-val vannak képezve, a töönhangzó elejtése után az *i*-t összeolvasztják a casusrag (*-ām*, *-ōm*) önhangzójával s így állanak elé a következő genitivusi alakok:

Safinī-m = *Safiniorum*, i. e. *Samnitium*,
tőalak: *safinio-*

Aisernī-m = *Aeserniorum*, ó-lat. *Aisermo* (m),
tőalak: *aisernio-*

Vaamunī-m ?

ūnī-m = *universorum*, tőalak: *oinio*.

2. *a*-tők.

Az *a*-tökhöz tartozó szók közül csak kettő van olyan, melyek ezen casusban eléfordulnak, t. i.

egmā-zum = *rerum*

eiza-zun-c = *earum*,

mind a két példa a *tabula Bantina*-n fordul elé. — Ezen alakok képzése azonos a latin *a*-tők genitivus pluralisának képzésével. A latin *mensa-rum* genitivusi alakban ugyanis a rag *-rum* épen úgy vihető vissza a szkr. *-sam* névmási pluralis genitivusi ragra, mint az oszкус *-zum*, csakhogy a latinban hangtani szabály következtében a sziszegő hang két önhangzó között — mint rendesen — itt is *r*-vé lett, úgy hogy az oszкус *z* az átmenetet képi a szkr. *s*-ről a latin *r*-re.

Az umberben épen úgy mint a latinban a rag *-rum*, de már itt többnyire a szóban levő casus a vég *m* leesésével van képezve, p. o.

pracata-rum = ? (v. ö. Kirchhoff, Die umbrischen Sprachd. II. 79).

mensa-ru = *mensarum*, stb.

3. Más salhangzó i tők.

Az eredeti *-ām* casusrag *-ōm*-on át *-ūm*-ba süllyed, p. o.

ner-um = *principum*, *nobilium*,
tőalak: *nēr*.

A latinban a rag önhangzója hosszúságát már egészen elvesztette, p. o.

patr-um, consul-um stb. ;

hogy azonban már az oszkusban is a rag önhangzója inkább hosszú mint rövid volt, azt inkább lehet állítani, mint bebizonyítani, nem lévén reá több példa ez egynél.

Épen ilyen kétes az önhangzó mennyisége az umberben is, p. o.

ó-umber : *fratr-ŭm*

uj umber : *fratr ōm* ;

de már a görög és szanszkrit nyelvben a rag önhangzója mindig hosszú, p. o.

gör. *φερόν-τωρ* } = *ferentium*.
szkr. *bhārat-ām* }

IV. Dativus és ablativus.

1. o-t ő k.

A dativus és ablativus ragja az indoeurópai nyelvekben *-bhjas*, eredetileg *-bhjam-s*, azaz, *bhjam*+többes-szám jelző *s*. — Ezen rag tőalakja az itáliai nyelvekben : *fies*, melyből miután az *f* labialis eleme kiveszett *s* a megmaradt *h* is elkallódott, a rag *-is* lett, mely a tőönhangzóval egyesülve *-ois-t* ad. — Ezen rag azonban az oszkusban rendesen *-ois*-ba homályosult, csak egy régi pénzfeliraton maradt meg az *oi* kettős önhangzó mint maradványa az ó-oszkus *casus*-használatnak :

Fistlūs = Puteolis, tőalak : *Fist(e) lo*,
különben a *casus*rag a nevezett *casus*okban mindig *-is*.

A dativusra szolgáló példák e következők :

Maasūis = Matutinis (diis), tőalak : *māto*,

Kerrīūis = Cerealibus, tőalak : *kerrīio*
(lat. *cererēio*),

ligātūis = legatis, tőalak : *ligāto*,

Nūvlānūis = Nolanis, tőalak : *novlano*.

Az ablativusra a következő példák fordulnak elé az oszкус feliratokon:

dekmanniùis = decimis, tőalak: *dekmannio*,

azaz: *decumāno*,

feihùis = ficis, tőalak: *feiho*.

A latin betűkkel irt feliratokon a diphthongus ismét előtűnik, p. o.

zicolois = diebus, tőalak: *zicolo*, e h. *die-colo*,

nesimois = proximis, tőalak: *nesimo*

eizois = illis.

Épen ilyen tisztán maradt meg az *oi* kettős önhangzó a sabelusban, p. o.

suois = suis

cnatois = natis

Joviois = Joviis

Puclois = alakilag: *poculis*.

Az oszкус -ùis-val képzet alakokhoz legközelebb állanak a régi latinban az ilyenek:

oloes = illis, *)

privicloes = privis. **)

Különben a latinban a megfelelő elavult végzet: -eis, p. o. *libereis*, mely alakból később a közönséges *liberis* alak fejlődött ki.

Ez utóbbi alakkal egészen azonos a volsкус dialektusbeli:

vesklis = *vasculis*.

Az umber nyelvjárásban azonban a nevezett casusok végzete háromféle alakkal bír: -ēs, -ēr, -eir, p. o.

veskles = *vasculis*

termnes = *terminis*

vesclir = *vasculis*

alfir = *albis*

Treblaneir = *Trebulanis* stb.

Az o-tőkhöz tartozó szók pluralis dativus és ablati-

*) *Ab oloes dicebant pro ab illis; antiqui enim litteram non geminabant.* Festus, p. 19.

**) *Privicloes privis id est singulis.* Festus, p. 205.

vusának tehát az itáliai nyelvekben következő alakjai lehetnek :

oszkus-sabellus : *ois*.

oszkus : *-ois*

|

ó-latin : *-oes*

ó-latin : *-eis*

umber : *-ēs, -īs, -eis*

lat. volsk. *-īs*.

2. a-t ő k.

Az *a*-tőkhöz tartozó szók pluralis dativus és ablativusában az *ai* kettős önhangzó, mely az eredeti ablativusi *bhjams*, *bhjas* ragnak *-īs-szé* való megrövidülése után jött létre, *ai-vá* homályosul, p. o.

Diumpais = Lumphis (deabus), tőalak : *diumpa*

Kerrūais = Cerealibus (deabus)

Flusasiais = Floralibus (deabus).

Ezen dativusi alakok az agnonei egyházi feliraton fordulnak elő; a tabula Bantina-n a tiszta *ai* kettős önhangzó ismét elértük, p. o.

exais-c-en (abl.) = hisce, tőalak : *exo-*

eizais-c = illis stb.

A latin nyelv az ezen casusokban levő kettős önhangzót épen úgy mint az *o*-tőknél először is *ei-vé* gyengítette, azután pedig *i-be* vonta össze, p. o.

taboleis, tabuleis

popliceis, publiceis,

mely alakokból azután a rendes *tabulis, publicis* stb. jött létre.

Az umberben az *-ais* végzet összevonatott először is *-ēs*-be, azután *-ēr-be*, p. o.

plenasiēs = plenarias

decurier = decurias.

3. Mássalhangzó i t ő k.

A mássalhangzó i tőkhöz tartozó dativus és ablativus pluralis ragja épen úgy mint az *o*- és *a*-tőknél: *-īs*, eredetileg: *bhjas*,

csak hogy míg amazoknál a rag a töönhangzóval *-ois* és *-ais*-ba olvadt össze, addig itt egyszerűen a többeli mássalhangzóhoz járul, p. o.

lig-is (abl.) *legibus*, tőalak: *līg*,

Anafriss (dat.) = *Imbribus*, tőalak: *anafr-*, azaz,
amfr- (v. ö. szkr. *abhra* = *nubes*, gör.
ὄμβρο = *imber*).

A rag önhangzója (*i*) az ó-oszkusban *i*-vé homályosult, a tabula Bantina-n azonban ismét tisztán fordul elő. Az *s*-nek megkettőzése valószínűleg az accusativus pluralis analogiája szerint helytelenül van alkalmazva.

A latin nyelv az eredeti *-bhjas* ragot egyrésről, t. i. az *o*- és *a*-tőknél, épen úgy mint az oszkus *-is*-be vonja össze, ellenben az *i*-, *u*- és *e*-tőknél *-bus* van használatban, mely rag hasonlóképen az eredeti *-bhjas*-ból fejlődött ki, és pedig úgy, hogy a *bh* itáliai *f*-be s ez ismét a latin *b*-be ment át, p. o.

legi-bus   *fructi-bus*   *die-bus*

civi-bus   *sensi-bus*   *re-bus*.

Ezen *-bus* rag azonban még az *o*- és *a*-tőknél is előfordul, p. o.

amici-bus   *diibus*

filia-bus   *deabus*;

amazokban — mint látjuk — a töönhangzó a mássalhangzón kezdődő rag előtt *i*-be gyengült.

Ezenkívül a latinban az eredeti *-bhjas*-ból egy másik névmási casusrag is fejlődött, t. i. *-bis*, az ilyenekben: *no-bis*, *ro-bis* stb.

Az umberben a mássalhangzóitökhöz tartozó szók pluralis dativust és ablativust *-us*, ebből: *fius*, végzettet képvisel, p. o.

fratrus = *fratribus*

carnus = *carnibus* stb.

Az eredeti *-bhjas* casusrag e szerint az itáliai nyelvhasználatban következő átalakulásokon ment át:

Ered. és szkr. alak : *-bhjas*.ital. alakok : **fus***fus***fies***fis*lat. *-bus***hus*lat. *-bis***his*umber : *us*lat. umbr. oszk. *-is*.

M i n t á k. *)

I. o-t ö k

Masc.	ó-oszkus	uj oszkus	ó-umber	uj umber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	abellāno	zicolo	puplo	poplo	populo
<i>Sg. Nom.</i>	Abellans	zicel	puplus	poplos	populo(s)
<i>Acc.</i>	Abellanom	zicolom,um	puplu(m)	poplo(m)	populo(m)
<i>Gen.</i>	Abellaneis	ziceleis	puplē(s)	pople(r)	populi
<i>Dat.</i>	Abellanoi	zicoloi	puplē, i	poplē, ei, i	populoi, ō
<i>Abl.</i>	Abellanōd	ziculūd	puplū	poplū	populōd, ō
<i>Loc.</i>	Abellanei	zicelei	puplume(m)	poplome(m)	populei, i
<i>Voc.</i>	—	—	puple	pople	popule
<i>Pl. Nom.</i>	Abellanös	ziculūs	puplū(s)	poplor	populei, i
<i>Acc.</i>	Abellanöss	zicolös	puplu(f)	poplo(f)	populös
<i>Gen.</i>	Abellanūm	ziculūm	puplū(m)	poplō(m)	populō(m)
<i>Dat. Abl.</i>	Abellanois	zicolois	puplē(s), is	poplē(r), ir, eir	populeis.
<i>Loc.</i>	—	—	puplufe(m)	poplofe(m)	—

II. io-t ö k.

Masc.	oszkus	uj umber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	Safinio	fisio	clodio
<i>Sg. Nom.</i>	Safiniis, is	Fisis	Clodis
<i>Acc.</i>	Safinim	Fisi(m)	Clodi(m)
<i>Gen.</i>	Safiniels	Fisie(r)	Clodī
<i>Dat.</i>	Safinioi	Fisei, i	Clodioi, ō
<i>Abl.</i>	Safiniōd	Fisiū	Clodiō(d)
<i>Loc.</i>	Safiniim	Fisie(m)	Clodii
<i>Voc.</i>	—	Fisie	Clodie
<i>Pl. Nom.</i>	Safiniös	—	Clodiei
<i>Acc.</i>	Safiniöss	—	Clodiös
<i>Gen.</i>	Safinim	—	Clodiöm
<i>Dat.</i>	Safiniois	—	Clodieis
<i>Abl.</i>	Safiniois.	—	Clodieis.

*) V. ö. Versuch einer Formenlehre der oskischen Sprache, von Ernst Enderis, Zürich, LXX — LXXIV. I. — Die Unteritalischen Dialekte von Theodor Mommsen, Leipzig, 227 233. — Die umbrischen Sprachdenkmäler von Afrecht und Kirchhoff, Berlin, 109 — 129.

III. ā-t ő k.

Femin	oszkus	uj oszkus	ó-umber	uj-uber	ó-latin
<i>Tőalak:</i>	tovtā	toutā	tūtā	tôtā	terrā
<i>Sg. N.</i>	tovtō, (-a)	touto	tota, u	toto	terrā, a
<i>Acc.</i>	tovtam	toutam	tuta(m)	tota(m)	terram
<i>Gen.</i>	tovtās	toutās	tutās	totār	terrās, ai
<i>Dat.</i>	tovtai	toutae	tutē	tôtē	terrai
<i>Abl.</i>	tovtād	toutād	tutā	totā	terrād, ā
<i>Loc.</i>	tovtai	toutae	tutāme(m)	totāme(m)	terrai
<i>Voc.</i>	—	—	tuta	tota	terra
<i>Pl. N.</i>	tovtās	toutās	tutās	totār	terrai
<i>Acc.</i>	tovtāss	toutās	tutā(f)	totā(f)	terrās
<i>Gen.</i>	tovtāsum	tovtāzum	tutāru(m)	totāru(m)	terrārum
<i>Dat. Abl.</i>	tovtais	toutais	tutēs	totēr	terreis.
<i>Loc.</i>	—	—	tutāfe(m)	totāfe(m)	—

IV. i-t ő k.

Femin.	oszkus	uj umber	latin
<i>Tőalak:</i>	slagi	ocri-(m.)	ovi
<i>Sg. N.</i>	slags	ocar	ovis
<i>Acc.</i>	slagim	ocre(m)	ovem(im)
<i>Gen.</i>	slageis	ocrer	ovis
<i>Dat.</i>	slagei	ocrē	ovī(ei)
<i>Abl.</i>	slagid	ocri, ē, ei	ove (īd, ēd, ī, ei, ē)
<i>Loc.</i>	slagiim	ocreme(m)	—
<i>Pl. N.</i>	slagis	ocrer	ovēs (is, eis)
<i>Acc.</i>	slagiss	ocre (f), if, eif	ovēs (is, eis)
<i>Gen.</i>	slagium	ocriom	ovium
<i>Dat. Abl.</i>	—	ocre (s), is, eis	ovibus.

V. Má ssalhangzói t ő k.

Masc	oszkus	ó-umber	uj umber	ó-latin
<i>Tőalak :</i>	meddik	kvestūr	questūr	quaistōr
<i>Sg. N.</i>	meddis	kvestur	questur	quaistor
<i>Acc.</i>	meddikom	kvesturu	questuro	quaistorem
<i>Gen.</i>	meddikeis	kvesturēs	questurer	quaistoris
<i>Dat.</i>	meddikei	kvesturē, ī	questurē, ī	quaistorei
<i>Abl.</i>	meddikod	kvesture	questure	quaistore
<i>Loc.</i>	—	kvesturme (m)	questurme (m)	—
<i>Voc.</i>	—	kvestur	questur	quaistor
<i>Pl. N.</i>	meddiss	kvesturus	questuror	quaistorēs
<i>Acc.</i>	meddikiss	kvesturf	questurf	quaistorēs
<i>Gen.</i>	meddikūm	kvesturūm	questurōm	quaistorum
<i>Dat. Abl.</i>	meddikis	kvesturus	questurus	quaistoribus.
<i>Loc.</i>	—	kvesturfe (m)	questurfe (m)	—

4. A latin vegyes névragozás.

Eléadtuk az oszkus névragozást s a könnyebben való áttekinthetés végett mindegyik névragozáshoz mintákat is csatoltunk, melyekre nézve sietünk megjegyezni, hogy úgy az oszkus mint az umber nyelvből fölvett példák is nem fordulnak elé mindazon casusokban, melyekben itt föl vannak véve. A mássalhangzói névragozásra felhozott: *meddik*-tőalaktól ugyanis a pluralis accusativusi alak: *meddikiss* nem fordul elé, de igenis eléfordul *teremniss* stb. — Mi azonban az egyöntetőség kedvéért inkább akartuk az egyes casusokat egy példán adni, mint különféle szókat vegyíteni össze s velők az átnézetet nehezíteni. — Az egyes casusok történeti fejlődését a több itáliai nyelvvel, sőt olykor a szanszkrittal, a göröggel és góttal is összevetve fentebb magyaráztuk. Kitünt abból, hogy míg a latinban *) s még sokkal inkább az umberben a casusragok egyes betűi, különösen a végmássalhangzók oly annyira lekoptak s igen gyakran nyom nélkül eltűntek, addig az oszkusban a csudálatra méltó tisztán fejlődött alakok egész eredetiségükben maradtak ránk, s épen ezért az oszkus nyelv az itáliai dialektusok között leginkább alkalmas arra, hogy az összehasonlító nyelvész kutatása alapjául szolgáljon.

Legyen szabad hát nekünk is a fentebb látott névragozásból levont következtetést előnyünkre használni fel s az általunk már másutt is megpendített latin mássalhangzói és *i*-névragozás egymáshoz való viszonyát az oszkus nyelvből merített becses adatok segítségével még szorosabban határozni meg.

Az *i*-névragozáshoz tudvalevőleg az oly névszók tartoznak, melyeknek tőalakjai *i*-n végződnek s a honnan maga a névragozás is nevét vette. — Ha tehát ezen névragozást alaposan ismerni akarjuk, akkor mindenek előtt a többeli ön-

---

*) Természetes, csak a későbbi latinban, mert pl. ha a „*senatus consultum de Bacchanalibus*“ nyelvét hasonlítjuk össze — mint azt az adott mintákban tettük — az oszkusszal, akkor sok, igen sok nehezésg eltűnik.

hangzónak az oszкус és latin nyelvhezében neki osztályrészül jutott functiókról kell határozott tudomásulknak lenni.

Vegyük fel tehát először is az oszкус, azután pedig a latin nyelvet, s lássuk minő szerepet játszik az említett töönhangzó ezen két nyelvben.

1. Oszкус nyelv.

Az *i*-hangnak az oszкус nyelvben — mint fentebb is mondtuk — két jegye van, t. i. *ı*, *ı*; amaz egy *e* és *i* közé eső középhanget, emez a közönséges latin *i*- vagy *j*-hangot jelölte; *) a latin nyelvben tehát amaz nem más mint a Lucilius-féle **) *i pingue* (*ei*). — Ezen *ı*-t a latin betűkkel átírt *tabula Bantina*-n közönséges latin *i* pótolja, p. o. *ııkıud*=*licitud*, *pid*=*pid*-, *ıdik*=*ıdik* stb. Ebben: *paeı*=*pai*, azután *pae* Lucilius tanításának megfelelőleg *ei* áll, *ı* helyett. — Az is gyakran történik, hogy az említett táblán *ı* helyett *e* áll, p. o. az *-ıl* képző *el*-vel van visszaadva: *mutıl*, de: *famel* stb.; még gyakoribb azon eset, hogy az oszкус *ı*-nek a latin nyelvben *e* felel meg, p. o. *ıst* = *est*, *ınim* = *enim* stb.; épen így áll *ıigatos*, *e* helyett *ıegati*, *ıristamentud*, *e* helyett *testamento*; ellenben: *ıim* = *rem* (acc. sg.) alakban az *ı*-t hosszú *ē* pótolja. Megtörténik azonban az is, hogy mindkét nyelvben *i* áll, p. o. az *i* névmási tőtől származó sing. nominativus a latinban: *ıs*, *ıd*, az oszкусban *ıs*, *ıd* (*ısidum*, *ıdik*, de *ızik* a *tab. Bantina*-n); továbbá *pıdum* = *quidem*, *Virrııs* = *Virrius*, *Staiıs* = *Staius* stb.

Ezen *ı* a mennyire eddig meghatározható eredeti *a*-ra vagy pedig *i*-re vihető vissza, p. o. *ıı* ezen gyöktől *veh* van képezve, mely nem egyéb, mint a szkr. *vah*; így vihető vissza *ıst* = *est* a szkr. *astı* tőalakra, így *Vıtelıı* = *Italia*, ettől: *ııtulus* a görög *ıitalıı*-ra. Következő összetett szóban: *ııvııkınııss* (acc. plur.) = *ııberi-genos* az *o* lett *i*-vé. *ııvıı* ugyan is a teljesebb *ııvıro* tőalakból gyengült el, épen úgy mint a latinban az ilyenekben: *clavıger* e h. *clavoger*, *magnıfıcus* e h. *magnıfıcus* stb.; itt azonban hogy az *ı* nem egészen a kö-

*) V. ö. Kirchhoff: Umbr. Sprachdenkm. 24. l.

**) V. ö. Nyelvt. Közl. VIII, 2, 212. l.

zönséges latin *i*, mutatja *malivolus*, e mellett *malevolus*. — Egészen *i*-vé süllyedt épen úgy mint a latinban a belőnhangzó ezen összetett igealakban: *pro-hipust* = *pro-hibuerit*, gyök: *hap*. — Különb en az oszkus az összetett szókban a tőnhangzónak *u*-vá való gyengítésével rendszeren megelégszik, p. o. *sacupam* = *conceptam*, gyök: *cap*, lat. *capio* (v. ö. *aucupium*). — Épen ilyen *prae-fucus* az egyszerű *facus* mellett, de már a latinban *prae-fectus* stb. — Az *i*-tőknél a többeli önhangzó hasonlóképpen ilyen *i*-be homályosult, p. o. *slagim*, *tiurri(m)* stb.

Az *i*-hang második jegye, azaz a latin rövid *i*, egyetlenegy oszkus névszói tőalakban sem mutatható ki; itt helyét — mint fentebb láttuk — mindig *i* pótolja, de igenis előfordul mint *a*-nak elgyengülése, még pedig igen gyakran, p. o. *sipus* = *sciens*,¹ összevetve ezzel: *sapere*; ebben *sion* = *se*, e h. *suom*, tőalak: *sva*, az *i* áll *u* helyett. — Az *i* tőknél a homályos *i* mellett gyakran *i* is előfordul, különösen az ablativusban, p. o. *slaagid*, tőalak: *slaagi*, *praesentid*, tőalak: *praesenti* stb.; ilyen *tacusim* accusativusi alak is ettől: *tacusi*. Az *i* bizonyára *u*-ból lett ebben: *castrid*, tőalak: *castru*; ide sorozható *manim* = *manum* is, mely mint fentebb is láttuk, hasonlóképen az *u*-tők közül ment át az *i*-névragozásba. — Ehhez hasonló átmenet az umber nyelvben is előfordul, p. o. *mani* = *manu*, *trefi* = *tribu*, *arpitrati* = *arbitratu* stb. — Az ilyenekben: *Siuttiis* = *Suttiis*, *Pomptiis*, e mellett: *Pomp-ties*, *Statiis*, e mellett *Staties* az utolsó *i* a megelőző *i*-nek hasonító hatása következtében *e*-n át *u*-ból fejlődött, *i*-vé homályosult tőalak közvetítésével, tehát: *Vünikiüs*, azután *Vünikies*, végre *Vünikiüs* = *Vinicius* stb. — Ha két ilyen *ii* közvetlenül egymás mellé esett, nagyon könnyen összeolvadt s a két *i*-ből egy hosszú *i* lett, p. o. *Heirennis* = *Herennius* *Pakis* = *Pakius* stb.

Ilyen hosszú *i* van a nominativus pluralisban az *i*-tökhöz tartozó szókban, pl. *aidilis* = *aediles* stb. — Az önhangzó *i*-be való hasonítása az *o*-tőknél még tovább megy, a mennyiben az ilyen alakok: *Silies*, *Pompties* s a sziszegőhang nélküli *Pupie*, *Statie* a megfelelő latin *Silius*, *Pontius*, *Pupius* *Statius* alakokhoz úgy hasonulnak, hogy az *-ius*, *-ios* először is *-ies*-be süllyedt, a mennyiben a szélesebb hang *o* vagy *u*

vékonyabb megelőző *i*-hez közeledett, azaz *e*-vé lett; azután pedig a megelőző *i*-vel hasonlóvá vált az ilyenekben: *Statūs*, *ontūs*, *Papū*, végre az ilyenekben: *Silli*, *Paapi* stb. a két *i* egészen egybe olvadt. E szerint *-io*, *-iu* először — mint fentebb is láttuk — *-ie*-vé, azután *-ii*-vé és *-i*-vé, végre *i*-vé fejlődött. Különben az *o*-tőknél a nominativus singularison kívül más casusok is vannak, melyekben a többeli *o* átment *i*-be, azaz, az illető szó az *i*-névragozás szerint képezte egyes casusait, p. o. *hortin*, e h. *hortoin* = *in horto*; *medicim*, e h. *edicim* = *magisterium*; *Safinim*, e h. *Safiniorum*, azaz *Samnitum*, tőalak: *safinio*; *Aisernim* = *Aeserniorum*, ó-latin *Aiserom*, tőalak: *aisernio*; *amprufid* (abl.) = *improbe*, tőalak: *nprobo* stb.

Az *o*-tőknél tehát az *i*-névragozás szerint menő casusok ezek:

- nominativus, p. o. *Pākis* = *Pācius*;
- accusativus, p. o. *medicim* = *magisterium*;
- ablativus, p. o. *amprufid* = *improbe*;
- locativus, p. o. *hūrtin* = *in templo*;
- genitivus plur., p. o. *Safinim* = *Samnitium*.

A latin nyelvből hasonlóképen hozhatunk fel példákat, melyek bizonyára az *i*-tők szerint vannak képezve, noha az *i*-névragozáshoz tartoznak. Ilyenek mindenekelőtt a következő nominativusi alakok: *Anavis*, *Caecilis*, *Clodis*, melyek egészen az oszku *Pākis* stb. szerint vannak képezve. Festus (318: *sacrem porcum*) *sacrum* mellett *sacrem*-et is felhozza, mely bizonyára csak ezen tőtől származhatott: *sacri*. Az *i*-tőkhöz tartozó szónak pluralis nominativusa az ó-latinban *-is* és *-is-en* végződik, tehát egészen az *i*-tők szabályait követi, p. o.

- leibereis*, v. ö. Corp. inscr. Lat. 1175;
- vireis*, v. Corp. inscr. L. 198;
- gnateis* u. o.
- magistreis*, C. inscr. 565. stb.;
- conscriptes*, C. i. L. 532;
- magistres*, u. o. 1293;
- duomvires*, u. o. 1149 stb.;
- ministris*, u. o. 570;

magistris, u. o. 1478;

oculis, Plaut. Mil. 374.

A mássalhangzói tőknél a következő casusok azonosak az *i*-tőkéivel:

nominativus, p. o. *meddi-s*;

genitivus, p. o. *Jèveis*;

dativus, p. o. *Dièvei*;

ablativus, p. o. *praesentid* *);

nominativus (plur.), p. o. *meddis-s*,

accusativus (plur.), p. o. *teremniss* **);

dat. és abl. (plur.), p. o. *ligis*.

Az egész mássalhangzói névragozásban tehát csak két casusra, t. i. az *accusativus singularisra* és *genitivus pluralisra* nem hozhatunk biztos példát fel. Azon példák közül azonban, melyeket az *accusativus singularisra* felhoznak: *Velliām*, mint azt mindnyájan, kik oszku feliratokkal foglalatostkodnak, bevallják, eredetileg e h. áll: *Velliati-m*, tehát ha nem is most, de egykor kétséggkívül az *i*-névragozáshoz tartozott. A több három példára nézve pedig: *līmītū(m)*, *medicatinom*, *tanginom* Mommsen azt jegyzi meg, hogy az első nem egyéb mint egy perfectum participii passivi a a nőnemben, tehát az első declinációnak singularis nominativusa = *limitata* (v. ö. Unterit. Dial. 273. l.); a másodikat ő még két szónak vallja, mint a feliraton van, így: *medikat*, *inom* s szerinte = *magistratus unum* (v. ö. Oskische Stud. 101. l.); a harmadikat pedig egyenesen az *o*-tőkhöz [számítja

---

*) Die consonantischen Stämme — mondja Schleicher, Comp. 448. l. — nehmen, wie in den anderen Casus, die Form der *I*-Stämme an. Corssen ellenben (Vocal. II. 49.) tagadja ezt s az ablativus ragjaiul *-od*, *-ud*-ot vesz föl. Nem gondolván meg, hogy Vocalismus II, 116. l. maga így tanít: *ligud*, *tanginud* in denen die Suffixform *-ud*, wie die ältere *-od* der Lateinischen *-id*, *-ēd* von consonantischen Stämmen entspricht. — A latinból aztán például a következőket hozza fel: *airid*, *marid*, *conventionid*, *nominid* és *dictatored*, mely utóbbi alak valóságában ő hisz legkevesebbet s az egészre (II, 462. l.) ezt jegyzi meg: Die consonantischen Stämme bilden ihren Ablativ singularis nach dem Vorbilde der *I*-Stämme auf *id* (*-ēd*).

**) Ezen casusra csak ezen egy példa van s ime ez is teljesen az *i*-tők szerint van képezve.

(v. ö. Zeitschr. f. vergl. Sprachf. V. 3. Másképen ítél Corssen Zeitschr. für vergl. Spr. V, 112). — Ezekre nézve tehát még jó lesz várakoznunk.

A pluralis genitivusra csak egyetlen egy példa van, t. i. *nerum*, melyre Mommsen (Unterit. Dial. 281. l.) ezt mondja: seiner Verbindung und Bedeutung nach ganz unsicher (Erről is másképen ítél Corssen, v. ö. Z. f. Vergl. Spr. V, 117.). — Megjegyezni való végre, hogy a latin *quem* névmási accusativusi alaknak, az oszkusban *phim*, e h. *pim*, felel meg, mely utóbbi alak az előbbinek *i*-tők szerint való képzsét kétségtelenné teszi.

2. A latin nyelv.

A latin nyelvben egyetlenegy önhangzónak sincs oly fontos s oly sokoldalú szereplése mint épen az *i*-nek. Bebizonnyítható ezen állítás úgy a név- és igeragozásban, mint a szóképzésben; egy önhangzó sincs ugyanis a latin nyelvben olyan, melyet az *i* nem helyettesíthetne: állhat tehát *a*, *o*, *u* és *e* helyett.

1. Igékben.

Az úgynevezett harmadik igeragozásban az eredeti *a*, ha utána foghangu *t*-n kezdődő személyrag következik, *i*-be gyengül: *agi-to*, *agi-te*, *agi-tis* stb.; az oszkusban ezen önhangzó egészen kiesett, p. o. *ac-tud* = *agi-to* stb.

Az eredeti *a* töönhangzó következő képzők előtt is *i*-be gyengült és pedig úgy igék mint névszókban: *-tu*, *-to*, *-turo*, *-tor*, *-tio*, *-tia*, *-tati*, *-tus* és *-ter*, p. o.

<i>fremi-tu-s</i> *),	ettől: <i>freme-re</i> ,
<i>gemi-tu-s</i> ,	" <i>geme-re</i> ,
<i>geni-tu-s</i> ,	" <i>gigne-re</i> ,

*) Hogy ezen *i* nem egyenesen *a*-ból lett, hanem *e*-n keresztül fejlődött, mutatja *con-de-tio-s* (Corp. inscr. L. 187, Kr. e. 218), mely alak épen úgy származik *conde-re* igétől mint *con-di-tu-s* és *con-di-tor*. Innen van az, hogy ezen *i* néha *e*-vel váltakozva fordul elő, p. o. *geni-tor*, *de gene-trix* stb.

<i>nasci-turu-s,</i>	ettől: <i>nasci,</i>
<i>parci-turu-s,</i>	„ <i>parce-re,</i>
<i>lui-turu-s,</i>	„ <i>lue-re.</i>

Így ment át az *e*-igeragozás töönhangzója igen gyakran *i*-be, p. o.

<i>habi-tu-m,</i>	ettől: <i>habē-re,</i>
<i>nocu-tu-m,</i>	„ <i>nocē-re,</i>
<i>soli-tu-m,</i>	„ <i>solē-re</i> stb.

Hasonló töönhangzói gyengülés az *a*-igeragozásban is előfordul, p. o.

<i>soni-tu-m,</i>	ettől: <i>sonāre,</i>
<i>at-toni-tu-m,</i>	„ <i>tonāre,</i>
<i>veti-tu-m.</i>	„ <i>vetāre,</i> stb.

2. N é v s z ó k b a n.

A névszókban az *o* töönhangzó *-tia*, *-tati*, *-tudin* képzők előtt rendszeren *i*-be gyengül, p. o.

<i>laeti-tia,</i>	ettől: <i>laetu-s,</i>	tőalak: <i>laeto-</i>
<i>veri-tas,</i>	„ <i>veru-s,</i>	„ <i>vero-</i>
<i>lati-tudo,</i>	„ <i>latu-s,</i>	„ <i>lato-</i>

Továbbá az *ō*- és *ā*-névragozás töönhangzója a hímnevet jelölő *ti*-ből egyszerű *t*-vé csönkult képző előtt *i*-vé gyengül, p. o.

<i>equi-tes,</i>	ettől: <i>equu-s,</i>	tőalak: <i>equo-</i>
<i>caeli-tes,</i>	„ <i>caelu-m,</i>	„ <i>caelo-</i>
<i>ali-tes,</i>	„ <i>ala,</i>	„ <i>ala-</i> ;

épen így az oszkusban: *līmi-tom* = *limi-tem*, ettől: *limo-* stb.

Ugyan ezen sors éri az *ō*, *ū* és *ā* töönhangzókat az ige-határozói *-tus* képző előtt, p. o.

<i>fundi-tus,</i>	tőalak: <i>fundo-</i>
<i>peni-tus,</i>	„ <i>penu-</i>
<i>medulli-tus,</i>	„ <i>medulla-</i> stb.

Hasonló módon gyengül *i*-vé az önhangzó az *o*-névragozáshoz tartozó adjectivumokból *ter*-vel képzett igehatározókban, p. o.

<i>duri-ter,</i>	tőalak:	<i>duro-</i>
<i>superbi-ter,</i>	"	<i>superbo-</i>
<i>humani-ter,</i>	"	<i>humano-</i> stb.

De nemcsak a *t*-vel kezdődő képzők előtt gyengül *i*-be a töönhangzó, hanem *d* előtt is, p. o. a *-do* képző előtt.

1. Igékben.

<i>Vivi-du-s,</i>	ettől:	<i>vive-re,</i>	tőalak:	<i>viva-</i>
<i>flui-du-s,</i>	"	<i>fluere,</i>		
<i>rapi-du-s,</i>	"	<i>rapē-re,</i>		
<i>madidus,</i>	"	<i>madē-re</i>	tőalak:	<i>madō-</i>
<i>vali-du-s,</i>	"	<i>valēre</i>	stb.	

2. Név szókban.

<i>Herbi-du-s,</i>	ettől:	<i>herba-</i>
<i>morbi-du-s,</i>	"	<i>morbo-</i>
<i>geli-du-s,</i>	"	<i>gelu-</i>
<i>rabi-du-s,</i>	"	<i>rabie-</i>
<i>gravi-du-s,</i>	"	<i>gravi-</i>

Az idézett szókban, mint látjuk, mind az öt latin önhangzó *i*-be van gyengülve. Hogy azonban ezen gyengülés pl. *a*-ból *i*-be nem egyszerre történt, mutatják a következő részint feliratokban, részint kéziratokban fenmaradt alakok:

<i>sole-du-s</i> *)	tőalak:	<i>solo-</i>
<i>calve-d-iu-s</i> **)	"	<i>calvo-</i>
<i>timē-du-s,</i>	"	<i>timē-re</i> stb.

Ezen szókból kitűnik, hogy az *o* töönhangzó a régi latin nyelvben a *-do* képző előtt *ē*-be gyengült; az *e*-igeraozás töönhangzója pedig *ē*-be rövidült s csak később vékonyodott aztán mindkettő az utánuk következő *d* befolyása folytán *i*-be.

*) Corp. inser. Lat. 1166.

**) M. ....

A torokhangon kezdődő képzők között is vannak olyanok, melyek az őket megelőző töönhangzót *i*-be gyengítik. Ilyenek:

1. -co, -ca, p. o.

<i>ali-ca,</i>	ettől: <i>ale-re,</i>
<i>fodi-ca-re,</i>	" <i>fodi-co-, fode-re;</i>
<i>medi-cu-s,</i>	" <i>medē-ri,</i>
<i>mordi-cu-s,</i>	" <i>mordēre;</i>
<i>auli-cu-s,</i>	" <i>aula-,</i>
<i>villi-cu-s,</i>	" <i>villa-;</i>
<i>popli-cu-s,</i>	" <i>poplo-,</i>
<i>modi-cu-s</i>	" <i>modo-,</i>
<i>belli-cu-s,</i>	" <i>bello- stb.</i>

Ide tartozik az *e-c*, *i-c* (nom. *e-x*, gen. *i-c-is*) képző is, melynek azonban végönhangzója leesett s tulajdonképen -*e-co*, -*i-co* helyett áll, p. o. *morde-x*, *mordi-ci-s*, e mellett: *mordi-cu-s* ettől: *mordēre*; *imbre-x*, *imbri-ci-s*, e mellett *imbri-cu-s*, ettől: *imbri- stb.*

Épen így gyengíti el az ó-oszkus az *a* és *o* töönhangzót *ī-vé*, az új oszkus pedig *i-vé*, p. o. *touti-k-s*, új oszkus: *touti-co-m*, tőalak: *touta-*; *moltasi-kad* *), tőalak: *moltasio-*,

A latin nyelv s dialektusainak ezen szabályát részben a görög nyelv is követi a *xo* képző előtt, úgy hogy a *xo* tulajdonképen -*ixo* lesz, s a mi feltűnő benne az, hogy ezen képző nevezett alakban leginkább mássalhangzói töhöz járul, p. o. *σωματι-χός*, *γυναιχι-χός* stb.; ellenben: *σχια-χός* *λιβυ-χός* **) stb.

2. -culo, -cula, p. o.

<i>vehi-culum,</i>	ettől: <i>vehēre,</i>
<i>curri-culum,</i>	" <i>currēre,</i>
<i>ridi-culu-s,</i>	" <i>ridē-re,</i>
<i>sedi-culu-m,</i>	" <i>sedē-re stb.</i>

*) V. ö. ó-latin *moltaticod*, *multati-c-iu-s*. Corp. inscr. Lat. 181. Zeitschr. f. vergl. Spr. XI, 334. 337. l.

**) V. ö. Budenz: Das Suffix -*xo-s*, 17., 21. lap.

Az *a* töönhangzó igékben ezen képző előtt rendszeren megmarad ugyan *p. o.*

ora-culu-m, ettől *orā-re,*
specta-culu-m, „ *spectā-re stb.;*
 de olykor ez is *i*-be gyengül, *p. o.*

sudi-culu-m, ettől: *sudā-re,*
cubi-culu-m, „ *cubā-re stb.;*
anni-culu-s, „ *anno-*,
olli-cula, „ *olla-*,
agni-culu-s, „ *agno-*,
servi-culu-s „ *servo-*.

Ugyanez történik az ilyen kicsinyítő szóktól képzett igékben, *p. o.*

pandi-culā-re, ettől: *pandi-culo,* tőalak: *pando-*,
pensi-cul-ā-re, „ *pénsi-culo,* „ *penso-*,
missi-cul-ā-re, „ *missi-culo,* „ *misso-*.

Továbbá *i*-vé gyengült ezen képző előtt az *u*-névragozásbeli töönhangzó is az ilyenekben:

curri-culu-s, ettől: *curru-*,
arti-culu-s, „ *artu-*,
versiculus, „ *versu-*, *stb.*

Épen így az igékben, *p. o.*

gesti-cul-ā-ri, tőalak: *gestu-*,
arti-cul-ā-re, „ *artu-*,
geni-cul-ā-re, „ *genu-*.

3. -bundo, *p. o.*

furi-bundu-s, ettől: *fure-re,*
mori-bundu-s, „ *mori-*,
queri-bundu-s, „ *queri-*,
pudi-bundu-s, „ *pudē-re,*
ridi-bundu-s, „ *ridē-re.*

4. -bulo, -bula, -bili, *p. o.*

verti-bulu-m, ettől: *verte-re,*
lati-bulu-m, „ *latē-re,*
pati-bulu-m, „ *patē-re;*

<i>credi-bili-s,</i>	ettől: <i>crede-re,</i>
<i>terri-bili-s,</i>	„ <i>terrē-re,</i>
<i>incorrupti-bili-s,</i>	„ <i>incorrupto-,</i>
<i>flexi-bili-s,</i>	„ <i>flexo-,</i>
<i>nexi-bili-s,</i>	„ <i>nexo-,</i>
<i>sensi-bili-s,</i>	„ <i>senso- stb.</i>

5. -bero, -bro, p. o.

<i>ludi-br-iu-m,</i>	ettől: <i>lude-re,</i>
<i>Mulci-ber,</i>	„ <i>mulcēre stb.</i>

6. -men, -mento, p. o.

<i>speci-men,</i>	ettől: <i>spece-re,</i>
<i>tegi-men,</i>	„ <i>tege-re,</i>
<i>sedi-men,</i>	„ <i>sedē-re,</i>
<i>moni-mentum,</i>	„ <i>monē-re stb.</i>

7. -monia, -monio, p. o.

<i>queri-monia,</i>	ettől: <i>queri,</i>
<i>ali-monium,</i>	„ <i>ale-re;</i>
<i>parsi-monia,</i>	„ <i>parso-,</i>
<i>saneti-monia,</i>	„ <i>sancto- stb.</i>

Ezek azon képzők, melyek előtt — mint láttuk — a töönhangzó szabályszerűleg *i*-be gyengül; de ezen gyengülés nemcsak a tulajdonképeni szóképzés alkalmával, hanem akkor is beáll, midőn egyik szó a másikkal összetétel, p. o.

a	o	u	i
<i>stelli-ger,</i>	<i>auri-fex,</i>	<i>corni-ger,</i>	<i>clavi-ger,</i>
<i>tubi-cen,</i>	<i>signi-fer,</i>	<i>fructi-fer,</i>	<i>igni-fer,</i>
<i>aquili-fer,</i>	<i>magni-ficus,</i>	<i>corni-cen,</i>	<i>muni-ceps,</i>
<i>causi-dicus,</i>	<i>fati-dicus,</i>	<i>lucti-ficus,</i>	<i>pani-ficium,</i>
<i>silvi-cola,</i>	<i>veri-dicus,</i>	<i>flucti-vagus,</i>	<i>arti-fex,</i>
<i>terri-gena,</i>	<i>armi-potens,</i>	<i>arci-tenens,</i>	<i>sorti-legus,</i>
<i>lani-ficium,</i>	<i>Viri-placa,</i>	<i>Domi-duca,</i>	<i>Marticola stb.</i>

Különösen fontosak e nemből az oly összetételek, melyekben az első tag az úgynevezett mássálhangzó névragozáshoz tartozik, milyenek:

<i>matri-cida,</i>	ettől: <i>mater,</i>
<i>fratri-cida,</i>	„ <i>frater,</i>
<i>sorori-cida,</i>	„ <i>soror,</i>
<i>luci-fer,</i>	„ <i>lux,</i>
<i>flori-fer,</i>	„ <i>flos,</i>
<i>ruri-cola,</i>	„ <i>rus,</i>
<i>honorificus,</i>	„ <i>honor,</i>
<i>sopori-fer,</i>	„ <i>sopor</i> stb.

Ha igaz az, hogy az indogerman nyelvekben összetett szókat képezni úgy lehet, hogy ha az összetétel első tagját képező szónak tölalakját egy másik szóhoz kapcsoljuk, akkor bizonyára az épen felhozott összetett szókban az összetétel első részét csakis *i-* és nem mássalhangzói tők képezik. Vagy talán az *i* az ilyenekben: *ruri-cola*, *aeri-fer*, *aeripes* stb. kötőhangzó? Ha igen, akkor ezekben is: *agri-cola*, *lani-ger*, *homi-cida*, e h. *homini-cida*, kötőhangzónak kell lenni az *i*-nek; már pedig ez utóbbiakban senkinek sem jut eszébe, hogy kötőhangzót keressen.

A latin nyelvnek az *i* önhangzó iránt való rendkívüli nagy hajlama még a görög szókat sem kiméli, p. o.

<i>tragi-comoedia,</i>	de: <i>τραγο-κωμωδία,</i>
<i>thermi-polium,</i>	„ <i>θερμο-πόλιον,</i>
<i>Cali-dorus,</i>	„ <i>καλό-δωρος,</i> ¹
<i>Patri-coles,</i>	„ <i>πατρο-κλής</i>

Épen így:

<i>Mithri-dates,</i>	de: <i>Μιθρα-δάτης</i> stb.
----------------------	-----------------------------

Hasonló módon gyengült az *e*-igeragozás töönhangzója *i*-be az összetételben, p. o.

<i>terri-ficus,</i>	ettől: <i>terrē-re,</i>
<i>horri-ficus,</i>	„ <i>horrēre,</i>
<i>horri-sonus,</i>	„ <i>horrē-re</i> stb.

Így gyengült az *e* az összetételben *i*-vé *bene* és *male* igehatározókban, p. o.

beni-gnus, *beni-gne*, *beni-ficus*, *beni-volus*;
mali-gnus, *mali-ficus*, *mali-volus* stb.

Így gyengült *i*-be az *e* ezen két szó végén is: *unde*, *inde* ezekben: *undi-que*, *indi-dem*; mint szintén a símuló *-ne*

előtt is az ilyenekben: *hici-ne, illici-ne, istosci-ne,*
haeci-ne, istici-ne, sici-ne,
hoci-ne, istuci-n, usqui-n stb.

Ha már az eléadottakból is eléggé kiviláglik, mennyire szereti a latin nyelv minden önhangzóit *i*-be gyengíteni, akkor az alább következőkből az fog kitűnni, hogy a latin nyelv az öt névragozás helyett egyet akart csinálni, legalább arra mutat azon törekvése, miszerint számtalan *a-*, *o-*, *u*-tőket tett át az *i*-tők közé.

Következő képzőkben ugyanis: *-lo, -ro, -cro, -bro, -bulo, -tro, -tilo* először is a nominativust jelző sziszegő-hang előtt a tőönhangzó *i*-be gyengül, minek következtében a megfelelő tőalakok az *o*-tők közül az *i*-tők közé mennek át, úgy hogy képzőjüknek ezután következő alakjai lesznek: *-li, -ri, -cri, -bri, -bili, -tri*, és *-tili*, p. o.

<i>graci-li-s,</i>	e mellett: <i>gracila</i> ¹⁾ ,
<i>steri-li-s,</i>	" <i>sterila-m</i> ²⁾ ,
<i>simi-li-s,</i>	" <i>simu-l, semo-l</i> ³⁾ ;
<i>hila-ri-s,</i>	" <i>hila-ru-s,</i>
<i>celeri-s,</i>	" <i>celero</i> (dat. sg.)
<i>ac-ri-s, acer,</i>	" <i>ac-ru-m</i> ⁴⁾ ,
<i>ludi-cri</i> (abl.)	" <i>ludi-crum.</i>

Épen így:

<i>volu-cri-s,</i>	<i>volu-cer,</i>
<i>ala-cri-s,</i>	<i>ala-cer,</i>
<i>lugu-bri-s,</i>	<i>salu-bri-s stb.</i>

Ide sorozhatók továbbá:

<i>sta-bili-s,</i>	e mellett: <i>sta-bulu-m,</i>
<i>affa-bili-s,</i>	" <i>fa-bula,</i>
<i>sessi-bili-s,</i>	" <i>sessi-bulu-m;</i>
<i>seques-tri-s,</i>	" <i>seques-tru-m,</i>
<i>Fanes-tri-s,</i>	" <i>Fanes-tru-m;</i>

mint szintén a következők is:

¹⁾ V. ö. Lucil. Sat. I. VIII. Non. p. 333.

²⁾ V. ö. Fest. p. 317; *steri-la*, Lucr. II, 845.

³⁾ V. ö. *επαλός*, Curt. Griech. Et. 449.

⁴⁾ V. ö. Caar. p. 117. K.

eques-tri-s,   *campes-tri-s,*
pedes-tri-s,   *terres-tri-s,*
palus-tri-s,   *silves-tri-s,*
il-lus-tri-s,   de: *lus-tru-m* stb.

Így mentek át *-tulo* és *-silo* képzők *-tili-* és *-sili* mellékalakokba, p. o.

fu-tili-s,   e mellett: *fu-tilu-m* *)
dap-sili-s,   „   *dap-sili-s* (abl. plur.) **)

Épen így a következőkben:

sec-tili-s,   *po-tili-s,*   *ver-sili-s,*
fic-tili-s,   *su-tili-s,*   *ses-sili-s,*
rep-tili-s,   *vi-tili-s,*   *pen-sili-s,*
fer-tili-s,   *nata-tili-s,*   *ra-sili-s,*
tor-tili-s,   *aqua-tili-s,*   *mis-sili-s* stb.;

összevetve a következő szókkal: *ti-tulu-s,* *ru-tilu-s,* *Ru-tuli,* *Lau-tula-e* stb. (v. ö. Cörs. Krit. Beír. 373., 374., 377.)

Így lett *-mento* képzőből *-menti*, ebben: *Car-ment-is*, e mellett: *Car-menta*.

A következő szókban pedig tisztán lehet látni, mi módon lett *a*-tőből *e*-tő, ebből ismét *i*-tő:

im-berbi-s,   e mellett: *im-berbu-s,*   ettől: *barba,*
ex-animi-s,   „   *ex-animu-s,*   „   *anima,*
in-animi-s,   „   *in-animu-s,*   „   *anima,*
semi-animi-s,   „   *semi-animu-s,*   „   *anima,*
in-fami-s,   „   *in-famu-s,*   „   *fama* ***).

Ide számíthatók továbbá:

bi-lingui-s, *tri-lingui-s,* *e-lingui-s;* *bi-formi-s,* *tri-formi-s,* *multi-formi-s,* *bi-penni-s,* *sub-tili-s,* *e-normi-s,* ezektől: *lingua,* *forma,* *penna,* *tela* és *norma*.

Hasonló átmenetet látunk a következő szókban az *o*-névragozásból az *i*-tők közé:

sub-limi-s,   e mellett: *sub-limu-s,*   tőalak: *limo-*,
in-er-mi-s,   „   *in-ermu-s,*   „   *armo-*,
un-animi-s,   „   *un-animu-s,*   „   *animo-*,

*) V. ö. Enn. Non. v. saeviter, p. 349.

**) V. ö. Plaut. Pseud. 396.

***) V. ö. Neue Formenl. d. Lat. Spr. II, 66.

<i>semi-somni-s,</i>	e mellett:	<i>semi-somnu-s,</i>	tőalak:	<i>somno-</i>
<i>per-enni-s,</i>	"	<i>Per-ennu-s</i> *)	"	<i>anno-</i>
<i>pro-clivi-s,</i>	"	<i>pro-clivu-s,</i>	"	<i>clivo-</i>
<i>ac-clivi-s,</i>	"	<i>ac-clivu-s,</i>	"	<i>clivo-</i>
<i>de-clivi-s,</i>	"	<i>de-clivu-s,</i>	"	<i>clivo-</i>
<i>e-nervi-s,</i>	"	<i>e-nervu-s,</i>	"	<i>nervo-</i>
<i>prae-coqui-s,</i>	"	<i>prae-coquu-s,</i>	"	<i>coco-</i>
<i>im-becilli-s,</i>	"	<i>im-becillu-s,</i>	"	<i>bacillo-</i>
<i>bi-iugi-s,</i>	"	<i>bi-iugu-s,</i>	"	<i>iugo-</i>
<i>ef-freni-s,</i>	"	<i>ef-frenu-s,</i>	"	<i>freno- stb.</i>

Hasonlóan vannak képezve: *bi-enni-s,* *tri-enni-s,* *in-somni-s,* *bi-lustri-s,* *bi-membri-s,* *bi-remi-s,* *in-signi-s,* stb., *anno-*, *somno-*, *lustro-*, *membro-*, *remo-* és *signo-* tőalakoktól.

Hogy az *u* töönhangzó is gyengülhetett az összetétel második részében *i*-vé, mutatja *bi-corni-s,* e mellett: *capri-cornu-s,* tőalak: *cornu-*.

Az eléadottakból azt hisszük eléggé lehet látni, mily fontos szerepet játszik az *i* önhangzó a latin nyelvben s ennek dialektusaiban; láttuk, hogy az *i* önhangzó *a*, *o*, *u*, *e* helyett állhat, és pedig leggyakrabban a tőalakok végén, a hozzájuk ragasztott képzők s egész szók előtt. Arról is meggyőződünk, hogy számtalan oly szó tartozik az *i*-tők közé, melyek eredetileg más névragozásba tartoztak s csak az illető töönhangzó elgyengülése folytán jutottak ide. Hiszünk mi, hogy ezen gyengülést igen gyakran az önhangzót megelőző vagy utána következő betűk előre vagy visszahatása idézte elő, de még inkább vagyunk hajlandók azt hinni, hogy ezen minden önhangzót *i*-be gyengíteni való törekvés az itáliai nyelvcsalád természetében rejlik elannyira, hogy ezen jellemző sajátságot az említett nyelvcsalád hangtörténelmének kizárólagos tulajdonául tekinthetjük.

Hogy azonban erről még jobban meggyőződhesünk, vegyük fel a mássalhangzói és *i*-névragozást, melyeknek egyes *casusai* még inkább tanuskodnak ama küzdelemtől, mely a két névragozás között századokon át tartott, a nél-

*) Inscr. Neap. 6981, 7034.

kül, hogy egyik a másikon teljesen diadalmaskodhatott volna.

Az említett két névragozásban a következő casusok mindig megegyeznek egymással, azaz, mindnyájan az *i*-tők szerint ragoztatnak.

1. Singularis.

a) Genitivus, p. o. *hosti-s, arti-s, nomini-s* stb.

b) Dativus, p. o. *hosti, arti, nomini* stb.

2. Pluralis.

a) Dativus, }
b) Ablativus } *hosti-bus, arti-bus, nomini-bus* stb.

Ezen négy casus tehát a két névragozásban, épen úgy mint fentebb az oszkusban láttuk, egymással tökéletesen megegyez. De nem kell ám hinni, mintha ezen alakok mellett a régi latinban más mellékalakok is ne voltak volna. A „Corpus inscriptionum Latinarum“ első kötetében a következő egyes genitivusi alakok fordulnak elé:

Apolon-es, Corp. inscr. Lat. 187.

Salut-es; u. o. 49,

[*prai*]*tor-is*, u. o. 188,

flamin-is, u. o. 33,

nomin-us, u. o. 196, 7 (Kr. e. 186.)

partus, u. o. 197, 12 (Kr. e. 133—118.)

Castorus, u. o. 197, 17. (Kr. e. 100.)

Cererus, u. o. 566 (Kr. e. 106.) 568 (Kr. e. 104).

Honorus, u. o. 577, 2, 11 (Kr. e. 105.)

Hominus, u. o. 200, 60. 63. (Kr. e. 111.)

praevaricationus, u. o. 38.

Venerus, u. o. 565. (Kr. e. 108). 1183. 1495.

patrus, u. o. 1469 (Kr. e. 100.)

Caesarus, u. o. 685.

Tehát — mint látjuk — az *-is* végzetten kívül még más ettő, t. i. *-es* és *-us* is eléfordul.

Az *i*-tökhöz tartozó szók egyes genitivusának *-is* végzete Schleicher ¹⁾ és Bücheler ²⁾ szerint abban különbözik a mássalhangzón végződő tök hason casusalakjától, hogy pl. *avis*, e helyett áll: *avīs*, összevonva ebből: *aviīs*, tehát hogy a többeli önhangzó épen úgy mint az oszkusban fokozva volna s az *avīs* alak ismét *avēīs* helyett állana, mely alak aztán az oszkus *Herentateīs*, *Luvkanateīs*, *Futreis*, genitivusi alakoknak megfelelné. Ezen véleményt igazolni látszik a „Corpus inscriptionum Latinarum“-ban 3901. szám alatt előforduló felirat is, melyben *parenteis* genitivusi alak az oszkus *Herentateīs* megfelelő alaknak szakasztott mása. Ámde ezen Cicero korától Augusztusig terjedő időszakból származó s egyes-egyedül álló genitivusi alak a szóban levő *-is* végzet hosszúságára nézve semmit sem bizonyíthat, midőn ugyanazon feliraton *ubei* is előfordul s pyrrhichiusnak van véve; azután pedig fordulnak elé a szóban levő feliraton is: *infistae*, e h. *infestae*, *erodita*, eh. *erudita*, melyek ha nem is romlott alakok, de mindenesetre póriások s bizonyára épen ezen a feliraton hibásan vannak alkalmazva. Erre tehát, mint szintén arra is, hogy az *-is* végzet eredeti tőalakja *ai-as* volna (v. ö. Schleicher, Compend. 453), keveset vagy épen semmit nem adhatunk, mivel nyelvtörténetileg csak annyi bizonyos, hogy úgy a mássalhangzói mint az *i*-töknél a genitivus *-is* végzete rövid, épen úgy mint a szanszkritban *arj-as*, ezen tőalaktól *ari-*, s a görögben *πόλι-ος*, ettől: *πολι-* stb.

A második genitivusi, végzetre, t. i. *-es-re* Schleicher ³⁾ azt mondja, hogy nem egyéb mint az *-is* közönséges mellékalakja, ha ugyan — teszi hozzá — nem akarjuk mindjárt az eredeti genitivusi végzet *-as* után közvetlenül következőnek venni, a mint ezt Corssen ⁴⁾ is Bücheler ellenében tanítja. Corssen ugyanis azt hiszi, hogy ezen egykor *i*-tökhöz tartozó tőalaktól: *saluti-*, a legrégibb genitivusi alak így hangzott: *saluti-es*, ebből a többeli önhangzónak kieste után *salutēs*, s a rag

¹⁾ V. ö. Compend. 452. l.

²⁾ V. ö. Grundr. d. lat. Decl. 31. l.

³⁾ V. ö. Compend. 451. l.

⁴⁾ V. ö. Vocalism. II, 90. l.; I, 542; de II, 48 már ő is azt mondja, hogy a latin a sabellus nyelvben az *-es*-ből egyenesen *-is* lett.

önhangzójának *ī*-be való gyengülése után *salutīs* lett. Bajos dolog azt elbinni, hogy a tőönhangzó, ha egyszer ott volt, a rag önhangzója elől egyszerűen kiesett volna, mert a többeli önhangzó inkább szokta a rag önhangzóját magához illeszteni, vele összeolvadni, vagy szükség esetében el is ejteni, minthogy ő maga nyom nélkül elveszszén. Mi tehát inkább azt hisszük, hogy ebben *saluties* az *i* és *e* hosszú *e*-be, vagy hosszú *i*-be olvadt össze s azután a hosszú önhangzó — mint ez a latin nyelvben a tompahangu végszótagokkal oly gyakran történni szokott — egyszerűen megrövidült.

A harmadik, azaz, az *-us* végzet nem egyéb mint a régibb *-os* végzet elgyengülése, mely utóbbira az *i*-tőknél a történeti latin nyelvben példa nem fordul elé, de igenis az *u*-tőknél, p. o. *senatu-os*, melyből azután *senatu-us*, ebből *senatuis*, összevonva *senatūs* fejlődött ki, sőt gyéren *senati* is eléfordul.

Eléadásunk végeredménye ez: A latin nyelvben a singularis genitivus úgy a mássalhangzói mint az *i*-tőknél a történeti korból származó irodalmi művekben rövid *-is* végzettel bir, s ha eredetileg a két névragozás a szóban levő casus képzésére nézve egymástól el is ütött, de későbbben a kettő tökéletesen egygyé lett. A mindkét részen történt fejlődés menete következő vala:

1) Mássalhangzói tők: *-as*, *-os*, *-us*, *-īs*;

2) *i*-tők: *-i-as*, *-i-os*, *-i-us* (*i-īs*), *-īs*, *īs*.

Tehát ezen tőalakoktól: *genes*- és *hosti*- a genitivus következő fejlődési fokozatokon ment át:

genes-as, *genes-os*, *genes-us*, *genesi-s*, azaz, *generi-s*;

hosti-as, *hosti-os*, *hosti-us*, *hosti-is*, összevonva *hostīs* s végre *hostīs*.

Valamint a genitivusban — mint láttuk — a mássalhangzói s *i*-névragozásnál a közönséges *-is* végzeten kívül, még más kettő van, úgy a dativusban is a szokásos *i* helyett *-ei* és *e* végzet is eléfordul.

A legrégebb reánk maradt feliratokon, melyek mindnyájan a második pún, második macedoniai és syriai hadviselés előtti korszakra vihetők vissza, a mássalhangzói és

i-tők szóban levő casusára következő -ei-n és -e-n végződő alakok fordulnak elé:

1. -ei.

Apolonei, t. Pisaur. 164,
Junonei, C. i. L. 189,
virtutei, t. Scip, 30 (Kr. e. 290),
Jovei, C. i. L. 56,
Martei, C. i. L. 1503 (Kr. e. 211),
Hercolei, C. i. L. 1503 (Kr. e. 217).

2. -e.

Apolone, t. Calen. Bull. arch. Ital. II, p. 23 Ritschl,
 Prisc. Lat. epigr. Suppl. III, tab. p. 1.
Junone, t. Pisaur. C. i. L. 172. 173. t. Rom. C. i. L.
 813. t. Cap. C. i. L. 1200.
matre, t. Pisaur. C. i. L. 176.
patre, t. Mars. C. i. L. 1832.
Erine, C. i. L. 183.
Diove, C. i. L. 188.
Salute, t. Pisaur. C. i. L. 179.
Marte, t. Latin. C. i. L. 62.
Mautre, C. i. L. 63.

Ha még ezekhez a Gracchusok idejétől Caesar és Augustus koráig talált feliratokon levő mássalhangzói és i-tökhöz tartozó következő dativusi alakokat hozzá adjuk:

1. -ei.

leegei, t. Bant. C. i. L. 197. (Kr. e. 133—118).
maiorei, l. rep. C. i. L. 198. (kétszer, Kr. e. 123—122).
iudicei, u. o.
fraudei, u. o.
Apollinei, C. i. L. 562. (Kr. e. 117). 1543.
operei, l. agr. C. inscr. L. 200 (Kr. e. 111).
praeconei, l. Corn. C. i. L. 202 (Kr. e. 81).
Diovei, C. i. Lat. 638. 1435.

Jovei, C. i. Lat. 574. 589. (Kr. e. 81.)
salutei, u. o.
captionei, l. Rubr. C. i. Lat. 205. (Kr. e. 49.)
heredei, l. Jul. C. inscr. Lat. 206. (Kr. e. 45.)
redemptorei, u. o.
urbei, u. o.
uxorei, Corp. inscr. Lat. 209.
augurei, Corp. inscr. Lat. 1158.
patrei, u. o. 807.
Venere, u. o. 1475.
frugei, u. o. 1256.
Felicitatei, u. o. 1112.
voluptatei, u. o. 1008.
Seispitei, u. o. 1110.
Mavortei, u. o. 808.
Hercolei, u. o. 1145. 1175. 1538.
Herculei, u. o. 1113. 1172. 1232.
Diomedei, u. o. 159. e.

2. -e.

Joure, l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122)
vetere, l. agr. C. i. L. 200 (Kr. e. 111).
Junone, C. i. L. 1110.
Pilemone, u. o. 1104.
lictore, u. o. 1060.
Victore, C. i. L. 638. Quint. 1, 4, 17.
Diove, u. o.
fruge, C. i. L. 1072.
Hercule, t. Praen. 1134 (kétszer);

akkor ezen alakokból nyilván kitűnik, hogy az *ei*-en végződők épen olyan régiiek mint az *ē*-n végződők. Nem áll tehát a mit Bücheler *) mond, hogy t. i. az *e* végzet volna a régiebb, melyből aztán *ei* fejlődött volna ki; sőt ellenkezőleg, hogy *ei* volt ezen casus eredeti alakja, mutatja azt az *u*-tökhöz tartozó *senatuei* (v. ö. Corp. inscr. Lat. 201, 12, Kr. e. 100) datívusi alak, mint szintén a következő névmási alakok is:

*) Grundr. d. Lat. Decl. 55. 56. l.

eiei, l. rep. Corp. inscr. Lat. 198. (Kr. e. 123—122).
i-ei, l. Rubr. C. i. L. 205 (Kr. e. 49.)
quoei, t. Scip. C. i. L. 34. l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122). l. agr. C. i. L. 200. (Kr. e. 111).
quoeique, l. agr. C. i. L. 200 (ötször, Kr. e. 111).
alei, l. Jul. C. i. L. 206 (Kr. e. 45). C. i. L. 1277.
alterei, l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

Ha végre ezekhez hozzá tesszük, hogy a fentebbi oszkus névragozásban felhozott ide tartozó példák is, milyenek :

Απ:λλορρη, Momms. Unterit. Dial. 251. l.
Sverrunēi, u. o. 294. l. Z. f. vergl. Spr. XIII, 162.
Kvaisssturei, Momms. u. o. 270.
regaturei, u. o.
paterei, u. o.
Γερσοραι, u. o. 259.
Diovēi, *Διορ* *ει* u. o. 255.
medikei, u. o. 278. Z. f. vergl. Spr. XI, 331.
Liganakdikei, u. o. 272,
Verkei, u. o. Z. f. vergl. Spr. V, 9.
Herentatei, Momms. u. o. 262.
Fuutrei, *Futrei*, Momms. u. o. 310.
piei, Momms. u. o. 291 ;

az *-ei* végzet mellett tanuskodnak, akkor bizonyára kimondhatjuk, hogy a latin nyelvben a mássalhangzói és *i*-tők legrégibb dativusi végzete *-ei* volt; legyen, hogy ezen végzetet az ilyenekben: *Apolonei Junonei* stb. kettős önhangzónak ejtették, vagy pedig, hogy az *-ei* kettős önhangzó már ekkor mint azt az egyidejű *e* végzetű alakokból következtethetjük, az *e* és *i* között álló hosszú középhangba homályosult.

A szóban levő casusvégzet történeti fejlődése ez vala: az *ei*, ha mássalhangzón végződő tökhöz járult, először is *ē*-vé, azután egyhangu *ei*-vé, végre pedig hosszú *ī*-vé homályosult; ha pedig *i* töönhangzóval került egybe, akkor vele *ii*-be hasonult, azután pedig egy hosszú *ī*-be olvadt össze, tehát :

<i>Apolonei</i> ,	<i>Apolene</i> ,	<i>Apolenei</i> ,	<i>Apolonī</i> ;
<i>urbiei</i>		<i>urbii</i>	<i>urbī</i> .

Így egyesült az *i*-névragozás a szóban levő casus képzésében a mássalhangzói névragozással.

A pluralis dativus és ablativusnak a mássalhangzóí s *i*-névragozásban a rendes *-ibus* végzetten kívül csak egy másik végzete van, t. i. *-ebus*, de ez is oly gyéren fordul elő, hogy reá eddigelé csak két példát hozhatunk fel:

tempestatibus, tőalak: *tempestati-*, Corp. inscr. Lat. 32 (Kr. e. 258. év körül)

navebus, tőalak: *navi-*, Corp. inscr. Lat. 195. (két-szer).

Az ilyen alakok a későbbi korban már gyakoribbak, p. o. *parentebus*, Bull. d. Inst. R. 1867, p. 150.
domebus, Schuchardt, Voc. II, 1. III, 163.
fletibus, u. o.

Ezen alakok úgy látszik, hogy a régi latinban előforduló *i* töőnhangzójukat *ě*-be homályosító singularis nominativusi és accusativusi alakok, milyenek: *aidile-s*, e h. *acdili s*, *militare*, e h. *militari-s*, *omne*, *aide*, *mare*, *ancile* stb. mintájára vannak képezve.

Mennyire erőt vett a szóban levő casusokban az *i*-névragozás a mássalhangzóin, mutatja azon körülmény, hogy ezen utóbbira, nem tekintva *bos*, *sus* és *grus* szokat, melyek közül az első a pluralis dativus és ablativust *bobus*-val, még gyakrabban *bubus*-val képzi, a második pedig *suihus* és *subus* között ingadozik, végre a harmadik a rendes *gruibus* alakkal elégszik meg, még a régi feliratokon is csak egyetlen egy példa t. i. *senatorbus* hozható fel a „*Senatus* *) *consultum de Bacchanalibus*“ című feliraton; de már ezen feliraton is jön elő két más ablativus, melyek egészen az *i*-tők szerint vannak képezve, t. i. *senatoribus* **) és *mulieribus*. Különben

*) V. 3. Corp. inscr. Lat. I, 196. (Kr. e. 186.)

**) A mondatok melyekben az említett alakok előfordulnak, így hangzanak:

1. dum ne minus *senatorbus* C adesent, quom ea res cosoleretur;
2. dum ne minus *senatoribus* C adesent, quom ea res cosoleretur;
3. dum ne minus *senatoribus* C adesent, quom ea res cosoleretur;
4. neve infer ibei virei plous duobus *mulieribus* plous tribus arfuise velent.

Inhol ugyanazon folyékony mássalhangzón végződő tőalakok háromszor *-ibus* s csak egyszer vesznek föl *-bus* végzetet. Nem eléggé bizonyítja ez, hogy az utóbbit egyenesen a metsző hibájának rójuk fel?

a szóban levő casusokban jobbra az *u*-tők is az *i*-tők közé mennek át, p. o.

mani-bus, tőalak: *manu-*

curri-bus, „ *curru-* stb.;

sőt mi több, az említett casusokban az *o* töönhangzó is gyengülhet *i*-vé, azaz, az *o*-tők is mehetnek az *i*-tők közé, p. o.

panni-bus, tőalak: *panno-*. Enn. Prot rept. Char. I, p. 54. K.;

generi-bus, tőalak: *genero-*. Att. Non. p. 332. G. Rib. Trag.

Lat. 65. v.

qui-bus, tőalak: *quo-*,

hi-bus, „ Plaut. Mil. 74. R.

amici-bus, „ *amico-*. Or. 4681.

dii-bus, „ *deo-*. Or. 2118. 4608.

di-bus, „ *deo-*, U. o. 3413. 1307.

filii-bus, „ *filio-*. Grut. 5513, 8. Inscr. Neap. 6836.

Az oszku dialektusban — mint fentebb láttuk — ezen két casusra az *i*-tőknél egy példa sincs, de van ám a mássalhangzói tőkre kettő, t. i. *ligis*, és *anafriss*, mely azonban mindakettő egyenesen az *i*-tők szerint van képezve s valószínűleg ezen körülménynek tulajdonítható az, hogy Corssen *) nem tudja, vajjon *anafriss* a mássalhangzói vagy *i*-tökhöz tartozik-e.

Nyomozásunk végeredménye a szóban levő két casusra ez: a pluralis dativus és ablativus ragja úgy a mássalhangzói mint *i*-tőknél *-bus* **) Ezen rag előtt a mássalhangzón végződő tők, egyetlen példa kivételével, *i*-vel bővülnek s ennek következtében az *i*-tők közé mennek át, úgy hogy a két névragozásból egy *i*-névragozás lesz.

*) Krit. Nachtr. 212. l.

**) Tökéletesen elhibázott Merguet tanítása (V. 3. Die Entw. d. lat. Forml. 109. l.), mely szerint a *-bus* rag a mássalhangzói tőkhöz kötőhangzó segítségével járul, mely eredetileg *a* volt, de a latinban először is *e*-be gyengült: *tempestatebus*; ezen *e* a két névragozás összevegyülése folytán az *i*-tők közé is átmént: *navebus*, azután pedig egy rövid *i*-be süllyedt, úgy hogy néha (tulajdonképen csak egyszer) ki sem írták: *senatorbus*. Különben ezen tanítást egy kis változtatással figyelemre méltóvá lehetne tenni, t. i. csak azt kellene mondani, hogy az *a* eredetileg nem kötő hanem töönhangzó volt, a többi aztán lehetne belőle következtetni.

Imhol az eléadott négy casusra nézve annyira szembe-ötölő s nyelvtörténetileg annyira világos, hogy mindnyájan az *i*-névragozás szerint vannak képezve, miszerint azt hinné az ember, hogy inkább az szorul bebizonyításra, miszerint a szóban levő két névragozás két külön, nem pedig hogy mindakettő egy és ugyanazon névragozás.

De lássuk a több casusokat, melyekre látszólag elneinknek több okuk van hivatkozni.

A) Singularis.

1. Nominativus.

Azon hím és nőnemű szókat, melyek az *i*-tökhöz tartoznak, igen könnyű ezen casusban felismerni, mivel azok mindnyájan *-is-en* vagy *-es* *)-en végződnek, de annál nehezebb az úgynevezett mássalhangzói névragozáshoz tartozó szókat, mint *i*-tők közé tartozókat, ismerni fel. Épen ezért szükséges, hogy a szóban levő mássalhangzói tök történeti fejlődésére tekintünk vissza s nyelvtörténeti csálhatatlan tényekből igyekezzünk eléadásunknak hitelt szerezni.

Fentebb az *i* önhangzó elgyengüléséről szólván azt tanítottuk, hogy ennek következtében számtalan *o*-tökhöz tartozó szó önhangzójának *i*-be történt gyengülése folytán ment át az *i*-tők közé. Ama tanításunkat most azzal egészítjük ki, hogy az említett módon *o*-tők közül *i*-tők közé átment szók később, a többeli *i* kiestével ismét a mássalhangzói tök közé mentek át. Hogy ez így van, történetileg bizonyíthatjuk be.

A régibb koru római költőknél és prózairóknál nagy számmal fordulnak elé oly adjectivumok, melyek határozottan arról tanuskodnak, hogy egykor az *o*-tökhöz tartoztak

---

*) Nem véve ki *can-i-s* és *iuvén-i-s* szókat sem, mely előbbinek a szanszkritban *çvan-*, a görögben *çuv-ós*, az utóbbinak pedig a szanszkritban: *iuvan-* felel meg. Ide számítva az olyanokat is mint: *séd-es* = szkr. *sád-as* stb. Amazokat — mint tudjuk — a folyékonyhangu, emezeket pedig az *s*-tő. höz szokták számítani.

s csak később a Livius Andronicustól s Cato Censoriustól Cicero s Ovidiusig terjedő korszakban az *a* töönhangzónak *i*-be való gyengülése folytán lettek *i*-tőkké. Így pl. a fentebb is felhozott régibb korban előforduló egyszerű *o*-névragozás-hoz tartozó adjektívumokat, melyenek: *hilarus*, *gracilus* stb. az augustusi korszakban már az *i*-tők között találjuk *hilaris*, *gracilis* stb. alakban. Épen így mentek át, a hasonlóképen fentebb is idézett összetett adjektívumok az *o*-tők közül az *i*-tők közé, melyenek: *imberbus*, *exanimus* stb. s lett belőlük *imberbis*, *exanimis* stb.

Ezen adjektívumok tehát — mint látjuk — megelégedtek azzal, hogy az *o*-tők közül az *i*-tők közé mentek át; ámde vannak oly szók is, melyek az *i*-tők közül a többeli önhangzó elejtése folytán tovább a mássalhangzói tők közé mentek át, így:

<i>praecoquus</i> ,	<i>praecoquis</i> ,	<i>praecox</i> ,
<i>quadri-iugus</i> ,	<i>bi-iugis</i> ,	<i>con-iux</i> ,
<i>inopus</i> ,	<i>inopis</i> ,	<i>inops</i> stb.

Ezen fejlődés fokozatos menete még inkább kitűnik, ha pl. ezen összetett szót *muni-ci-pe-s* ¹⁾ = *muni-ceps* összehasonlítjuk *hosti-cap-a-s* ²⁾ és *formu-cap-es* ³⁾ szókkal. Ezek ugyanis nyilván mutatják, hogy az összetétel második tagja: *cap-a-s*, következő fokozatokon ment át:

capo-s, *cap-i-s*, *cipe-s*, *ceps*.

Hogy pedig *muni-ci-pe-s*, egykor csakugyan nemcsak tartozhatott, hanem valóban tartozott is az *i*-tökhöz, arról eléggé tanuskodnak a következő régi feliratokon még előforduló casusalakok:

municipis, (acc. plur.) Corpus inscr. Lat. 206 (Kr. e. 45.)

municipis (acc. plur.) u. o.

municipium (gen. plur.) u. o.

¹⁾ V. ö. Tab. Malac. Orel. 7421, c. 5, 68.

²⁾ V. ö. Corssen, Krit. Nachtr. 225. I. Bücheler, Grundr. d. Lat. Decl. 69. I.

³⁾ V. ö. Fest. p. 91, M. *Formucapes* forcipes, dictae quod forma capiant id est ferventia,

municipes, (nom. sg.) tab. Malac. Orell. 7421, c. 5, 68.

municipium, gen. plur.) u. o. c. 3. 57.

Most vegyük sorba a mássalhangzói névragozáshoz tartozó szokat s lássuk, mely szók jutottak a fentebb eléadott módon az *o*-névragozásból az *i*-tökhöz át a mássalhangzói névragozásba.

Fentebb már említettük, hogy az ilyenekben: *mordex*, *imbrex*, ezek mellett *mordicus*, *imbricus* a *-co* képző, önhangzójának elgyengülése, azután pedig kiesése folytán, egyszerű *c*-vé csonkult. Épen ez történt a következő torokhangutökökkel:

<i>opi-fex</i> *),	<i>haru-spez</i> ,	<i>iu-dex</i> ,	<i>supel-lez</i> ,
<i>arti-fex</i> ,	<i>re-sex</i> ,	<i>vin-dex</i> ,	<i>prae-cor</i> ,
<i>auri-fex</i> ,	<i>feni-s</i> x,	<i>pol-lez</i> ,	<i>tra-dux</i> ,
<i>aqui-lez</i> ,	<i>sim-plex</i> ,	<i>ob-ex</i> ,	<i>re-dux</i> ,
<i>au-spez</i> ,	<i>in-dex</i> ,	<i>rem-ex</i> ,	<i>con-iux</i> stb.

összevetve ezekkel: *muni-ficu-s*, *magni-ficu-s*, *fati-dicu-s*, *veridicu-s*, *pro-digu-s*, *sacri-legu-s*, *prae-coquu-s*, *prae-coqui-s*, *bi-iugu-s*, *bi-iugi-s*.

Épen így viszonylik *fornix* a hozzá hasonló képzésű *unicus*, *dominicus* szókhoz. Hasonló fejlődésre mutatnak a következő szók is: *felix*, *varix*, összevetve *amicus*, *apricus*, *mendicus*, *pudicus* stb. hasonképzésű szókkal.

Ilyenek továbbá a hímnemű *-tor* képzős szóktól származtatott femininumok, milyenek:

<i>nutrix</i> ,	<i>actrix</i> ,	<i>genitrix</i> ,	<i>ac-cusatrix</i> ,
<i>altrix</i> ,	<i>victrix</i> ,	<i>monitrix</i> ,	<i>adsestrix</i> ,
<i>textrix</i> ,	<i>meretrix</i> ,	<i>venatrix</i> ,	<i>ob-stetrix</i> stb.

összevetve *Marica*, (= tengeri hölgy), *flaminica*, (= papnő) stb. szókkal.

Ide sorozhatók továbbá:

---

*) A töbeli önhangzó kiesése után a megelőző önhangzó az ily szókban — mint látjuk — a következő *c*+*s* = *x* előtt *e*-vé homályosult; ez történik *g*+*s* = *x*, *p*-*s*, *b*-*s*, (*t*)-*s*, (*d*)-*s* előtt is, p. o. *lex*=*leg-s*, *princep-s*, *mile(t)-s*, *obse(d)-s* stb.; de ilyenek is vannak: *appendix*, *radix* stb.

ed-ax, fug-ax, vel-ox, fer-ox,
loqu-ax, aud-ax, cel-ox, volv-ox stb.,

az ilyenek mellett *mer-acu-s, clo-aca, cad-ucu-s, mand-ucu-s* stb.

Kiveszett az *i*-tőönhangzó a következő ajakhangon végződő tökből:

au-ceps, man-ceps, parti-ceps, caelebs, összevetve ezekkel:
hosti-cap-a-s, formu-cape-s stb. Ezekhez hasonló képzésűek:

prin-ceps, terti-ceps, quinti-ceps,
in-ceps ¹⁾ *quarti-ceps, sexliceps* ²⁾.

A részesülői *-to* képző önhangzójából gyengülés folytán létre jött *i* kiveszett a következő foghangon végződő tökből:

damna(t)s, tere(t)s, locu-ple(t)s, caespe(t)s;
sana(t)s, man-sue(t)s, ind-ige(t)s, men-cep(t)s;

összevetve ezekkel: *damnatus, sanatus, man-suetus, im-pletus, sece-spita* ³⁾ *mente-captus* (Prisc. I, 33.).

Így veszett ki a többeli *i* a következőkben is:

im-pe(t)s, per-pr(t)s (Fest. p. 217.), *praepe(t)s* (Fest. p. 205. 245.).

Hasonlók ezekhez:

prae-se(d)s, ob-se(d)s, cup-e(d)s (v. ö. *cup-ed-ia, cup-ed-in-is*, Fest. p. 48), *de-se(d)s, re-se(d)s*.

prae(d)s, e mellett: *sub-vadc-s,*

prae-vide-s,

libri-pen(d)s, incu(d)s, subs-cu(d)s stb.

Orrhangu *n* után a tőönhangzó a nominativust jelző sziszegőhanggal együtt leesett:

os-cen, corni-cen, fidi-cen,

liti-cen, tibi-cen, tubi-cen,

ezek mellett: *os-cinu-m* ⁴⁾ *vati-cinu-s, Corni-cinu-s, fidi-cinu-s, fidi-cina, tibi-cina* stb.

Hasonlók ezekhez:

con-sol, con-sul, prae-sul, ex-sul, sub-sul, összevetve 'ezzel:
in-sula, melyekben tehát a tőönhangzó *l* után hasonló módon az *s*-vel együtt kiesett.

¹⁾ V. ö. Fest. p. 107.

²⁾ V. ö. Arg. Varr. L. L. V, 50, 52.

³⁾ V. ö. Corssen. Krit. Nachtr. 253—257. l.

⁴⁾ V. ö. Neue, Formenl. der Lat. Spr. I. 153.

Az ilyenekben pedig :

quinc-unx, dec-unx, sesc-unx az egész *-io-* képző kiveszett. Hogy ez így **van**, mutatja *uncia*, melyből a megfelelő adjectivumok így képeztettek: *quinc-uncius, dec-uncius, sesc-uncius* stb., tehát épen úgy mint pl. *gloria* alakból *in-glorius, modius*-ból *tri-modius* stb. Az *-io*, később *-iu* képző mindenk előtt *i*-be olvadt össze, mint ezekben: *Caecilis, Clodis*, ezek helyett: *Caecilius, Clodius*, azután megrövidült s végre kiesett; épen úgy mint fentebb az oszkus *o*-névragozásban következő szóknál: *Heirens, Upils, Salavs, Trebs*, láttuk.

Kiveszett az *i*-tőőnhangzó a hímnemű *-ti* képzőből is, minek következtében az *s* elébe került foghang is leesett: *tude(t)s, ale(t)s, eque(t)s, pede(t)s, axi-t-es, archi-t-es, dive(t)s, Di(t)s, anti-s'e(t)s, hosp'e(t)s, come(t)s, ind-ig-e(t)s* stb.

Épen így a következőkben :

Mar(t)s, den(t)s, fon(t)s, pon(t)s, Ma-mer(t)s, son(t)s, mon(t)s stb.; összevetve ezekkel: *Mar-ti-ali-s, den-ti-um, son-ti-um, font-i-um, mon-ti-um, pon-ti-um* (v. ö. Corssen, Krit. Beitr. 33. l.).

Ide sorozhatók a következő hímnemet jelző *-ti*-vel képzett származást jelölő szók is, melyekben hasonló módon veszett ki a tőőnhangzó a megelőző foghanggal együtt a sziszegőhang elől :

<i>primas,</i>	<i>Arpinas,</i>	<i>Privernas,</i>	<i>Caeres,</i>
<i>optimas,</i>	<i>Ardeas,</i>	<i>Ravennas,</i>	<i>Samnis,</i>
<i>summas,</i>	<i>Antias,</i>	<i>Crotonias,</i>	<i>Quiris,</i>
<i>infimas,</i>	<i>Anxuras,</i>	<i>Pontias,</i>	<i>Laurens,</i>
<i>penas,</i>	<i>Capenas,</i>	<i>Lenas,</i>	<i>Veiens,</i>
<i>nostras,</i>	<i>Casinas,</i>	<i>Menas,</i>	<i>Tiburs,</i>
<i>vestras,</i>	<i>Ferentinas,</i>	<i>Sentinas,</i>	
<i>cuias,</i>	<i>Larinas,</i>	<i>Sassinass,</i>	stb.

összevetve következő régibb alakokkal: *optimatis, infimatis, penatis, cuiatis, Arpinatis, Ardeatis, Capenatis, Ferentinatis, Lenatis, Menatis, Caeritis, Caeritis, Samnitis, Quiritis, Laurentis, Tiburtis* stb. V. ö. Prisc. IV, 21. 22. 29. 60. 61. VII, 80. II. Neue Formenl. d. Lat. Spr. II, 9. Corssen, Krit. Beitr. 565. l. Krit. Nachtr. 248. l.

Hasonló fejlődésen mentek keresztül a nőnemű *-ti*-vel képzett következő szók:

<i>lens,</i>	<i>sors,</i>	<i>ars,</i>
<i>mens,</i>	<i>con-sors,</i>	<i>in-ers,</i>
<i>a-mens,</i>	<i>mors,</i>	<i>pars,</i>
<i>gens,</i>	<i>co-hors,</i>	<i>ex-pers,</i>
<i>in-gens,</i>		

összevetve a régibb alaku: *lensis, mentis, amentis, sortis*, V. ö. Prisc. VII, 39. 64. K. Consent. p. 396. K. Neue Formenl. d. Lat. Spr. I, 147. 148.

A *-ti*-vel összetett *-tati* képzőből leesvén a végönhangzó, *-tat* lett, mely utóbbiból aztán a nominativust jelző *s* előtt a *t* is leesett az ilyenekben:

veritas, vanitas, iuventus, tempestas, civitas, simulias, stb. V. ö. Corssen, Krit. Beitr. 519. I. Krit. Nachtr. 275. I.

Ugyanez történt a *-tut*-val képzett szókkal, melyenek: *virtus, servitus, iuventus, tempestus* stb. V. ö. Corssen, Krit. Beitr. 519.

A több eredetileg *i*-tőkhöz tartozó szók közül, melyek a fentebbiekkel hasonló fejlődésre mutatnak, álljanak itt még e következők:

<i>frons,</i>	<i>Ops,</i>	<i>trabs,</i>	<i>fax,</i>	<i>glis,</i>
<i>con-cors,</i>	<i>stips,</i>	<i>scobs,</i>	<i>calx,</i>	<i>as,</i>
<i>dis-cors,</i>	<i>stirps,</i>	<i>scrobs,</i>	<i>nix,</i>	<i>bes,</i>
<i>glans,</i>	<i>adeps,</i>	<i>plebs,</i>	<i>merx,</i>	<i>semis</i> stb.,

melyek mindnyájan következő teljesebb nominativusi alakok helyett állanak: *fronlis, concordis, Opis, stipes, stipis, stirpes, stirpis, adipis, trabes, scobis, scrobis, plebes, faces, ca'cis, ninguis, merces, mercis, gliris, assis, bessis, semissis* stb. V. ö. Serv. Verg. Ge. II, 372. Prisc. VII, 40. 41. 64. VI, 94. II. Prob. Cathol. p. 20. k. Phoc. p. 418. K. Fragm. Bob. de nom. p. 561. k. Fest, p. 87. Charis. I, p. 42. K. Nene Formenl. d. Lat. Spr. I, 146. 147. 135. 182. 141. 149. 166. 178. 181. Ritschl, Opusc. phil. II. 652.

Ha a töönhangzó a nominativust jelző *s* előtt a folyékonyhangu *r* és *l* után kiesik, akkor maga a casusrag is leesik, p. o.

par, Arar, baccar, ringiber stb., összevetve következő teljes alakokkal:

paris, Prisc. VII, 64. II.

Araris, Prisc. V, 13. Neue Formenl. d. Lat. Spr. I, 183.

πάρις, ῥαγγίβερς.

Épen így jött létre *cor*, ebből: *cor(d)s*, *-cordis*, ebben: *con-cordi*s.

Ide sorozhatók az általunk fentebb említett *-ro*, *-cro*, *-bro*, *-tro* képzőkből elgyengült *-ri*, *cri*, *-bri*, *-tri*, képzőkkel bíró tulajdonságnevek is a himnemben, a monnyiben a töönhangzó clejtése után a casusragot ezek is elejtették:

acer, alacer, celeber, pedester,
celer, ludicer, saluber, sequester,
puter, vlucer, September, paluster stb.

Épen ez történt az eredeti *-lo* képzőből elgyengült *-li*-vel származtatott szókkal, melynek: *vigil*, *per-vigil*, *pugil*, *mugil* stb., ezek mellett: *noctu-vigi-la*, Plaut. Cure. 696; *per-vigi-lis*, Neue Formenl. II, 11; *pugi-lis*, *mugi-lis*, u. o. I, 152. 153.

Végre *e*-be homályosult vagy pedig egészen leesett a többeli *i* az *-āri* és *-āli* képzőkkel bíró semleges nemű szókban, ilyenek:

cocleare, torulare, pulvinare, exemplare,
torale, puteale, virginale, tribunale,
animale, capitale, penetrare, vectigale stb.

V. ö. Prob. Append. p. 198. 201. K. Neue Formenl. I. 184. Corssen, Krit. Beitr. 329. 332. I.

Épen így gyengült *e*-be az *i* ebben: *necesse*, semleges neme¹ennek: *ne-cessi-s*, elavult *ne-ces-su-s*, *ne-ces-su-m*.

Imhol eléadtuk a másehangzói és *i*-tők singularis nominativusának történeti fejlődését. Azt hisszük, hogy ebből eléggé kitűnt, hogy a latin nyelvben szigorúan véve mássalhangzói névragozás nincs, miután mint láttuk, egyetlenegy csoport sincs az ide tartozó szók között olyan, melyről nyelvtörténelg be ne lehetne bizonyítani, hogy egykor az *i*-névragozáshoz tartozott.

2. Ablativus.

A legrégibb mássalhangzói tökhöz tartozó ablativusi alakok, melyek a latin feliratokon előfordulnak *-id* végzettel s a foghangu *d* lekopása után egyszerű *e*-vel vannak képezve, p. o.

airid, Corp. inscr. Lat. I, 61 (Kr. e. 200).

[*no*]*minid*, u. o. 193.

conventionid, u. o. 196, 23.

dictatored, u. o. 195.

aire, u. o. 181. (Kr. e. 200).

aetate, u. o. 34.

honore, u. o. 34.

Ez: *dictatored* a megújított *Columna rostrata*-n fordul elő s alkalmasint az újító által hibásan van visszaadva, mivel egyetlen egy más példa sincs, melyben *d* előtt *e* állana; az *e* csak akkor szokott állani, ha a *d* leesett. Ugyancsak a *Duellus* emlékoszlopán az *i*-tökre is fordul elő egy ablativus, t. i. *marid*, mely mellett még más kettő van, melyekben a foghangu *d*-t *e* előzi meg, t. i. *navaled* és *praesented*, mely utóbbi, hogy *praesentid* helyett áll, mutatja a *tabula Bantina*-n előforduló oszкус *praesentid* alak.

A Gracchusok ideje óta előforduló régi latin nyelvemlékeken már a *d* leesett, de helyette az *e* és *i* végzet mellett olykor *ei* áll, p. o.

virtutei, Corp. inscr. Lat. I, 34.

faenisicei, u. o. 199. (Kr. e. 117).

salutei, u. o. 587. (Kr. e. 81).

luuci, *luci* (kétszer) tab. Bant Corp. inscr. Lat. I, 197.
(Kr. e. 133—118).

sanctioni, lex. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

deditioni, lex. agr. C. i. L. 200. (Kr. e. 111.)

hereditati, u. o.

heredive, u. o.

proportioni, lex Jul. C. i. L. 206. (Kr. e. 45).

marmori, C. i. L. 1012.

nomini, C. i. L. 820.

Ezen ablativusok mellett azonban a régi feliratokon a

Gracchusok korától Caesárig a *tabula Bantina*-tól kezdve le a *lex Julia*-ig az *e*-vel képzett ablativusi alak a mássalhangzói töknél sokkal gyakoribb mint az *i*-vel képzett alak, ilyenek:

calce, iudice, fornice, lege, leege, coniuge, consule, stipe, honore, corpore, tempore, foidere, foedere, opere, scelere, aere, iure, maiore, propiore, dictatore, praetore, matre, patre, regione, legione, dicione, concione, portione, sanctione, sponsione, possessione, cognatione, excusatione, praevaricatione, rogatione, sermone, homine, carmine, nomine, margine, ordine, longitudine, latitudine, necessitudine, sollicitudine, lapide, capite, pariete, aestate, aetate, civitate, libertate, potestate, voluntate, virtute.
V. ö. Corp. inscr. Lat. Index vocabulorum.

Az *i*-tők közül a Gracchusok ideje óta *i* mellett *ei*-vel a következő ablativusi alakok fordulnak elő:

fontei, t. Gen. Corp. inscr. Lat. 199. (Kr. e. 117).

omnei, l. Rubr. Corp. i. L. 205 (Kr. e. 49).

partei, l. Jul. C. i. L. 206. (kétszer, Kr. e. 45).

parti, l. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

sorti, u. o. (kétszer). l. agr. C. i. L. 200 (Kr. e. 111).

praesenti, u. o.

Genuati, t. Gen. C. i. L. 199. (Kr. e. 117).

vectigali, l. d. Term. C. i. L. 204. (Kr. e. 71).

fatali, C. i. L. 1220.

continenti, l. Jul. C. i. L. 206. (Kr. e. 45.)

Ámde az *i*-töknél is a Gracchusok korától Caesárig terjedő korszakban előforduló feliratokon sokkal több az oly ablativusi alakok száma, melyek a többeli önhangzót *e*-be homályosították, p. o.

corde, fraude, frude, fronte, parte, urbe; aede, colle, mense, igne; servile, Quinctile, Viminale; continente, praesente, errante stb. V. ö. Corp. inscr. Lat. Ind. voc.

A *monumentum Ancyranum*-on következő hím- s nőnemű *i*-tökhöz tartozó tárgynevek ablativusai fordulnak elő:

aede, fonte, parte, sponte; mari; grandi, servili, penetrati, consulari, Narbonensi; tehát, mint látjuk, a semleg. s nevekből csak egy példa van. A tulajdonságnevek mindnyájan *i*-vel, ellenben a hím és nőnemű szavak csak *e*-vel vannak képezve.

Hasonló módon csak *c*-vel képezve fordulnak elé a tárgynevek a *Turia*-féle gyászbeszédben, p. o. *cive, orbe, mente* (négyyszer), *morte, parte* és o két részesülői alak: *patiente, occurente*.

E szerint a legjobb feliratok, melyek Augustus korából maradtak fenn, igazolják a grammaticusok szabályait, melyeket a szóban levő casus képzésére felállítanak. V. ö. Charisius p. 133. 126. K. Brambach, Die Neugest. d. lat. Orthographie 161. l.

A régibb és későbbi írók műveinek kézírataiból az tűnik ki, hogy amazok az *i*-névragozáshoz tartozó szóknál az *i*-vel képzett ablativust sokkal gyakrabban használták mint emezek, a mássalhangzói névragozáshoz tartozó szóknál azonban az *e*-vel képzett alak a túlnyomó.

Egész előadásunkat a szóban levő casusról röviden következőkbe foglalhatjuk össze:

A mássalhangzói névragozáshoz tartozó szók ablativusa a Gracchusok idejétől Caesarig túlnyomólag *e*-n végződött; az *i*-vel képzett alak már ritkább, az *ei*-vel képzett pedig legritkább. Az Augustus korából való feliratok csak az *e*-vel képzett alakokat ismerik. Épen így van ez az *i*-tőknél is, azzal a különbséggel, hogy a semleges nemű tárgy és tulajdonságnevek a többeli *i*-t mindig megtartják; sőt a régibb kora kéziratokban, azaz Plautustól Catulusig, az *i*-végzet, az *i*-névragozáshoz tartozó hím és nőnemű tárgyneveknél is az uralkodó.

A legrégibb feliratokon az ablativus végzete úgy a mássalhangzói mint az *i*-tőknél: *id*, s csak a harmadik saminiumi s első pún háboru közé eső korszakból való feliratokon kezd az *-id* helyébe *ē* lépni, mit bizonyára csak annak lehet tulajdonítani, hogy a nyelv a dativust és ablativust egymástól meg akarván különböztetni, emebben a töönhangzót mindinkább inkább *e*-be homályosította.

Eredetileg azonban úgy az oszkusban mint a latinban az ablativus egészen az *i*-névragozás szerint vala képezve. V. ö. Bücheler, Grundr. 50. l. Schleicher, Comp. 536. l., Merguet, Entw. d. l. Formenl. 96. l.

3. Accusativus.

A mászhangzói és i-névragozás singularis accusativusára a legrégibb feliratokon a következő példák fordulnak elő:

1. -e-n (-i-n) végződők.

Parti, Corp. inscr. Lat. 187.

omne, u. o. 30. (Kr. e. 290).

Scipione, u. o. 32. (Kr. e. 258).

aide, u. o.

apice, u. o. 33. (Kr. e. 164).

insigne, u. o.

Curione, u. o. 200, 21. (Kr. e. 111).

pariete, u. o. 577, 1, 16 (Kr. e. 105).

fidelitate, u. o. 1050.

ardente, Prisc. Lat. m. ep. R. t. XCVI. E.

pace, Corp. inscr. Lat. t. tr. Barber, XVI, a. 713, p. 478. (Kr. e. 40—21).

2. -em, -im-en végződők.

Diovem, Corp. insc. Lat. 57.

aedem, u. o. 196, 1. (Kr. e. 186).

comoinem, u. o. 11.

mulierem, u. o. 12.

urbem, u. o. 16.

caputalem, u. o. 25.

regem, u. o. 35. (Kr. e. 161).

turrim, u. o. 1177.

basim, u. o. 1145. 1154. 1167.

bassim, u. o. 1181.

A kéziratokban és pedig úgy a régiekben mint a későbbiekben, sokkal nagyobb az ingadozás az -em és -im végzet között, mint hogy valamely csak némileg is általános szabályt felállíthatnánk a szóban levő két névragozás singularis accusativusának használatára nézve; annyi azonban az auctorok legújabb helyreállított szövegeiből kitűnik, hogy a régiebbek az -im végzetet sokkal gyakrabban használ-

ták, mint a későbbiek. Álljanak itt a régibb korból a következő példák:

restim, Plaut. Cas. 2, 7, 2. Pseud. 1. 1, 86. Poen. 1, 2, 184. Persa 5, 2, 34. Rud. 2, 3, 37. — Caecil. Noniusnál 200. l. Terent. Ad. 4, 7, 34. Phorm. 4, 4, 5.

clavim, Plaut. Most. 2, 1, 78.

cratim, Plaut. Poen. 5, 2, 65.

praesepim. Plaut. Curc. 2, 1, 13.

messim, Plaut Most. 1, 3, 5. Poen. 5, 2, 60,

sementim, Cato R. R. 17, 2. 27 (kétszer) 30, 33, 1. 34, 1. 35, 2. 54, 1. 61, 2.

Épen így: *ravim* (Plaut. Caecil.), *lentim*, *sementim* (Cat.), *strigilim*, (Lucil.), *partim* (Lucr.) stb.

Valamint a kéziratok úgy a grammatikusok tanítása által is leginkább igazoltak a következő accusativusi alakok:

febrim   *puppm*,   *pelvim*,   *turrim*,
sitim,   *tussim*,   *securim*,   *vim* *).

Nem ritkán azonban ugyanazon írónál mindkét alak használatban van, p. o. Plautusnál, Mostellaria 161: *messim*, de Trinummus 33: *messem*; Mostellaria 404 és 425: *clavem* és *clavim* stb.

Az idézett példákból kitűnik, hogy az *-im* végzet csak az *i*-tőknél s még ott sem valami gyakran használtatik; többnyire tehát itt is, a mássalhangzói tőknél pedig mindig *-em* a singularis accusativus végzete. Nagyon közel áll tehát Boppnak (Vergl. Gramm. I, 313.) s utána Corsennek (Über Auspr., Voc. u. Beton. d. lat. Spr. II, 48.) azon véleménye, hogy az *-em* végzet nem egyéb mint a szanszkrit mássalhangzói tők accusativusának *-am* ragja elgyengült alakban, s hogy tehát ezen rag a mássalhangzó névragozás kiváltságos tulajdona, s hogy végre, ha ezen rag az *i*-tőknél is előfordul, az oda csak a mássalhangzói tőktől mehetett át, mivel szóvégén álló *m* inkább türi maga előtt az *-e*-t mint *i*-t. Ámde a graeco-italiai nyelvek egymással való összehasonlításából

*) *amussim* mint szintén *examussim* és *adamussim* csak mint igehatározók fordulnak elő. V. ö. Fest. p. b. Neue Formenl. I. p. 198.

egészen más tünik ki. A görög nyelvben ugyanis a mássalhangzói tők a singularis accusativusban a vég *m*-kieste után csak a ragot vesznek föl, p. o. *φυλακ-u*, az ó-umberben pedig *u* a rag, az új umberben végre *o*, p. o. *uhturu*=*auctorem*, *curnaco*=*cornicem* stb.; ezekhez tehát a latin *-em* végzet sehogysem illik. Másrészt az umberben az *i*-töklöz tartozó szók az accusativust *-em* és *-im*-vel képezhetik, mely végzetből azonban a vég *m* gyakran leesik, p. o. *peraknem*=*p-ren-nem*, *de sevakni*=*solennem*. Az oszkusban mint fentebb tanítottuk, úgy a mássalhangzói mint az *i*-névragozáshoz tartozó szók singularis accusativusi ragja *-im*, vagyis latin betűkkel átírva *-im*, p. o. *stagim*, tőalak: *stagi-*; *medicim*, tőalak: *medik-* stb.

Mi tehát azt hisszük, hogy a latinban is épen úgy áll a dolog mint az oszkusban, azaz, itt is mindkét névragozásban a singularis accusativusi végzet eredetileg csak *-im* volt, s csak miután az *i*-névragozásban a töönhangzó *e*-vé gyengült, vették fel a mássalhangzói tők is ezen *-om* végzetet (v. ö. Schleicher Compend. d. vergl. Gramm. d. ind. Spr. 3 kiadás, 525. l.)

B) Pluralis.

1. Nominativus.

A nominativus pluralisnak a latinban háromféle végzete lehet, t. i. *-eis*, *-es* és *-is*. Az *i*-töknél az *-eis*-en végződő példák a következők:

ceiveis, lex. rep. C. i. L. 198. (Kr. e. 123—122).

fineis, t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).

pelleis, t. Furf. G. i. L. 603 (Kr. e. 58).

eis, t. Bant. C. i. L. 197 (Kr. e. 133—118). l. rep. C. i. L. 198 (Kr. e. 123—123). t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).

eisdem, l. rep. C. i. L. 198. 1143. 1149. 1187.

A következő alakok pedig *-is*-en végződnek:

finis, t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).

atriensis, C. i. L. 1540.

idem, C. i. L. 1270. Nuov. Fram. d. Frat. arv. Henz. 247 (Kr. e. 58 – 59).

Ámde már az ugyanezen korszakból eredő feliratokon, t. i. a Gracchusok idejétől Caesárig az *-es-en* végződő alakok száma sokkal nagyobb, ilyenek:

omnes, partes, ceives, gentiles, Languenses, Langenses, Langes, Thermenses, Thermeses, Termenses, laudes, concordēs (v. ö. Corp. inscr. Lat. Ind. vocab.). Hogy azonban az *i-tök* is-en végződhettek, az Varro tanításából is kitűnik: Nam sine reprehensione vulgo alii dicunt in singulari hac ovi et avi, alii hac ove et ave, in multitudinis *hae puppis, restis et hae puppes, restes* (v. ö. L. L. VIII. 66).

A mássalhangzói tők közül a nevezett casusban *-is-en* a következők végződnek:

praitoris, Corp. inscr. Lat. 188.

ioudicis, lex rep. C. i. L. 198.

rumicis, Lucil. Noniusnál, p. 224.

peditis, *contionis*, Sisenna Non. 58. 468.

umboneis, *amboneis*, Varr. L. L. 5, 24, 115.

Épen így a következők:

tegetis, consuetudinis, spectatoris, hominis, contrectationis, pictoris, principis, odoris, uxoris, gregis, grecis, mulieris, comitis, vocis, iuvenis, crateris, segetis stb. (v. ö. Neue Formenl. d. lat. Spr. 256—257).

Igaz, hogy a két felirati példa: *praitoris* és *ioudicis* kivételével, a több felhozott példa mind auctorokból vannak idézve, s épen ezért csálhatatlanságot mí sem akarunk nekik tulajdonítani, de mindnyájokat a véletlennek vagy épen az író tudatlanságának róvni fel, melyek csakis a későbbi latin-ság népies nyelvéből csúsztak volna be a kéziratokba*),

*) V. ö. Corssen, Über Ausspr., Voc. u. Beton. d. lat. Spr. I, 747; a hol még a feliraton levő *ioudicis* pluralis nominativusi alakra is ezt jegyzi meg: An der Stelle einer Form des Nom. Plur. steht allerdings *ioudicis*, l. rep. C. 198; aber da sich in demselben Repetundengesetz fünfmal der Nom. Plur. *ioudices*, und viermal der Nom. Plur. *iudices* findet, so liegt doch die Auffassung nahe, dass in *ioudicis* der Steinmetz aus Versehen den Gen. Sing. statt des Nom. Plur. geschrieben hat. Itt tehát a

még sem igen lehetséges; és pedig annyival inkább nem, mert ezen végzet a casus történeti fejlődésével véleményünk szerint egyáltalában nem ellenkezik.

A szóban levő casus fejlődése ugyanis Bopp szerint (v. ö. Vergl. Gramm. I, 443. 453) következő: A nominativus pluralis ragja a szanszkritban *-as*, ezen ragból az önhangzó a latinban, litvánban s jobbára a gótban is kiesett, s az *i*-tők-nél a sziszegőhang előtt a töönhangzó fokozást nyert, tehát *ovēs*, eredetileg *ovais*, épen úgy mint a szanszkritban *avaj-as*, azután *ovēs*, *oveis* végre *ovīs*, tehát az *ēs*-ről az *īs*-re való átmenetet *-eis* eszközölte. Egészen megegyez evvel a litván *avis*, az oszkus *aidilīs* s a gót *gasteis* (*ei=i*). A mássalhangzói tők ezen casusban *i*-vel bővültek, mely *i* azután az *i*-tők analógiája szerint hasonlóképen fokozást nyert, tehát *vocais*, *fratrais*, azután *vocēs*, *fratrēs* stb. Boppnak tanítása mellett szól azon körülmény is, mely szerint, ha a mássalhangzói névragozáshoz tartozó szók más szókkal tétetnek össze, akkor rendszeren *i*-vel bővülnek, azaz, mint fentebb is tanítottuk, az *i*-tők közé mennek át, p. o. *opi-ficina*, *opi-fices*, *paci-ficatus* stb. (v. ö. Corssen, Über Ausspr. Voc. II, 137. l.).

E szerint a mássalhangzói névragozás ezen casusban is az *i*-névragozásba ment át; és pedig vagy mint Bopp tanítja, *i*-vel való bővülés által vagy pedig a rag, önhangzójának *i*-be való gyengülése által. Elfogadják ezen tanítást Schleicher (v. ö. Compend. 534. l.) és Bücheler (v. ö. Grundriss d. lat. Decl.

---

kömetező „aus Versehen“ a plur. nominativus helyett a sing. genitivust irta, ellenben a fentebb említettük *senatorbus* alakban, mely mellett, mint említettük, ugyancsak a *Senatus consultum de Bacchanalibus*-féle feliraton ugyancsak ezen szótól a másik alak, t. i. *senatoribus*, kétszer jön elé s ezenkívül még *mulieribus* is ott áll, Corssen szerint „kann sich noch eine alte ächt consonantische Bildung des Dat. Abl. Plur. erhalten haben.“ V. ö. Über Ausspr. Voc. II, 329. l. Corssen ezen megjegyzése annyival inkább feltűnő, mivel ő azelőtt (v. ö. Zeitschr. f. vergl. Spr. XVI, 305) azt tanította, hogy a szóban levő *senator-bus* alak a többeli *i* kiesete után ebből: *senatori-bus* jött létre. Ezen előbbi hitét Bücheler (Grundr. d. lat. Decl. 64. l.) következő szavai ingatták meg: *senatorbus* darf für ein Ueberbleibsel echt consonantischer Flexion gelten, obwohl im selben Document *senatoribus* zweimal und *mulieribus* folgt. Ezen szavak bizonyára nem érdemesek arra, hogy értük hitünket megváltoztassuk.

15. l.), sőt Corssen is (v. ö. Über Ausspr. Voc. I, 748. l.) lehetségesnek vallja ezen fejlődést, de mégis elfogadhatóbbnak tartja azon véleményt, hogy a mássalhangzói tők pluralis nominativusa, ugyanezen tők pluralis accusativusával egyenlően fejlődött, azaz először *-ans*, azután *-ens*, végre *-ēs* volt. Az *i*-tők szóban levő casusa pedig szerinte úgy képződött, hogy az *-es* rag a megelőző tőönhangzóval *e*-be vagy *i*-be olvadt össze, épen úgy mint *ie*, ebben: *siem*=*sim*. Mint-hogy pedig az *ē* és *i* közé eső középhangot *ei*-vel jelölték, mint ebben *seit* (v. ö. Corp. inscr. Lat. 603, Kr. e.*58) = *sit*, tehát így jött létre a fentebb felhozott háromféle pluralis nominativusi végzet: *ēs*, *-eis* és *īs*.

2. Accusativus.

A pluralis accusativus végzete az ó-latinban *-eis* vagy *īs*. Az ide tartozó felirati számszerint 16 *-eis*-en, 15 pedig *īs*-en végződő példát „Latin orthographiai tanulmányainkban“ (v. ö. Nyelvtud. Közl. VIII, 2, 240—241. l.) már felhoztuk. Kitűnik azokból, hogy az *-eis* és *-is*-en végződő accusativusi alakok az Augustus előtti korszakban csak az *i*-tökhöz tartozó szóknál fordulnak elő, melyek a többeli önhangzót már a singularis nominativusban is *s* előtt rendesen megtartják^s ennél fogva — mint tudjuk — a pluralis genitivust is *-ium*-val képzik. Általában az *-eis* és *-is*-en végződő accusativusok csak a Gracchusok korától fogva igazolhatók^{*)}, s már ezen korszakban is gyakran ugyanazon feliraton *-es*-en végződő accusativusok is állnak, ilyenek:

---

^{*)} Igaz, hogy a „*Carmen arvale*“-ban *pleoris* fordul elő, de pl. *luæ* is előfordul *luæ* mellett, mely orthographiai liba csak a későbbi császárok alatt szokott előjönni. Ezenkívül a Corp. inscr. Lat.-ban az 1027. sz. a. is fordulnak még elő hasonló alakok, melyeket azonban, hogy hibásan szoktak felhozni a szóban levő casusra nézve, kitűnik a szövegből: *Hospes resiste et hoc ad grumum ad laevam aspice, ubi continentur ossa hominis boni misericordis, amantis, pauperis. Rogo te, viator, monumento huic ne male feceris*. Hogy itten *hominis*, *miseri-cordis*, *amantis*, *pauperis* épen úgy genitivusi alakok mint *boni*, azon kételkedni egy perczig sem lehet s mégis Bücheler (v. ö. Grundr. d. lat. Decl. 28. l.) mind a négyet pluralis accusativusnak veszi.

clases, navales, Col. rostr. r. C. i. L. 195.
seedes, t. Aletr. C. i. L. 1166 (Kr. e. 133—121).
omnes, l. rep. C. i. L. 198 (Kr. e. 123—122), l. Put.
 C. i. L. 577 (kétszer Kr. e. 105).
ceives, l. agr. C. i. L. 200 (kétszer Kr. e. 111). l.
 Term. C. i. L. 204 (Kr. e. 71).
Genuates, t. Gen. C. i. L. 199 (Kr. e. 117).
Langenses, u. o.
Termenses, l. Term. C. i. L. 204 (Kr. e. 74).
Vestales, l. Jul. C. i. L. 206 (Kr. e. 45.)
Apriles, C. i. L. 950.
concordes, C. i. Lat. 1008.
artes, C. i. L. 1002.
natales, u. o.

Az eléadottakból kitűnik, hogy a Gracchusok korától Caesar haláláig eléforduló feliratokon csaknem egyenlő számu *-is -eis* és *-es-en* végződő *i*-tőkhöz tartozó pluralis accusativusi alakok találtaknak, és pedig az elsőre 15, a másodikra 16, a harmadikra 13 példa.

A mássalhangzói névragozáshoz tartozó szók pluralis accusativusa ellenben a régi feliratokon egészen Augustus koráig, kevés s bizonytalan kivételeket leszámítva, csakis *-es-en* végződik p. o.

opsides, t. Scip. C. i. L. 30 (Kr. e. 290).
leciones, C. rost. r. C. i. L. 145.
virtutes, t. Scip. C. i. L. 34.
fornices, pedes, t. Aletr. C. i. L. 1164. (Kr. e. 133—121).
homines, Mil. Popil. C. i. L. 551 (Kr. e. 132). l. rep.
 C. i. L. 198 Kr. e. 123—122). C. i. L. 818.

Épen így a következőkben:

leges, maiores, margines, milites, patres, praefices, praevices, quaestores, recuperatores, recuperationes, decuriones, flamines stb.; v. ö. Corp. inscr. Lat. Index vocabulorum.

A „Monumentum Ancyranum“-féle feliraton az *i*-tők pluralis accusativusa körülbelül annyiszor végződik *-is-en* mint *-es-en*, p. o.

finis, omnis, curilis, agentis, inferentis; ellenben: *fines, naves, aedes, labantes*.

A mássalhangzói tökhöz tartozó szók azonban sokkal gyakrabban végződnek a nevezett casusban *-es-en* mint *is-en*, p. o.

duces, reges, pedes, consules, frumentationes, remiges, supplices, sacerdotes; ellenben: *pluris, consulis*; *-is-en* tehát csak két szó végződik.

A több Augustus s a közvetlen utána következő caesárorok korából való nyelvemlékeken már az *i*-tőknél is sokkal gyakoribb az *-es* mint *-is*; a mássalhangzói tőknél pedig csak *-es*. A Domitianus korából való salpensai és malacai feliratokon már úgy az *i* mint mássalhangzói tőknél csak *-es* jön elő. E szerint itt már a két névragozás teljesen egyesült egymással.

Mit tanítanak a szóban levő casusról a grammaticusok s mit tartalmaznak a kéziratok, azt bőven eléadtuk a „Nyelv-tudományi közlemények“-ben (VIII, 2, 234 stb. lapokon). Nem állhatjuk meg azonban, hogy meg ne említsük, miszerint még akkor mi is úgy gondolkodtunk, hogy a mássalhangzói és *i*-tők pluralis nominativusa csak *-ēs-en*, accusativusa pedig amazoknak hasonlóképen csak *ēs-en*, emezeknek azonban *ēs-en* és *is-en* végződhetik: mindazon példák, melyek ezen szabálylyal ellenkeznek, romlottak s figyelembe való vételre egyáltalában nem érdemesek. Megfontolván azonban először is azon körülményt, hogy Varro (L. L. VIII. 8, 37, 66 és 38, 67.) az *-is* végzetet mindkét casusban megengedi, továbbá hogy az auctoroknál mindkét casusra számos *is-en* végződő példa fordul elő, lehetetlen mást hinnünk, mint azt, hogy a nyelv eleitől fogva igyekezett a mássalhangzói tőket az *i*-tőkbe beolvasztani, úgy hogy azon példákat nem hibának, hanem nyelv ezen hajlamának kell tulajdonítanunk. Épen most kaptuk Sirker Tacitushoz készített alaktanát, melyben a pluralis nominativusra a 15. lapon a következő példákat olvassuk: *nepotis*, An. IV, 3; *legationis* An. IV. 14; *suspitionis*, An. IV, 69; *legionis*, H. III, 2, 11; *principis*, H. III, 5; *virginis*, H. IV, 53; *exercitationis*, D. 30 k, *moris omnis*, An. I, 4; *catervis levis*, An. I, 51; *morientis contingentis*, An. II. 71; *cladis agrestis* XIII, 57; *brevis*, An. II, 6; *gratis*, An.

IV, 64; VI, 31 (25); *civitatis*, An. III, 60. Még ezeken kívül is van egynehány, a mint maga Sirker megjegyzi, de azokat nem tartja érdemesnek felhozni, mivel azoknak pluralis accusativusa *is*-en is végződhetvén, ennek mintájára könnyen lehetett tévedésből a nominativust is hasonlólag képezni. Mi azonban szeretttük volna ha a példákat mind hozta volna, mert épen azoknak száma győzött volna meg bennünket az ő állítása tarthatatlanságáról.

A pluralis accusativusra a következő példákat hozza fel: *Scipionis*, An. II, 33; *centurionis*, Agr. 15; *meditationis*, An. V, 4; *memoris*, An. II, 14; *locupletioris*, An. IV, 43; *minoris*, An. § XV, 16; *legis*, An. I, 72, *pontificis*, An. III. 58; IV, 17; *vocis*, An. III, 15; *conditoris*, G. 2.

Imhol egyedül Tacitusnál a kritikailag helyre állított szövegben mennyi példa van mind a két casusra; hogy más íróknál sem egészen hallatlanok az ily példák azt fentebb s a „Nyelvtudományi Közlemények“-ben (VIII, 2, 244) láttuk. Ha mindezeket Neue (v. ö. Formenl. I. 261) szokatlannoknak és gyanusaknak, Corssen (v. ö. Ausspr. Voc. I, 741) pedig az *i*-tők analógiája szerint gyártott hamis utánképzéseknek, végre Sirker elvetendőeknek s okvetlenül kijavítandóknak mondja, azzal bizonyára még nincs kétségtelenné téve, hogy ezen alakok a nyelv természetével ellenkeznek, hanem csak az, hogy az ő elméletileg felállított s a nyelvre rá erőszakolt szabályaikkal nem férnek meg. Die Sprache soll bestätigen, was wir ausgeklügelt haben, wir wollen nicht von ihr, sie soll von uns lernen (Curtius).

A pluralis accusativus eredeti végzete a singularisból átvett *-im* megtoldva *s*-vel volt; az *m* azonban már korán *n*-be ment át a sziszegőhang előtt, minek következtében a végzet *-ins* lett. Ebből fejlődött aztán a nasalis elejtésével s a megelőző töönhangzó megnyújtásával egyrészről *-īs*, másrészről pedig *-ēs*; a kettő között áll az egyhangot képviselő *ei*-vel képzett *-eis*, mely az oszkus *ē* és *i* közötti hangnak felel meg, p. o. *teremni*ss, ezen tőalaktól: *teremen-* = latin *termen-* görög *τερον-* (mássalhangzói tő), mely épen úgy van képezve mint *slagi*ss, ezen tőalaktól: *slagi-* (*i*-tő), tehát mint

fentebb is említettük, a két névragozás a szóban levő casusban az oszkrusban is egészen egybe olvadt össze.

3. Genitivus.

Az egész mássalhangzói és *i*-névragozás összes casusai között egy sincs olyan, melyben a két névragozás egymással annyira összezavarodott volna, mint épen a szóban levő casus. Az *i*-tőknél, hol a végzetnek *-ium*-nak kellene lenni, igen gyakran *-um*-ot találunk, p. o.

<i>apum,</i>	<i>amantum,</i>	<i>partum,</i>
<i>mensum,</i>	<i>furentum,</i>	<i>caelestum,</i>
<i>Veientum,</i>	<i>volantum,</i>	<i>agrestum,</i>
<i>Quiritum,</i>	<i>cadentum,</i>	<i>Thermesum,</i>
<i>optimatum,</i>	<i>panum,</i>	<i>marum</i> stb. ;

sőt olykor *um* a rendes végzet:

<i>canum,</i>	<i>iuvenum,</i>	<i>senum,</i>
<i>vatum,</i>	<i>volucrum,</i>	<i>celerum</i> stb.

Megfordítva, hol csak *-um* lehetne a szabályszerű végzet igen gyakran *ium* áll, p. o.

<i>radicium,</i>	<i>forcipium,</i>	<i>municipium,</i>
<i>obsidium,</i>	<i>paludium,</i>	<i>fornacium,</i>
<i>cervicium,</i>	<i>meretricium,</i>	<i>iudicium,</i>
<i>artificium,</i>	<i>mancipium,</i>	<i>strigium,</i>
<i>principium,</i>	<i>hospitium,</i>	<i>rienium,</i>
<i>lienium,</i>	<i>carnium,</i>	<i>Larium,</i>
<i>marium,</i>	<i>crurium</i> stb.	

(V. ö. Neue Formenl. d. lat. Spr. I, 264—295; II, 54; Bücheler, Grundr. d. lat. Decl. 40. l.)

A több casusok együttvéve sem okoztak annyi fejtörést a régi grammatikusoknak mint épen ez a casus; míg képzésére nézve kimerítő szabályok felállításán erőlködtek, addig igen sok tekintetben önmagukkal jutottak ellentétbe. Charisius szerint Caesar azt tanította, hogy *panis* genitivus pluralis *panium* lesz, ellenben Verius azt állította, hogy *panum*; Caesar ettől: *pars* a genitivus pluralist erőnek erejével *partum*-mal akarta képezni. Ezen ingadozás és bizonytalanság az *um* és

ium végzet között, azaz, a mássalhangzóí és *i*-névragozás között a latin nyelv összes korszakain át húzódik. Ha tehát csak némileg is tájékozni akarjuk magunkat ezen zürzavarban, akkor vissza kell tekintenünk a nominativus singularisnál fentebb elmondottakra. Említettük ott, hogy a latin nyelvben az *o*-tökhöz tartozó szók töönhangzójuknak *i*-be való gyengülése után az *i*-tök közé mentek át, p. o. *hilarus*-ból lett *hilaris* stb.; mondtuk azt is, hogy az *i*-tök közül igen sok szó a töönhangzónak elejtése után a mássalhangzóí tök közé jutott, p. o. *mentis*-ből lett *mens* stb.; végre eléadásunkat azzal egészítettük ki, hogy az *o*-tök közül *i*-tök közé került szóról azt tanítottuk, miszerint azok további csonkulás folytán a mássalhangzóí tök közé mentek át, mint ezt az idézett példákön: *hosti-capas*, *formi-capes*, *muni-cipes*, *muni-ceps* stb. be is bizonyítottuk.

Hogy a szóban levő casus eredetileg egészen az *i*-névragozás szerint volt képezve, mutatja azon körülmény, hogy valamint fentebb a nominativusban egy csoportot sem találtunk olyat, melybe a szók az *i*-tökből elcsonkulva ne jutottak volna, épen ezt mondhatjuk a pluralis genitivusról is (a példákat lásd: Tanáregyl. Közl. III, 10, 523. l.). Hogy a többeli *i* ezen casusban kieshetett, mutatják a fentebb idézett példák milyenek: *ap-um*, *sed-um*, *caedum* stb.; melyekben bizonyára mint tiszta *i*-tökből a többeli önhangzónak mindenkor meg kellett volna maradni; ellenben az ilyenekbe: *iudici-um*, töalak: *iudic-*, *principium*, töalak: *princip-*, sohasem kellett volna becsúszni az egyedül *i*-névragozást megillető töönhangzónak. Mindezeket tekintetbe véve mi azt hisszük, hogy ezen casus is eredetileg kivétel nélkül az *i*-névragozás szerint képezetett, hogy azután a mássalhangzóí névragozással oly annyira összekeveredett, az csak onnan van, mivel a töönhangzó nem maradt meg minden szóban egyaránt, hanem gyakran elfeledődött, úgy hogy pl. *principium*-ból mindenekelőtt *principjum* lett synicesissel, p. o.

hic homóst-omnium (= *omnjum*) *hóminum praecipuos*
(Plaut. Trinum. 1115);

ómnium (= *omnjum mé exilem átque inanem* (Plaut. Stich. 526);

spicifera iusti inventrix urbium (=urbjum) conditrix
(Orell. 5863).

A synecesis tehát nemcsak senariusokban, hanem anapestusokban is előfordul. Miután a többeli *i* ily módon elfe-nődött, azután nem sok kellett ahhoz, hogy a kiejtésben elhangozzék, s az írásba többé fel se vétessék. Így jött aztán létre *principjum*-ból *principum* stb.

Mi ezen többeli önhangzónak kiesését egy másik értekezésünkben (v. ö. Tanáregyleti Közl. III, 10, 526. l.) a hangsúly befolyásának tulajdonítottuk, s még most is hajlandók vagyunk akkori tanításunk mellett megmaradni, noha kénytelenek vagyunk bevallani, hogy eddigi tanulmányozásunknak, melyet ezen kérdés tisztába hozására fordítottunk, nem sikerült kívánt eredményre juthatni. Épen ezért kötelességünknek tartjuk a másik véleményt is előadni, és pedig annyival inkább, mert az a mi tanításunkkal egészen ellentézik, a mennyiben azt vallja, hogy a szóban levő genitívusban tompahangú önhangzó (*i*), tompahangu önhangzó előtt (*u*) ki nem eshetett.

Az a kérdés — úgymond Corssen, Über Ausspr. Voc. II, 689 — hogy a genitívus pluralisban *um*-on végződő *i*-töknél a töönhangzó utána következő tompahang előtt kieshet-e vagy nem? s erre azt feleli, hogy ha összehasonlítjuk a következő genitívusi alakokat: *pan-um*, *ap-um*, *mens-um*, *vat-um*, *part-um*, *volucr-um*, *caelest-um*, *agrest-um*, *Baliar-um*, *Thermes-um* (Corp. inscr. Lat. 204, 2. 7. 11.), *sed-um*, *caed-um* stb. ezekkel: *pani-s*, *api-um*, *mensi-um*, *vati-um*, *parti-um*, *volucris-um*, *caelesti-um*, *agresti-um*, *Baliari-um*, *Thermensi-um*, *sedi-um*, *nubi-um* stb. (v. ö. Neue Formenl. d. lat. Spr. I, 264 — 268), akkor nagyon is könnyen elhihetjük, hogy az említett alakokból az *i* hangtani törvények értelmében veszett ki. És mégis fontos okok hozhatók fel ezen többeli önhangzónak kiesése ellen. Tudjuk ugyanis, hogy az *o*-n végződő tök töönhangzójuknak *i*-be való gyengülése után *i*-tökké lettek, hogy ugyancsak *o*-tök a töönhangzó elejtése folytán a mássalhangzói tök közé mentek át; továbbá, hogy *i*-tök a töönhangzónak elejtése után hasonlóképen mássalhangzói tökké csonkultak; s végre, hogy hasonló módon *o*-tök először

i-tökké gyengültek s azután mássalhangzói tökké csönkultak, a mint ez az általunk is fentebb idézett *hosti-capas*, *formu-capas* stb. nominativusi alakokból nyilván kitűnik. A tökülönbség elmosódása és elhomályosulása következtében a mássalhangzói tök singularis ablativusa eleitől fogva *-id* végzetel birt, épen úgy mint az *i*-töknél. Körülbelől a második pún háborútól fogva Sulla koráig még az *o*-tök is az *i*-tök szerint *-es*, *-eis* és *is*-vel képezték pluralis nominativusokat. Ugyanezen tőalaki zavar szemlélhető a harmadik declinatióban az *-um* s *-ium*-on végződő pluralis genitivusokban. A következő genitivusi alakok ugyanis: *audaci-um*, *fallaci-um*, *feroci-um*, *veloci-um*, *atroci-um*, *pernici-um*, *felici-um*, *simplici-um*, *multiplici-um* *supplici-um* stb. (v. ö. Neue Formenl. II. 52. 58. Bücheler, Grundr. 42. l.), arra mutatnak, hogy tőalakjaik mindenekelőtt *i*-tökből, azután pedig *o*-tökből lettek mássalhangzói tökké, a mint *praecox*, *praecoquis* és *praecoquus* fejlődéséből kétségtelen. A mikor még ezen szók *i*-névragozásuk voltak, szabályosan képezhették pluralis genitivusokat *-ium*-val, accusativusokat a semleges nemben *-ia*-val és singularis ablativusokat *i*-vel. Épen így a következő genitivusok: *arcium*, *merci-um*, *falci-um*, *fauci-um*, *mere-trici-um*, *radici-um*, *cervici-um*, *fornaci-um* (Neue, u. o. I, 280—282) stb., még azon korból valók, midőn még tőalakjaik az *i*-névragozás szerint mentek. Hasonló módon lehet magyarázni a következő genitivusi alakokat: *pari-um*, *locupleti-um*, *forcipi-um*, *municipi-um* (Corp. inscr. 206, 145), összevetve ezekkel: *hosti-capas*, *formu-capas*, *muni-cipes*, *muni-ceps* (Neue, u. o. II, 51. 53. Bücheler, u. o. 42). Minthogy pedig azon adjectivumok száma túlnyomó, melyek *i*-tökből lettek, tehát világos, hogy az úgynevezett egyvégű adjectivumoknál az *ium* végzet leggyakoribb. Az ilyen szóknál az *-um* és *-ium* végzetet biztos szabályokba foglalni már Plinius öröklődött, de minden eredmény nélkül. Miután a nyelv a mássalhangzói és *i*-töket egymástól szigoruan megkülönböztetni többé nem bírta, elkezdé az *-um* és *-ium* végzetet minden öntudatos különbség nélkül használni s ilyeneket is képzett, mint: *ap-um*, *mens-um* stb., noha ezen szók a többeli önhangzót a singularis nominativusban: *api-s*, *mensi-s* stb. állhatatosan megtartották. Ezen tényekből aztán

azt következteti Corssen, hogy a nevezett genitivusi alakokban tompa önhangzó kiesését tompa önhangzó előtt, nem lehet határozottan állítani.

Plinius azt tanította, hogy az oly szók, melyek a nominativus singularisban *ns-en* végződnek, azok a genitivus pluralisban *-ium-ot* vesznek föl, de egyszersmind felhozza, hogy Caecilius ebből: *amans*, a genitivus pluralist így képezte: *amant-um* (Charis I, p. 122. k.). Az újabb grammatikusok ezen szabályt tökéletesíteni akarván, azt tették hozzá, hogy a szóban levő *-ns-en* végződő szók csak akkor végződnek a pluralis genitivusban *ium-on*, ha mint participiumok vagy adjectivumok használatnak; ellenben, ha mint substantivumok fordulnak elé, akkor *um-on* végződnek. Ezen tanítást azonban nem igazolják a kéziratok, melyek szerint az utóbbi jelentésben is gyakori az *ium* végzet (v. ö. Neue, u. o. II, 56. l.). A régi római költőknél az *ns-n* végződő részesülői tők pluralis genitivusa gyakran végződik *um-on*. Ilyenek Plautusnál másszínköltőknél a következők: *rudent-um*, *adulescent-um*, *parent-um*, *absent-um*, *gerent-um*, *innocent-um*, *amant-um*, *praecant-um*, *exsuperant-um*; épen így a régibb dactylicus költőknél: *altivolant-um* (Enn.), *infantum*, *amantum*, *volantum*, *salutantum*, *practermeantum*, *canentum*, *carentum*, *pennipotentum*, *salientum* stb. (Lucr.). Ezeknek példájára azután a későbbi költők is gyakran használják az ilyen alakokat, különösen Vergilius és Ovidius (v. ö. Neue, u. o. II, 57. 270. 271. 273. 274 Bücheler, u. o. 41. 42. l.). Koene (Sprach. d. Röm. Epik. 133. l.) azon állítását, hogy az epicusok ezen alakot a dactylusi versbe való könnyű illesztetése miatt használták volna, megczáfolja azon kétségbevonhatlan tény, hogy ezen alakok a régi színköltőknél is találatnak. Hogy az *-nt-n* végződő részesülői tők eredetileg a latinban *ōm*, *ūm-on* végződtek, épen úgy mind a görögben *ωv-on*, a szanszkritban *-ām-on*, tehát hogy a latinban *ferent-um*, épen úgy mint a görögben *φερόντων*, a szanszkritban *bharant-ām* volt, azt senki sem vonhatja kétségbe. Így állván a dolog, hogy lehet az mégis, hogy a szóban levő részesülői tők a pluralis genitivust *ium-mal* képzik, mely *ium* végzet a legjobb prózaíróknál az uralkodó s épen ezért Plinius ezen végzetet tartja

szabályszerűnek? Honnan van az, hogy ezen mássalhangzón végződő tők csaknem egészen az *i*-tők közé mentek át, holott a latinban oly sok *i*-tő ment át megcsonkulás folytán a mássalhangzói névragozásba? Az ó-szlávra való utalás, melyben hasonló átmenet történt, nem elégséges arra, hogy ezen a latin nyelv belsejében egymással ellenkező ragozási módot kellőleg megfejtse; azt sem elég mondani, hogy a szóban levő tőalakok a pluralis genitivusban, nominativusban és accusativusban egy *i*-vel bővültek, a nélkül, hogy megmagyaráztatnék, hogy tulajdonképen honnan került ide ez az *i*, és mi volt a célja. Ezen *i*-nek nem lehet az indogerman nyelvekben annyira otthonos participiumi képző: *ia*, *iā* alapja, mert ez a latinban egyszerűen *-io* és *ia*-vá lett volna, s e szerint az ilyen szók az *o*- és *a*-tők közé jutottak volna, épen úgy mint a következő tulajdonnevek: *Constant-iu-s*, *Fulgant-iu-s*. *Prudent-iu-s*, *Loucet-io-s* *Leuces-ie*, *Florentia*, *Valent-ia*, *Placent-ia*, *Pollent-ia*, *Avent-ia* (v. ö. Schleicher, Comp. 466. Corssen, Krit. Beitr. 471. 472) stb. Szükséges tehát, hogy más magyarázatot kísértsünk meg. A szóban levő részesülők nőnemei a latinnal rokon nyelvekben vagy *ia*-val, vagy *i*-vel vagy csak *i*-vel jelöltetnek. A latin nyelvben nemcsak hogy igen sok *i*-n végződő nőnemű tőalak van, milyenek a *tar*, *tor* hímnemű képzőkből származtatott *trī* tőalakok p. o. *nu-trī-c-is*, *nutrīre*, *Medi-tr-ī-n-ali-a* (v. ö. Corssen, Krit. Beitr. 292. l.) stb., hanem a nyelv a nőnem jelölésére az *i*-t még az oly szókban is szilárdul megtartja, melyeknek hímnemű alakjuk azt már korán elvetette, p. o. *acer* hímnem, ellenben *acris* nőnem stb. Ezen nőnemű nominativusi alakok nem csekély befolyást gyakoroltak a szóban levő adjectivumok következő végzeteinek: *ium*, *ia*, *i* megtartására. E szerint jogosan lehet következtetni, hogy a latin nyelvben az *-nt-n* végződő hímnemű részesülői tőalakok mellett egykor *i*-vel tovább képzett *-enti* nőnemű tőalakok is voltak, s hogy tehát a hímnemű *ferent-*, *amant-* tőalakok mellett *ferenti-*, *amanti* tőalakok is megvoltak, mely utóbbiak úgy viszonyulnak a görög *φερορτ-ια* (*φερορσα*) alakhoz, mint a latin nőnemű képző *-tr-ī*, ebben: *nutriā*, a megfelelő görög *-τρια*, ebben: *ψάλ-τρια* képzőhöz. E szerint az *ium-on* végződő

genitivusok nőnemű *-nti-n*, az *um-on* végződők pedig *-nt-n* végződő tőalakokhoz tartoztak. A mint azonban az *-nti-n* végződő nőnemű tők, milyenek *menti-*, *genti-* stb., az *i* tőönhangzó leesése folytán a nominativusban *mens*, *gens* stb. lettek, azaz, a mássalhangzói névragozásba mentek át, azonnal a részesülői nőnemű tőalakokból is, milyenek: *parenti-*, *amanti-* a hímneműeknek megfelelő nominativusi alakok fejlődtek ki, milyenek *parens*, *amans* stb., minek következtében aztán egyvégű adjectivumokká lettek. Így történt az aztán, hogy pl. *parentium* a hímnemet is, *parentum* pedig a nőnemet is jelölhette, s hogy amaz a prózában használatosabb lett, épen úgy mint a fentebb említett egyvégű adjectivumoknál. — Ebből kitűnik — végzi Corssen tanítását, — hogy az *-nt-n* végződő participiumi tőalakok elavult *um-on* végződő pluralis genitivusából tompahangu *i*, tompahangu önhangzó előtt ki nem eshetett. Ezen tanítás eredménye tehát ez: eredetileg a részesülőknél a pluralis genitivusi *um* végzet hímnemet, az *ium* pedig nőnemet jelölt s csak később jelölhette amaz a nőnemet, emez a hímnemet is. Mennyivel jobb lehet ezen tanítás a fentebb épen Corssen által felhozott újabb grammatikusok tanításánál, miszerint az *um* végzet substantivum, az *ium* végzet pedig adjectivum, mi elképzelni nem tudjuk. Mert ha igaz az, hogy *parens* és *amans* ebből lettek: *parentis*, *amantis*, akkor bizonyára ezeknek is *parentum* és *amantum* csak ezekből lehetett létre jönniök: *parentium* és *amantium*, azaz, az eredeti *i*-tőkből mássalhangzói tők lettek.

A mássalhangzói és *i*-névragozás tűzetes tárgyalásánál láttuk, hogy mi módon lett a latin nyelvben *o*-tőből *i*-tő, ebből ismét mássalhangzói tő, mely utóbbi azonban az előbbin soha sem vehetett erőt, hanem vele folytonos küzdelemben élt, minek következtében mind a kettő úgy összevegyült, hogy őket egymástól teljesen elválasztani s mint külön névragozást tekinteni tiszta lehetetlenség. Miután pedig a fentebb eléadottakból nyilván kitűnik, hogy a két névragozás legtöbb casusa tisztán az *i*-tők szerint van képezve, tehát következik, hogy ha a kettőt egy névragozásnak vesszük, akkor ezen egy névragozás csakis az *i*-névragozás lehet.

Ha már most a két névragozásnak egész életén még egyszer áttekintünk, meg fogjuk látni, hogy amaz élethalálra folytatott küzdelemben nemcsak hogy a két névragozás új életre nem vergődhetett, hanem az mindkettő halálába került.

Először is, hogy az *i*-névragozáson kezdjük, tudjuk a fentebb eléadottakból, hogy igen sok oly névszó tartozik ide, melyekben a töönhangzó a lebukott mássalhangzói rag folytán vagy az előtt is a nominativus singularisban *e*-be gyengült. Ilyenek mindenekelőtt a semleges nemű szók: *mare*, *hostile* stb.; továbbá a nőnemű *-es-en* végződők: *torque-s*, *fele-s* stb. A későbbi nyelvben a töönhangzó ugyan megmarad, de a casusrag gyakran leesik, p. o. *admirabili, incomparabili, qui* (e h. *qui-s*) stb. Az ilyenekben pedig: *frons*, *plebs* stb. a töönhangzó veszett ki; ha pedig a töönhangzót folyékony hang előzte meg, akkor a töönhangzó a casusraggal együtt leesett.

Az *i*-tők vocativusa már a régi nyelvben is a nominativusi jelző elejtése után *e*-n végződik, p. o. *Dite pater* (C. i. L. 818); épen így az ilyenek: *Hercule*, *Socrate* stb.

A singularis genitivus legrégibb ragja úgy az *i*- mint mássalhangzói tőknél: *ēs*, mely azonban már a régi latinban *īs-vé* lett. Ezen rag a töönhangzóval összeolvadva *ēs* vagy *īs-t* ad, mely azonban már Ennius és Plautus korában megrövidült, úgy hogy a mássalhangzói tők ragjával egyenlővé lett. Az *i*-tők classicus kori *-is* végzete a későbbi korban vagy *es-vé* lett alig hallható sziszegőhanggal, vagy pedig *i-vé*, p. o. *securitati, integritati* (Kr. u. 364). Később amaz az *s* leeste emez a töönhangzó elgyengülése folytán *ē-vé* lett, p. o. *senu mare* (Orell. 4583); *regione secunde* (d. Ross. I. Chr. R. 972). Az ilyen kihalt genitivusi alakhoz aztán a kömetyszók gyakran az accusativust jelző *m*-et ragasztották, p. o. *Valete et memores este pietatem patris* (Inscr. Neap. 5607).

Az accusativus singularis *m* ragja a harmadik század vége felé Kr. u. úgy a mássalhangzói mint *i*-névragozásnál a népnyelvben nem ejtetett többé s a megelőző önhangzó *e*-be homályosult, p. o. *Tebere* (e h. *Tiberim*; v. ö. Fleetw. Mon. Christ. 481, 7.).

A legrégibb eredeti latin nyelvemlék által igazolt ablativusi végzet úgy a mássalhangzói mint *i*-tőknél: *īd*, p. o.

airid, *marid* stb. Ezen ablativusban azonban már a régi nyelvben a *d* elejtése után a töönhangzó *e*-be van homályosítva, p. o. *patre*, *aire* stb., mely mellett, mint¹ fentebb láttuk, *i*, *ei* végzet is használatban volt; az *e* azonban már a latin irodalom zsenge korában megrövidült. A Gracchusok idejétől fogva a mássalhangzói tők ablativusa rendszeren, Augustus korában pedig kizárólag csak *e*-n végződik. Az *i*-töknél ugyan a Gracchusoktól Caesar idejéig uralkodó az *i* és *ei*, de igen gyakran fordul elé a rövid *ě* is. A népnyelv a töönhangzót itt is *e*-be gyengíti, p. o.

Sodale, t. Pomp. Bull. d. Inst. R. 1865, p. 169.

Martiale, u. o. Bull. 1864, p. 99.

Épen így az első császári korban a hadi s más okmányokban, p. o. *fidele*, *natale*, *liberale* stb. (v. ö. Corssen, Über Ausspr. Voc. II, 241. l.). Ezek mellett azonban olykor *i*-n végződő ablativusok is fordulnak elé.

A dativus legrégibb végzete úgy a mássalhangzói mint *i*-töknél *ei*, de már korán igen gyakran *ē*-be homályosul; a Gracchusok ideje óta *ei* és *i* az uralkodó, az *ē* gyéren fordul elé; Augustus kora óta pedig úgy az irodalomban mint a miveltségi nyelvben csak *i* vala használatban. A népnyelv ezen *i*-t is először megrövidítette, azután pedig *ě*-be gyengítette, p. o. *felice* (v. ö. Or. 6523, Kr. u. 224), *coniuge*, (Grut. 588, 8). A költészek ezen dativusi alakhoz is, ha kedvök tartotta, *m*-et ragasztattak, p. o. *nati mortem non interfuit* (V. ö. Grut. 770, 9).

Imhol a casusok történelmi fejlődésének ezen vázlatából is kitűnik, hogy az *i*-tők összes casusai a singularisban a casusrag *s* vagy *m* leeste után *ě*-be gyengült többeli *i*, a későbbi népnyelvben egyhangu *s* alakú *ě*-vé süllyedt, mi által az egész névragozás élete vala feldúlva. A szóban levő casusok ragjainak lassanként való elgyengülése, lekopása s végre leesése úgy tűnik fel mint valamely emésztő betegség, mely az itáliai nyelvek életerén századokon át rágódván, elvégre is a névragozás halálát idézte elé. A betegség fokenkénti elhárapódzását szemléltesse velünk a következő összeállítás.

	Oszkus:	ó-latin:	classicus latin:	ó-umber:
N.	<i>tiurris</i>	<i>turris</i>	<i>ovis</i>	<i>uvs</i>
G.	<i>tiurreis</i>	<i>turris</i>	<i>ovis</i>	<i>uvir, uver</i>
D.	<i>tiurrei</i>	<i>turrei, turrē</i>	<i>ovi</i>	<i>uve</i>
Acc.	<i>tiurrim</i>	<i>turrim</i>	<i>ovem</i>	<i>uvin, uvem</i>
Abl.	<i>tiurrid</i>	<i>turrid</i>	<i>ove</i>	<i>uvi, uve.</i>

	Uj-umber:	késő latin:	késő latin:	olasz:
N.	<i>ovs</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
G.	<i>over</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
D.	<i>ove</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
Acc.	<i>ove</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>
Abl.	<i>ove</i>	<i>turre</i>	<i>ove</i>	<i>torre</i>

(v. ö. Kirchhoff Umbr. Sprachd. I. 121—124. Momms. Unterit. Dial. 232.).

A mássalhangzói tőknél a genitívusban a szó végére jutott *i* elgyengülése, az *s* és accusativusi *m* rag leeste után, az egész singularis, a nominativus kivételével, egyenlővé lett. Úgy hogy pl. ezen nominativusnak *pes*, minden más casusa a singularisban *pede* vala. A későbbi latinban még a nominativus is egyenlővé lett a több casussal, p. o. *carcer* *), az egész singularisban *carcere* volt. E szerint a mássalhangzói névragozás minden casusa már a később kori latin népnyelvben egymással egészen egyenlővé lett. Tehát ez is épen úgy mint az *i*-névragozás, lassanként egészen kihalt. Elhalásának történetét az itáliai nyelvekben szemléltethetővé teszi következő összeállítás.

	Oszkus:	ó-latin	classicus latin
N.	<i>kvaistur</i>	<i>quaistor</i>	<i>quaestor</i>
G.	<i>kvaistureis</i>	<i>quaistores</i> <i>quaistoris</i>	<i>quaestoris</i>
D.	<i>kvaisturei</i>	<i>quaistorei</i> <i>quaistorē</i>	<i>quaestori</i>

*) V. ö. Probus Append. p. 197. *K. Carcer, non carcere*, mely szabályt bizonyára nem adta volna, ha *carcere* nominativust nem hallott volna ejteni.

Acc.	<i>kvaisturum</i>	<i>quaistorem</i>	<i>quaestorem</i>
Abl.	<i>kvaisturod</i>	<i>quaistorid</i>	
	<i>kvaisturud</i>	<i>quaistore</i>	<i>quaestore.</i>

Umber: késő latin: olasz:

N.	<i>kvestur</i>	<i>quaestor, questore</i>	<i>questore</i>
G.	<i>kvesturer</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>
D.	<i>kvesture</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>
Acc.	<i>kvesturu, kvesturo</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>
Abl.	<i>kvesturi, kvesture</i>	<i>questore</i>	<i>questore</i>

(V. ö. Kirchhoft, Umbr. Sprachd. I, 126—129. Momms. Unterit. Dial. 232. Corssen, Auspr. Voc. II, 48. 244).

Eléadásunk végeredménye ez: Az italiai nyelvcsaládnak minden más indogerman nyelvcsalád fölött kizárólagos sajátsága az, hogy töönhangzóit *i*-be gyengíti; kitünik ez az említett nyelvcsalád *szóképzéséből*, a szók *összetételéből*, s végre különösen a *névragozásból*, a mennyiben az *i*- és mássalhangzói névragozásban nemcsak hogy a többeli önhangzó elgyengülhetett, megrövidülhetett s a ragok mássalhangzói leeshettek, hanem még — mint láttuk — az egész névragozás is kihallhatott. E szerint történeti elvitázhatatlan tény az, hogy eredetileg a italiai nyelvekben csak önhangzói névragozás létezett, s csak ezekből fejlődött ki később gyengülés és lekopás folytán a mássalhangzói névragozás. A fejlődés menete véleményünk szerint következő vala:

Miután az indogerman nyelvekben, következőleg a latinban is a legszilárdabb önhangzó az *a*, tehát mindenekelőtt *a*-névragozás volt; ebből később, minthogy az *o* önhangzó a *é* s *u* között van, egyrésről az *o*-, másrésről pedig az *u*-névragozás fejlődött ki; továbbá az *e* önhangzó a és *i* között állván, az *a*-névragozásból egyrésről az *e*-, másrésről pedig az *i*-névragozás jött létre. Ez utóbbi névragozás töönhangzójának kiesése végre az úgynevezett mássalhangzói névragozásnak adott életet.

